

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ**

**ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ**

**Ч.АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ**

**КЫРГЫЗ ТИЛИНИН
АНТОНИМДЕР СӨЗДҮГҮ**

БИШКЕК- 2015

УДК 80/81
ББК 81.2 Ки
К 97

Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (2014-ж. 2-июнь, №119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, №151-б.) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Жооптуу редактору:

Осмонова Ж. – филология илимдеринин доктору, профессор

Пикир айткандар:

Усубалиев Б.Ш. – филология илимдеринин доктору, профессор
Жапаров Н.Р. – филология илимдеринин кандидаты, доцент

К 97 Кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү. Оңд., толук. 2-бас.
– Б.: «Бийиктик+», 2015. – 272 б.

ISBN 978-9967-33-144-0

Сөздүктө кыргыз тилиндеги карама-каршы маанидеги антоним сөздөр алфавит тартибинде жайгаштырылып, түшүндүрмөсү менен берилди, иллюстрациялык материалдар менен жабдылды.

Сөздүк кыргыз тили мугалимдерине, жогорку окуу жайларынын студенттерине, басма сөз кызматкерлерине, тил маселелерине кызыккан окурмандарга арналат.

К 4602000000-15

УДК 80/81
ББК 81.2 Ки

ISBN 978-9967-33-144-0

© КР УИА, 2015
© «Бийиктик+» ЖЧК, 2015

АНТОНИМДЕР ЖАНА АЛАРДЫ СӨЗДҮККӨ КАМТУУ

Жалпы тил илиминде, анын ичинде түркологияда лексикалык ар түрдүү катмарларга көңүл бурулуп, аларды жалпы мүнөздөгү котормо жана түшүндүрмө сөздүктөрдөн ажыратып бөлүп алып, өзүнчө изилдөө, лексикографиялык аспектиде иликтөө, сөздүктөрдү түзүү, басмадан чыгаруу иштери кеңири колго алынып, бир катар ар түрдүү сөздүктөр жарык көргөн. Буга далил катары төмөнкү сөздүктөрдү көрсөтүүгө болот: Колесников Н.П. Словарь антонимов русского языка. - Тбилиси, 1972; Ахтямов М.К. Словарь антонимов башкирского языка (башкыр тилинде). - Уфа, 1973; Шукуров Р. Антонимы в узбекском языке (өзбек тилинде). - Ташкент, 1977; Львов М.Р. Словарь антонимов русского языка.- М., 1978; Львов М.Р. Школьный словарь антонимов русского языка. - М., 1980; Введенская Л.А. Словарь антонимов русского языка. Издание 2-е, исправленное и дополненное. – Ростов на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1981.

Ал эми кыргыз тил илиминде бул маселеге кийинчерээк гана көңүл бурулуп, ар кандай сөздүктөрдү түзүү, басмадан чыгаруу иштери жүргүзүлүп, элге белгилүү болгон жана активдүү колдонула баштаган эки тилдик орусча-кыргызча, кыргызча-орусча котормо сөздүктөрдөн тышкары, кыргызтилинин түшүндүрмө сөздүгү, кыргыз тилинин фразеологиялык сөздүгү, кыргыз тилинин омонимдер сөздүгү, кыргыз тилинин синонимдер сөздүгү, кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү, морфемалык сөздүктөр сыяктуу бир катар лингвистикалык багыттагы сөздүктөр түзүлүп, алардын дээрлик көпчүлүгү басмадан чыккан. Аталган сөздүктөрдүн катарында кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү да 1988-жылы жарык көргөн. Ал сөздүк басмадан чыккандан бери жыйырма беш жылдай, б.а., чейрек кылымдан ашуун убакыт өтүп, сөздүк сейрек басылмага айланды.

Коомдун, илим-билимдин, техниканын өркүндөп-өскөндүгүнө байланыштуу, мезгилдин талабына ылайык,

сөздүктүн жаңыланып, толукталып басылып чыгыш зарылчылыгы пайда болду.

Ушундай жагдайлардан улам антонимдердин табиятына, илимий-геориялык маселелерине, лингвистикалык адабияттардагы жаңы багыттарга, табылгаларга кайрылууга да туура келди.

Сөздүктү толуктап, оңдоп, жаңыдан басып чыгарууда мурдагы сөздүк негизге алынды. Мурдагы сөздүккө кирбей калган антоним сөздөрдү камтуу жана иллюстрациялык материалдардын айрымдарын мезгилдин талабына ылайык жаңыртып киргизүү, кошумчалоо максаты көздөлдү.

Антонимдерди аныктоого, өзгөчө кандай сөздөрдү чыныгы антонимдердин катарына кошуу керек деген суроого келгенде, окумуштуулар арасында кийинки мезгилдерге чейин ар түрдүү пикир өкүм сүрүп келген. Мында алардын көпчүлүгү сөздөрдүн семантикалык маанисин негиз кылып алуу керектигин белгилешет, чындыгында, антонимдерди лексикалык башка кубулуштардан айырмалап турган негизги белги – алардын карама-каршы маанини билдиргендиги жана карама-каршы түшүнүктү чагылдыргандыгы. Дагы бир өзгөчөлүгү – антоним сөздөрдүн жалкы эместиги, б.а., дайыма анын карама-каршы маани билдирген экинчи бир түгөйү болушу антонимдерди жаратуунун негизги шарты болуп эсептелет. Карама-каршы маанини билдирүү алардын негизги шарты болгондуктан, антонимдер өз ара түгөйлөш келет. Албетте, мында **түгөйлөш** деген терминди шарттуу түрдө алууга туура келет, себеби кээде айрым антонимдер өз ара синонимдик катышта болгондуктан, бир эле сөздүн бир нече синонимдик антонимдери да болушу мүмкүн. Жогоруда аталган белгилер антонимдердин табиятын толук ачып берүү мүмкүнчүлүгүн камтый албайт. Ошондуктан кыргыз тил илиминдеги антонимдер маселесине арналган илимий эмгектерге, жогорку жана орто окуу жайларына арналган окуу китептерине кайрылып көрөлү.

Кыргыз тил илиминде кийинки мезгилдерге чейин, тагыраак айтканда, антонимдер сөздүгүнүн биринчи басылышы

жарык көргөнгө чейин антонимдердин табиятына, теориялык маселелерине арналган иликтөөлөр дээрлик жокко эсе эле.

Антонимдерди атайын иликтөөгө алуу алгачкы жолу С.Давлетовдун 1960-жылы жарык көргөн «Антонимдер жөнүндө» деген чакан макаласынан башталган (Мугалимдер газетасы, № 17, 26-февраль, 1960). Изилдөөчү өзүнүн макаласында: «Окуучулардын сөз байлыгын арттыруу, аларды маданияттуу сүйлөөгө машыктыруу – советтик мектептин алдындагы негизги милдеттердин бири. Бул милдеттерди ийгиликтүү чечүү үчүн лексикага, анын ичинде антонимдерге көңүл буруу зарыл» деген пикирин айткан. Автордун бул пикири бүгүнкү күндө да, мезгилдин талабына шайкеш келе турган актуалдуу маселелерден экендиги талашсыз.

Автор андан ары мектеп турмушунда антонимдерге дээрлик көңүл бурулбай келе жаткандыгын, кыргыз тили боюнча мектеп окуучуларына арналган окуу китептеринде антонимдер жөнүндө сөз да айтылбагандыгын белгилейт (ошол мезгилге чейинки абалга карата).

Окумуштуу өзүнүн бул чакан макаласында антонимдердин төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрүнө кайрылган:

1. Антонимдердин чыгыш тегин белгилөө менен катар маани жактан карама-каршы сөздөр катары карайт да, бирок бул антонимдер бардык жагынан бири-бирине карама-каршы келип, бири экинчисин толукташат дегендик эмес экендигин, тескерисинче, антонимдер туюндурган нерселердин ортосунда жалпылык бар экендигин, дал ушул жалпылык аларды карама-каршы коюуга шарт түзөрүн айтат. Мисалы, *ак* менен *чоң* сөздөрү өз ара антоним боло алышпайт, анткени *ак*– түстү, *чоң* көлөмдү билдирет, *чоң* жана *кичине* сөздөр антоним боло алат, анткени экөө тең көлөмдү туюндурат. *Актын карага, майданын кесекке* каршы коюлушу алардын белгилүү жалпылыкка байланыштуу экендиги менен шартталган.

2. Изилдөөчү андан ары антонимдердин дагы бир негизги белгилери катары алардын бирдей сөз түркүмүнө тиешелүү болгонун жана башка сөздөр менен айкалыш жагынан бирдей жөндөмдүүлүккө ээ экенин, андай учурда аларды биринин

ордуна экинчиси колдонуп, бир түшүнүктү экинчисине каршы коюу мүмкүнчүлүгү түзүлөрүн айтат.

3. Антонимдер көбүнчө ар башка уңгудан, кээде бир эле уңгуга тилдик башка каражаттарды (аффикстерди) жалгоо аркылуу жасаларын, антонимдик маанини берүүдө сөз жасоочу аффикстердин белгилүү ролу бар экендигин айтат. Мисалы, *даам* жана *сунсак* деген сөздөр өз ара антоним боло албайт, эгер *даам* сөзүнө *-дуу* мүчөсүн жалгасак, *даамдуу-сунсак* деген антонимдер түзүлөт.

4. Антонимдер контекстке байланыштуу карым-катышына карай **нагыз** антонимдер жана **контексттик** антонимдер деп экиге бөлүнөт. Антонимдик катышы жагынан бир тилдеги сүйлөөчүлөр үчүн жалпы мүнөзгө ээ болбогон сөздөр **индивидуалдык** антоним катары каралат.

Антонимдер айтылуучу ойду аныктоо, күчөтүү максатында көркөм адабияттарда активдүү колдонуларын, ошондой эле антонимдердин макал, ылакаптарда да кеңири учураарын белгилеген.

«Жогоруда айтылгандарды эске алганда, – деп жазат изилдөөчү, – антонимдерге төмөнкүдөй аныктама берүүгө болот: белгилүү жалпылыкка алынган өзгөчөлүктү карама-каршы мааниде көрсөтүп, бирдей сөз түркүмүнө кирген жана башка сөздөр менен айкалышы жагынан көбүнчө бирдей жөндөмдүүлүккө ээ болгон сөздөр **антонимдер** деп аталат».

Жыйынтыктап айтканда, окумуштуу С.Давлетов кыргыз тилиндеги антонимдердин изилденишине чыйыр салып, ага байланыштуу бир топ маселелер жөнүндө кыскача болсо да илимий маалымат берип кеткен.

Кыргыз тил илиминде антонимдердин табиятына, негизги өзгөчөлүктөрүнө көпкө чейин, т.а., жогоруда аталган макаладан кийин сексенинчи жылдын башталышына дейре көңүл бурулбай келген. Антонимдерге байланыштуу атайын толук изилдөө окумуштуу Б.Усубалиевге таандык. Ал 1983-жылы «Кыргыз тилиндеги антонимдер» деген темада кандидаттык диссертациясын жактап, ошол диссертациясынын негизинде

1987-жылы «Антонимдер жана аларды окутуу» деген илимий эмгеги жарык көргөн.

Ушул мезгилдерден баштап кыргыз окумуштуулары бул маселеге активдүү киришип, антонимдердин негизги өзгөчөлүктөрүнө илимий иликтөөлөр жүргүзүлүп, жогорку жана орто окуу жайларына арналган окуу китептеринде, окуу куралдарында, мектеп грамматикаларында антонимдердин негизги маселелери кеңири камтылып, бир кыйла ийгиликтүү иштер жаралган. Ошондой болсо да, ушул кезге чейин антонимдердин негизги өзгөчөлүктөрүн камтыган, антонимдерди аныктоого, өзгөчө чыныгы антонимдердин катарына кошула турган сөздөрдү ылгап алууга негиз боло турган, толукталган так аныктамаларды кездештире алган жокпуз. Кыргыз тилинде антонимдерге берилген аныктамалар кыскача түшүнүктөр формасында гана берилип, натыйжада алар да бирдей мүнөздө эмес. Ошондуктан кыргыз тил илиминдеги антонимдерге берилип жүргөн бир катар аныктамаларга кайрылып көрөлү.

1. Антонимдерди бири-бирине карама-каршы мааниде колдонулуучу сөздөр (түшүнүктөр) катары аныктоо.

Бул аныктамага карап, антонимдер бардык касиети боюнча бири-бирине карама-каршы коюлат, алар бири-бирин танат деп корутунду чыгарууга болбойт. Мындай типтеги аныктамалар төмөнкү айрым сөздүктөрдө жана окуу китептеринде берилген:

1. Абдулдаев Э.А., Давлетов С., Иманов А., Турсунов А. Кыргыз тили. Пединституттардын педагогикалык факультеттери үчүн окуу китеби. – Ф., 1978, 71-б.; Ахматов Т., Мукамбаев Ж. Азыркы кыргыз тили. Фонетика. Лексика. – Ф., 1978, 112-б.; Давлетов С., Мукамбаев Ж., Турусбеков С. Кыргыз тилинин грамматикасы. I бөлүм. Педагогикалык окуу жайлары үчүн. – Ф., 1982, 30-б.; Орузбаева Б.О. Лингвистикалык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү.- Ф., 1972, 22-б.; Орузбаева Б.Ө., Закирова В. Грамматикалык терминдердин кыргызча-орусча сөздүгү. - Ф., 1981,10-б; Мамытов Ж. Азыркы кыргыз тили. Фонетика жана лексикология.- Ф., 1999, 143-б.

Кыргыз тилиндеги антонимдерге берилип жүргөн жогоркудай мүнөздөгү аныктамаларга карата окумуштуу Б.Усубалиев «карама-каршы мааниде колдонулган сөздөр» деген аныктама шарттуу түрдө гана алынгандыгын белгилеп, ал аныктама нагыз антонимдердин өзгөчөлүгүн толук камтый албай тургандыгын жана антонимдерге аныктама берүүдө антонимдерге таандык болгон негизги белгилерге таянуу керектигин айтат. Ошондой эле антонимдерди лексикалык башка кубулуштардан ажыратып, өз алдынча кубулуш катары кароодо антонимдердин негизги белгилерин, мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн аныктоо да маанилүү. Ушундай жагдайлардан улам окумуштуу Б.Усубалиев антонимдердин төмөнкүдөй негизги белгилерин, мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн фактылардын негизинде кеңири талдоого алып, аныктаган:

1. Карама-каршы маанини билдирүү же карама-каршы түшүнүктүү чагылдыруу (*жакшы-жаман, чоң-кичине, күн-түн, көп-аз, алыс-жакын*).

2. Антоним сөздөрдүн кепте бирге жыш колдонулушу. Кепте бирге жыш колдонулбаган сөздөр антоним боло албайт.

3. Антонимдердин дагы бир белгиси – бир текке таандык болушу: *ак–кара* (түс), *чоң – кичине* (көлөм). Бул жагынан алганда, антонимдер жалпылыкка ээ.

4. Бирдей сөз түркүмүнө жана бирдей стилге таандык болушу: *ак–кара, чоң–кичине* (сын атооч), *анда–мында, күнүн–түнүн* (тактооч), *сыйла–кыйна, ач–жап* (этиш), *күн – түн, батыш–чыгыш* (зат атооч);

5. Башка сөздөр менен айкашуу жагынан көбүнчө бири-бирине дал келүүсү: *чоң үй – кичине үй, кичине үй – кичине иш*. (Усубалиев. Антонимдер жана аларды окутуу. Б.1987, 3-10-б.).

Көрсөтүлгөн негизги белгилер антонимдердин негизги өзгөчөлүктөрүн, табиятын толук камтыйт деп эсептөөгө болот.

Антонимдердин жогоруда аталган негизги белгилерине таянып, антонимдерге төмөнкүдөй аныктама берүүгө болот: **белгилүү жалпылыкка багынган өзгөчөлүктү карама-каршы мааниде көрсөтүп, бирдей сөз түркүмүнө кирип, бирдей стилге таандык болгон, башка сөздөр менен**

айкалышы жагынан көбүнчө бирдей жөндөмдүүлүккө ээ болгон сөздөр антонимдер деп аталат.

Антонимдерге ар тараптуу, бардык өзгөчөлүктөрүн камтыган, илимий мүнөздөгү так аныктаманын берилиши антонимдер сөздүгүн түзүүдө зор мааниге ээ.

2. Антонимдер түзүлүшүнө карай **бир уңгулуу** жана **ар башка уңгулуу** да болот.

1) Ар башка уңгудан туруп, лексикалык жактан карама-каршы мааниде болгон сөздөр ар башка уңгулуу антонимдерге жатат. Мында карама-каршылык сөздөрдүн лексикалык мааниси аркылуу берилип жаткандыктан, антонимдердин бул түрү **лексикалык антонимдер** деп аталат: *жакшы-жаман, бийик-жапыз, ач-жап, арзан-кымбат* ж.б.

2) Бир уңгулуу антонимдер башка грамматикалык каражаттар аркылуу, тагыраак айтканда, карама-каршы маанидеги куранды мүчөлөрдү улоо менен жасалып, бири экинчисине карама-каршы мааниде колдонулат.

Кыргыз тилинде бир уңгулуу антонимдер *-луу, -сыз, -бей, -на* мүчөлөрүнүн жардамы аркылуу жасалат, бирок мүчөлөрдүн жардамы менен пайда болгон карама-каршы сөздөрдүн баарын эле **нагыз (чыныгы)** антонимдерге кошууга болбойт. Булардын ичинен өзүнчө бир маанини (сапатты, касиетти) билдире ала турган сөздөрдү гана нагыз антоним катары кароого болот. Мисалы, *акылдуу – акылсыз, китептүү – китепсиз, бактылуу – бактысыз*. Булар тануу менен гана чектелип, өзүнчө касиет, сапатты билдире албаган, болгону кандайдыр бир нерсенин бар же жок экендигин гана көрсөткөн сөздөр. Буларды нагыз антонимге кошууга болбойт. Ошондуктан андай сөздөр сөздүккө камтылган жок. Мисалы, *амалдуу – амалсыз, үйлүү – үйсүз, аттуу – атсыз* ж.б.

Жогоруда биз антонимдерди аныктоонун негизин алардын семантикалык маанисин түзүшү керектигин, карама-каршы маанини билдиргендиктен, антонимдердин дайыма ошол карама-каршы маанини билдирген түгөйү болорун белгилеп кеткенбиз: *жакшы – жаман, чоң – кичине, күн – түн, алыс – жакын* ж.б. Бул туурасында Б. Усубалиев мындай деп жазат:

«Антонимдерди бирисиз экинчисин элестетүүгө болбойт, б.а., алар бирин-бири жокко чыгаруу, тануу менен катар, ушул эле маалда бири-бирисиз жашай албайт, бири-бирине өз ара көз каранды болуп, бири экинчисин талап кылып, шарттап турат. Кыскасы, антонимдер түгөйү менен жаралат жана аларды бири-биринен ажыратып жиберүүгө болбойт» (Усубалиев Б. Антонимдер жана аларды окутуу. Ф., 1987, 9-б.).

Антонимдер жалпы тил илиминде, анын ичинде кыргыз тил илиминде да семантикалык маанисине, колдонулуш өзгөчөлүгүнө карай эки чоң топко бөлүштүрүлөт: алар **нагыз** антонимдер жана **контексттик** антонимдер.

Мындай бөлүштүрүү кыргыз тили боюнча жарыкка чыккан окуу китептеринен жана айрым макалалардан кездешет. (Давлетов С. «Антонимдер жөнүндө». Мугалимдер газетасы, №17, 26-февраль, 1960); Сапарбаев А. Кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы. - Ф., 1997, Абдулдаев Э., Давлетов С., Иманов А., Турсунов А. Кыргыз тили. Педагогикалык факультеттери үчүн окуу китеби. - Ф., 1986, 726-б. Мамытов Ж. Азыркы кыргыз тили. Фонетика жана лексикология. – Б., 1999, 147-б.).

Жекече өз алдынча турганда да бири-бирине карама-каршы мааниде колдонулган сөздөр **нагыз антонимдер** деп аталат (*узун–кыска, ачуу–таттуу, оң–терс, бийик–жапыз* ж.б.). Нагыз антонимдер тилде туруктуу мүнөзгө ээ, семантикалык жактан бириэкинчисине толук карама-каршы келет, мындай сөздөрдүн бирин айтуу менен экинчисин дароо эске түшүрөбүз. Мындай сөздөр сөздүккө камтылды.

Жеке өз алдынча турганда карама-каршы маанини билгизе албаган, бирок белгилүү контекстке байланыштуу карама-каршы мааниге ээ болгон сөздөрдү **контексттик антонимдер** дейбиз (*теректей бой бергиче, темендей акыл берсин* (макал)).

Контексттик антонимдер тилде туруктуу көрүнүш эмес, кептик кырдаалга жараша колдонулат. Ошондуктан алар (контексттик антонимдер) сөздүккө камтылган жок.

Кыргыз тил илиминде антонимдерди типтерге бөлүштүрүү бирдей мүнөздө эмес. Айрым илимий эмгектерде жана окуу китептеринде алар төмөнкүдөй бөлүштүрүлөт.

Маселен, окумуштуу С.Өмүралиева антонимдерди семантикалык маанисине карай **толук маанилүү, толук маанилүү эмес** (мааниси жакын) жана **контексттик** деп үч топко бөлүштүрүлөт (Кыргыз тили. Лексика. Б., 2001, 12-14-б.б.).

Толук маанилүү антонимдер семантикалык мааниси жагынан бири-бирине толук карама-каршы келип, буларды аныктоодо эч кандай контекст талап кылынбай, алардын антонимдик мааниси өзүнөн-өзү эле билинип турат (*өйдө-төмөн, ысык-суук, ак-кара, эшик-төр* ж.б.). Мындан тышкары, орунду, кыймыл-аракеттин багытын, мезгилдик мүнөздөгү түшүнүктөрдү туюндурган сөздөр да карама-каршы маанини билдирүү менен толук антонимдерди пайда кылат (аталган эмгек, 12-13-б.).

Окумуштуу тарабынан көрсөтүлгөн өзгөчөлүктөр **нагыз** антонимдерге да толук дал келет. Ошондуктан бул экөөнүн, т.а., **толук антонимдер** менен **нагыз антонимдердин** болгон айырмачылыгы алардын эки башка терминдер менен аталышында, буларды синоним катары колдонууга да болот. Бирок сөздүктө терминдердин бир өңчөй, ырааттуу колдонулушу чоң мааниге ээ. Ошондуктан сөздүктө **нагыз** антонимдер деген аталыш колдонулду.

Мааниси жакын (толук эмес) антонимдер, изилдөөчүнүн пикиринде, белгилүү бир контекстте, же контексттен тышкары турганда деле карама-каршы мааниде колдонулуп, алардын түгөйлөрү бири экинчисин толук тана албайт. Мааниси жакын антонимдердин бир түгөйү көбүнчө өзүнө маанилеш сөздөр (синонимдер) менен алмаштырылып колдонулат. Ошону менен катар бул антонимдер көбүнчө көркөм чыгармаларда, оозеки кепте колдонулат.

Автордун берген аныктамасына караганда, антонимдин бул түрү **контексттик антонимден** анча айырмаланбайт,

ошондуктан мындай сөздөр да, контексттик антоним сыяктуу эле, сөздүккө киргизилбейт.

Кыргыз тил илиминде антонимдердин өзгөчө бир түрү катары **энантиосемия** кубулушу каралып жүрөт. Бул пикир алгачкы жолу кыргыз тил илимине Б.Усубалиев тарабынан киргизилген. Окумуштуу лексикалык бул кубулушту антонимдердин структуралык бир өзгөчө түрү катары карап, **энантиосемияны** бир сөздүн ичиндеги карама-каршылык же бир эле сөздүн карама-каршы мааниде колдонулушу деп белгилейт (*байыды* деген сөз «көбөйдү», «артты» (*тажрыйбасы байыды*) жана «азайды», «тартылды» (*уй байыды*), «көөлөдү» деген сөз «көө жузугзду», «булгады» (*ал киймин көөлөп алды*), «көөдөн арылтты, тазалады» (*казан көөлөдү*) деген маанилерди билдирет (аталган эмгек, 69-б.).

Энантиосемия кубулушу кыргыз окумуштуулары тарабынан жогорку окуу жайларына арналган окуу китептеринде да антонимдердин өзгөчө бир түрү катары киргизилип, окутулуп жүрөт. Булардан тышкары энантиосемия кубулушу боюнча изилдөөчү Д.Осмоналиева тарабынан 2007-жылы «Кыргыз тилиндеги энантиосемия» деген темада кандидаттык диссертация жакталган. Изилдөөчүнүн бул иши энантиосемиянын лексикалык системадан алган ордун, лексикалык башка кубулуштар менен карым-катышын, энантиосемиянын жалпылыктарына жана айырмачылыктарына, түзүлүштөрүнө карай бөлүнүшүнө арналган. Албетте, изилдөөчүнүн бул ишин антонимдердин теориялык маселелерине арналган жаңы иликтөө деп эсептесе болот. Бирок энантиосемия кубулушунун фактылары, т.а., бир сөз ичиндеги карама-каршылыктар сөздүккө камтылган жок, анткени андай фактылар нагыз антоним боло албайт жана алар сөздүктүн түзүлүшүнө туура келбейт.

Кыргыз тил илиминде антонимдердин негизги белгилери, антонимдердин пайда болуу жолдору, антонимдердин семантикалык жана түзүлүшү боюнча типтерге бөлүнүшү, терминдердин колдонулушу, нагыз антонимдер менен контексттик антонимдердин айырмачылыктары боюнча кыргыз

тилчилери тарабынан айтылган пикирлерде анча-мынча оошкыйыштар болгону менен, негизинен, алар бирдей көз карашта болуп, бирок ар бири өз позициясында иликтөө жүргүзгөн. Муну биз кириш бөлүмдө айтылган пикирлерден көрдүк. Антонимден иллюстрациялык материалдар менен жабдылды. Алар ар түрдүү адабий чыгармалардан, гезит-журналдардан, фольклордон, айрым учурда К.К.Юдахиндин «Кыргызча-орусча сөздүгүнөн» жана «Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүктөрүнөн» да алынды.

Сөздүккө камтылган антонимдер кыргыз адабий тилинин нормасына ылайык тандалды.

Сөздүктүн мурдагы басылышы төмөнкү авторлор тарабынан түзүлгөн:

Д.Исаев – Ж, З, И, Н, О, Ө; Ж.Осмонова – А, К; Ш.Жапаров – Б, Г, Т, Ч, Ш жана индекс; К.Конкобаев – Л, М, П, Р, С, У, Ү, Ы, Э.

Киришүү бөлүмү менен сөздүктүн курулушу жөнүндөгү маалымат Ж.Осмонова жана Д.Исаев тарабынан жазылды.

Сөздүктүн кийинки басылышында 90 дон ашуун жаңы антоним сөздөр кошулду. Материалдарды компьютерге терип, тексти редакциялоо жана айрым иллюстрациялык материалдарды кошуу иштерин Ж.Баласагын атындагы КУУнун окутуучусу Балбак кызы Лариза аткарды.

Филология илимдеринин
доктору, профессор
Ж. Осмонова

СӨЗДҮКТҮН КУРУЛУШУ

Сөздүк “Антонимдер жана алардын сөздүктө камтылышы” жөнүндөгү киришүүдөн жана негизги бөлүмдөн турат. Сөздүккө кыргыз адабий сөздүк курамында колдонулуп жүргөн бардык антоним сөздөр алынды. Антоним сөздөрдү аныктоодо алардын өз ара бири-бирине карама-каршы келген мааниси негиз болду.

2. Антоним сөздөр алфавит тартибинде жана бир гана жерде берилди. Мисалы: бийик – жапыз, жоон – ичке. Алфавит боюнча антоним болуп турган сөздөрдүн экинчи жуптарына келгенде (жапыз, ичке) бул сөздөр кайталанбайт, бирок индексте мурда берилгенине шилтенет.

Антонимдик жупташкан сөздөрдө алфавит тартиби сакталбаган күндө да ошол калыпта бир гана жерде берилет. Башкача айтканда, жупташкан антонимдердин биринчи же экинчи орунда берилиши алфавит тартибине көз каранды болбостон эркин болот. Мисалы: чоң- кичине, узун-кыска.

Ал эми булардын өз ара антонимдик катышта экендигин ачып берүү сөздүктүн аягында берилген **көрсөткүч** аркылуу жөнгө салынды.

3. Сөздүккө түрдүү уңгулуу антонимдер да, бир уңгулуу антонимдер да семантикалык негизине карата алынды.

4. Ар бир жупташып айтылган антонимдер сөздүктүн өз алдынча макаласын түзөт. Сөздүктүн макаласы төмөнкүдөй түзүлдү жана төмөнкү тартипте берилди:

жамгыр – кар

Кыскача түшүндүрүү.

Кыскача түшүндүрүү.

Иллюстративдик материал (биринчи жуп антонимге).

Иллюстративдик материал (экинчи жуп антонимге).

5. Эгерде антонимдер көп маанилүү сөздөр болуп, алар бир нече мааниси боюнча өз ара карама-каршы мааниде болсо төмөнкүчө берилди.

сапаттуу – сапатсыз

1. Биринчи маанисине кыскача түшүндүрүү.

1. Биринчи маанисине кыскача түшүндүрүү.

Биринчи маанисине антонимдик катыштагы эки түрдүү иллюстративдик материал.

2. Экинчи маанисине кыскача түшүндүрүү

2. Экинчи маанисине кыскача түшүндүрүү.

Экинчи маанисине антонимдик катыштагы эки түрдүү иллюстративдик материал.

6. Антонимдерге бир нече синонимдеш сөздөр антонимдик катышта болуп келсе, алар төмөнкүчө// (жарыш сызык) аркылуу берилди:

бай – кедей // жарды

Түшүндүрүү жана мисалдар.

Эгерде доминант катары эсептелген антонимге синонимдеш болуп келген сөздөрдүн бири мааниси жагынан олуттуу түрдө айырмаланса, ал антонимдер өз алдынча берилди.

бай – жоксуз

Түшүндүрмө жана мисалдар.

Мындай учурларда биринчи жуп антонимдин түшүндүрүүсү мурдагы берилген түшүндүрмөдөй эле боло бериши мүмкүн.

7. Сөздүккө алынган антонимдер кайсы сөз түркүмүнө жата тургандыгы көрсөтүлгөн жок.

8. Антоним сөздөргө түшүндүрмө берүү жалпысынан кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгүнүн негизинде жүргүзүлдү, бирок ошол антоним болуп түшкөн сөздүн маанисин ачуу максатын көздөп, аны мүмкүн болушунча, кыска жана так берүүгө аракет жасалды.

9. Зат атоочтор антонимдик милдетти аткарып, карама-каршы маанидеги түшүнүктөрдү бере алышат. Адатта, заттык антонимдер ар түрдүү уңгудагы сөздөрдөн туруп, уңгу түрүндө да, сөз мүчөлөрүнүн жардамы менен түзүлгөн түрүндө да болушу мүмкүн. Зат атоочтук антонимдердин бул эки түрү тең баш сөз (реестр) катары алынды: бай-кедей, дос-душман, өмүр-өлүм, батыш- чыгыш, түндүк-түштүк.

10. Антонимдер үчүн карама-каршы маанидеги белгилерди жана сын-сыпатты көрсөтүү айрыкча мүнөздүү. Ошондуктан сын атооч сөздөр антонимдерди түзүүчү негизги топтун бири болуп эсептелет. Баш сөз (реестр) катарында уңгу түрүндө

турган сын атоочтук антонимдер да (жаман-жакшы, чоң-кичине, жоон-ичке), аффикстердин жардамы менен түзүлгөндөрдү да (ысык-суук, сынык-бүтүн), ошондой эле ар түрдүү унгудан турган антонимдер да (жоомарт-сараң, ачуу-таттуу) бир уңгунун негизинде түзүлгөндөрү да (бактылуу-бактысыз, көңүлдүү-көңүлсүз) алынды.

11. Кыргыз тилинде бей-, на- префикстери кошулуу менен түзүлүп, антонимдик мааниге ээ болгон сөздөр да кездешет. Мисалы: тааныш- бейтааныш, туура – натуура. Мындай түзүлүштөгү антонимдик түгөйлөр да баш сөз (реестр) катарында алынып, түшүндүрүүлөр жана мисалдар берилди.

12. Эгерде -луу, -сыз, -ман сыяктуу мүчөлөр уланып турган сөздөр антонимдик түгөй түзсө, же ушул сыяктуу мүчөлөр уланып турган сөздөр антонимдик түгөйдүн бир сыңары болуп келсе, алар да баш сөз (реестр) катары алынды. Мисалы: пайдалуу – зыяндуу; көңүлдүү-көңүлсүз, акылдуу- акылсыз, акылдуу – акмак, иштерман – жалкоо.

13. Алган орду, жайгашкан абалы же кубулуштун мезгили жагынан карама-каршы абалды билдирген тактоочтор да бир кыйла: жогору- төмөн, өйдө-ылдый, былтыр-бийыл. Мында антонимдик тактоочтор реестр болуп берилип, тиешелүү түшүндүрүүлөр жана мисалдар менен жабдылды.

14. Антонимдердин олуттуу бир бөлүгүн этиш сөздөр түзөт. Баш сөз (реестр) катарында этиштердин буйрук ыңгайында турган формасы алынды: кел-кет, ач-жап, күй-өч, кайгыр-кубан, азай-көбөй.

15. Этиштин -ба мүчөсү уланып келген терс формасы антонимдик касиетке ээ боло албаган себептүү реестр сөз катарында алынган жок.

16. Этиштин айрым мамиле категориясында турган формалары, эгерде алар түздөн-түз антонимдик катышты билдирсе, өз алдынча баш сөз (реестр) катарында берилди: күйгүз-өчүр, узарт-кыскарт, бузул-оңол, бекит-бошот, чогулт-тарат.

Сөздөрдүн грамматикалык жана стилистикалык мүнөздөмөсү

17. Сөздүккө алынган сөздөргө грамматикалык жана стилистикалык атайын белгилер коюлган жок. Керек болгон учурларда берилген түшүндүрмөлөрдө гана алардын эмнеге карата жана кандай учурларда колдонулушу кашаага алынып кыскача белгиленип кетиши мүмкүн.

эже – сиңди, ага – ини

III. Антонимдерге берилүүчү түшүндүрмөлөр

18. Сөздүктө антонимдерге түшүнүк берилет. Түшүндүрмө берүү жолу жалпысынан «Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгүнүн» принциптерине негизделип, маанилери мүмкүн болушунча кыска жана так болушун көздөө аракетин жасалды.

19. Түшүндүрмөлөр эки колонкага жайгаштырылып, мааниси жагынан бири-бирине карама-каршы келе тургандыгы белгиленди.

узун – кыска

Узундугу жагынан чоңураак, чолок, кыска эмес.

Узундугу жагыман кичине, узун эмес.

20. Түшүндүрмөлөр, негизинен, аныктама берүү же сыпаттоо жолу менен жүргүзүлдү. Ошол сөздүн маанисин дагы тактап, ырастап көрсөтүү максатында, зарыл деп табылган учурларда, тиешелүү жерлерде түшүндүрмөнүн аяк ченинде ошол сөздүн синонимдери да берилди.

киргил – тунук

Тунук эмес, ачык эмес, күңүрт, чаңгыл

Эч киргили жок, таза, чаңкайган.

21. -дай мүчөсү улануу менен келген сын атоочтук антонимдерде сыпаттоо, баяндоо аркылуу түшүндүрмө берүү менен бирге синонимдери да колдонулду.

тоодой – кенедей

Көлөмү жагынан өтө чоң, зор, ири.

Көлөмү жагынан өтө кичине, тырмактай, кичинекей

22. Түшүндүрмөнүн өзүндө ошол аныктама берилүүчү сөз кайра кайталанбайт. Бирок формасы жагынан айырмаланган түрдө (мисалы, этиш сөздөрдө анын башка категориядагы формасы же зат атоочтук антонимдерге зат атоочтордун башка

сөз түркүмүнө өтүп турган формасы) түшүндүрүү текстинде колдонула берет.

күн – түн

Таң аткандан караңгы киргенге чейинки күндүзгү мезгил.

Кеч киргенден таң атканга чейинки түнкү мезгил.

23. **-лык**, **-ыч** сыяктуу мүчөлөр менен уюштурулган зат атоочтук антонимдерге жалпылап, жыйынтыктап түшүндүрүү жолу колдонулду жана ошол сөздүн уңгу түрдөгү формасын түшүндүрүү процессинде пайдалануу аракети жасалды.

достук – душмандык

Бирин-бири кадырлоого, духовный жактан жакындыкка тилектештике негизделген татуу мамиле, дос экендик.

Бирин-бирине зыян келтирүү, жамандык издөө аракетине ж.б., негизделген терс мамиле, кастык, душман экендик.

24. Эгерде антонимдер ич ара бири-биринен айырмаланган бир нече мааниге ээ болсо, анда ошол маанилерине нумерация боюнча өз алдынча түшүндүрмөлөр берилип, тиешелүү мисалдар келтирилди.

оор – жеңил

1. Салмагы чоң, салмактуу.

1. Салмагы аз, салмагы жагынан анчалык оор эмес.

Оор жүк көтөрсөм, катуу кыймылдасам, ошол жүрөгүмдүн сайгылашканы күчөйт (Сыдыкбеков).

2. Иштөөгө, аткарууга иш жүзүнө ашырылышы жагынан бир кыйла кыйын, татаал, иштөөгө оңой эмес.

2. Иштелиши, аткарылышы татаал эмес. Көп күч-аракет, талап кылынбаган, жөнөкөй, оңой, татаал эмес ж. б. анчалык кыйын эмес.

Оорго чыда ошентип (Сыдыкбеков).

Кийин ошо үчүнчү даярдоонун окуусу да мага жеңил сезилди (Сыдыкбеков).

25. Кээде бир эле сөзгө синонимдеш бир нече антонимдер да болуп келиши мүмкүн. Мындай учурларда антонимдердин толук синонимдик мааниде келиши бир эле антонимдик жупташууда синонимдик белгисин (/) коюу жолу аркылуу берилди. Мисалы март деген сөздүн антонимдик синонимдери

— сараң, зыкым. Кийинки сараң жана зыкым деген сөздөр өз ара синоним болуу менен бирге мааниси жагынан да анчалык айырмаланбайт, бири-бирин толук алмаштыра алат. Ошондуктан мындай маанилеш келген синонимдик антонимдер төмөнкүчө жайгаштырылды:

март – сараң // зыкым

Мындай учурда сараң жана зыкым деген синонимдердин экөө тең бир эле түшүнүктү берет. Келтирилген мисалдарда антоним сөздөрдүн ушул тартиби сакталды.

26. Бир эле сөзгө бир нече сөз антоним болуп келген учурда алар өз ара толук синонимдеш боло албай, аздыр-көптүр мааниси жагынан айырмаланган сапатты, белгини билдирген болсо, алар өз алдынча антонимдик түгөйгө бөлүү жолу менен берилди, Мисалы:

бүтүн – жарты

Түшүндүрүү.

Түшүндүрүү.

Ушул тартипте мисалдар жайгаштырылды.

бүтүн – сынык

Түшүндүрүү.

Түшүндүрүү.

Ушул сөздөрдүн тартиби сакталуу менен бири-бирине удаалаш мисалдар жайгаштырылды.

27. Эгерде этиштик антонимдер мамиле категориясынын биринде (аркылуу мамиле же туюк мамиле) турса, анда ошол этиштин негизги формасы аныктамасында таяныч сөз катары алынды.

күйгүз – өчүр

Күйгөн абалга келтирүү

Өчкөн абалга келтирүү.

IV. Иллюстрациялык материалдар

28. Антонимдерге берилген түшүндүрмөлөрдөн китептен иллюстрациялык материалдар келтирилди. Иллюстративдик материалдарды берүүнүн максаты – ошол сөздүн антонимдик мааниси иш жүзүндө колдонула тургандыгын ырастоо менен

бирге түшүндүрүүдө берилген маанисин дагы тактап, тереңдете көрсөтүүгө жардам берүү.

29. Иллюстративдик материалдар көркөм чыгармалардан, мезгилдүү басма сөздөн жана башка тиешелүү адабияттардан алынды. Цитаталар адабий чыгармалардан, басма сөздөн алынган болсо, алардын авторлору же газета-журналдарды аттары көрсөтүлүп, шарттуу белгилердин тизмеси аркылуу авторлордун толук аттары же кайсы газета-журналдар экендиги айкындалды.

30. Мисалдар фольклордук материалдардан алынган болсо ошол мисалдан кийин кашаага алынып (фольк.) деген белги коюлду. Бул ыкма ал материалдын кимден же кайсы китептен жазылып алынгандыгын көрсөтүп, татаалдаштыруудан куткарат.

Макал-лакаптарды алууда да ушул жол колдонулду, макал-лакаптардан кийин (макал) деген гана белги коюлду. Мындай белгилөө жолу табышмактарга да тиешелүү, б. а. табышмактардан кийин (табышмак) деп көрсөтүлдү.

31. Кээде адабий чыгармалардан, басма сөздөн жана башка булактардан тиешелүү материалдар табылбай калган учурларда ошол антонимдер үчүн сүйлө речинин тибиндеги же жөн эле башка сөздөр менен айкалыша келген сөз тизмектери, фразалар алынышы мүмкүн. Мындай учурларда бул типтеги мисалдар, түшүндүрмөдөн кийин, кайдан алынгандыгы көрсөтүлбөстөн түздөн-түз эле келтирилди.

Эгерде мындай иллюстративдик материалдардан кийин дагы автору белгилүү мисалдар алына турган болсо, алардын арасына бири-биринен айырмалап ажырата көрсөтүү максатында □ белгиси коюлду.

32. Кээде мисал катарында келтирилип жаткан цитаталар узак болсо же кандайдыр бир себептер менен ыңгайсыз болсо, ал цитатанын негизги мазмуну бузулбагыдай кылып, тиешелүү бөлүктөрүн кыскартып алууга жол берилет. Мындай учурларда ошол кыскартылган бөлүгүн билдирүү максатында .. (эки чекит) белгиси коюлду.

Эгерде алынып жаткан цитаталарда кандайдыр бир белгисиз болуп жаткан тарабын, адамдардын аттарын ким же эмне экендигин тактап, ким же эмне жөнүндө сөз болуп жаткандыгын айкындап көрсөтүү зарылдыгы келип чыкса, анда ошол максатта кошумчаланган сөз сүйлөмдүн тиешелүү катарында чарчы кашаа аркылуу [] берилди.

33. Баш **сөз-реестр**) катары буйрук ыңгай түрүндөгү жана кээде аркылуу, өздүк, туюк мамиле формаларындагы этиштер алынганы менен, алардын жак, чак категориясында колдонулган түрлөрү жана терс формалары мисал катарында алынды.

V. Орфография

34. Сөздүккө алынган бардык антонимдер, ошондой эле түшүндүрмөлөр менен иллюстративдик материалдар да, азыркы колдонулуп жүргөн орфографиялык эрежелерге багындырылат.

35. Мисал катарында алынып жаткан материалдарда ар кандай себептер менен (мисалы, эски китептерде) түрдүүчө жазылган сөздөрдү азыркы мезгилде колдонулуп жүргөн, ушул күндөгү орфографиялык эрежелердин нормаларына ылайыктап алууга жол берилди.

36. Эгерде иллюстративдик материалдарда пунктуациялык жактан да азыркы колдонулуп жүргөн эрежелерге туура келбеген же түздөн-түз жаңылыштык жиберилген учурлар кездешсе, анда да пунктуациялык тактоолорду киргизип, тиешелүү тыныш белгилерин ылайыгына карай коюуга же ашыкча коюлгандарын алып таштоого жол берилди.

А

аарчы – сыйпа// сүйкө

Бир нерсеге жуккан Майлануучу,
кирди же башка бирдекени сүйкөлүүчү затты экинчи
сүртүп кетируү, тазалоо, бир нерсеге сүртүү,
таза кылуу. жугузуу, бирдекенин бетин
майлоо, шыбоо.

Бурма Сатылгандын оозун жоолугу менен аарчып
Калтабайга даттангансыды (Токомбаев). Танабай жеңи менен
аттын тумшугун, моюнун аарчып жиберди (Айтматов). Көзүмүн
жашын аарчыдым, шилекейими сүрттүм (Мавлянов).

Эриндери эндик сыйпап алгандай кыпкызыл (Сасыкбаев).
Мусабек сакалын сыйпап койду (Сасыкбаев). Докторлор төбөмө
дары сүйкөп таңышты (Жантөшев).

абийирдүү – абийирсиз

Уяттуу ар намыстуу. Уяты жок, ар намысы
жок.

Абийир соту – ыйык сот (Абдымомунов). Абийирдүү
жигитке ажалдуу кийик чогулат (накыл сөз).

Ошентип, абийирсиз жигит атасын эл алдында жер каратты
(«Эркин Тоо»).

– Ооба, андай абийирсиз жүзү каралар уялабы (Жантөшев).

агар – карар

Бирөөгө болгон Абдан ачуусу келүү,
нааразылы тароо, ыраазы айтканынан кайтпоочудай
болуу, жазылуу. түнөрүү.

Түн ичинде туман, күндүзү да бул жарыктын ичинен
агарган нерсени көрбөйсүң (Сасыкбаев). Таң агарып жерге
жарык түшүп калган эле (Абдукаимов).

Эгерде, адамдын ички органдарында дарт болсо, анда
күмүш жасалга карарып кетет («Жетиген»).

адал – арам

1. Таза, арам эмес,
жешке жарактуу

Адал менен арамды,
Ылгап барат аккан суу (Жеңижок).
Киши акысын жегендик,
Арамдыктын белгиси,
Мээнет менен жан багыш,
Адалдыктын белгиси (Арстанбек Буйлаш уулу).

1. Макүрөө, таза эмес,
адал эмес, жешке жарабаган.

2. Ак ниет, арамдыгы
жок, пейли таза

А да ошо карыздарлыгын сезип, өмүр бою баш оту менен адал кызмат өтөп, ага туугандашып кетти (Бейшеналиев). Адал менен арамды аз ылгайт (Сыдыкбеков).

2. Кара ниет, ниети
бузук

адалдык – арамдык

Ак ниеттүүлүк,
арамдыгы жок, арамза
эместик.

Адалдык менен нан жеген,
Эр жигиттин ишидир (Барпы).

Арамдык менен тамак таап жешкендиктерине мен өзүм күбөмүн («Эркин Тоо»).

Кара ниеттик,
бузукулук, арамзалык.

адамгерчиликтүү – адамгерчиликсиз

Адамдык сапаты
жогору, бир нерсени туура,
акыйкат, баалап анын
кадыр-баркына жете ала
турган, гумандуу.

Аксакал, Бердике айылдын эң жөнөкөй, ак ниет адамгерчиликтүү кишилеринин бири (Касымбеков).

– Сен, как ушул касиетин, жылас дүйнөнүн жыргалы менен кууралын, алдын ала адалдык менен арамдыкты талдап белиңди

Адамдык сапаты төмөн,
жүрүш-турушу бирөөгө
жасаган мамилеси начар,
бир нерсени туура, адилет
байкай албаган.

бекем бууп, бет алганыңдан кайтпаган баатырлыгың үчүн
Токтогулсуң (Бейшеналиев).

Мырзакул адамгерчиликсиз иш жасап, жүткүнө жүрүп
кеткенде, артынан нес болуп караган Сейденин мойну ысый
түштү (Айтматов).

адаш – табыш

Бири-бирин таппай, Көрүшпөй, кимиси
жоготуу, кездеше албай кайда экенин билишпей
калуу, кимиси кайда экенин кезикпей, алыстап кеткен
билишөө. кишисин табуу, жолуктуруу,
кезиктирүү.

Дардайган баштан болор болбос кан чыгарып койбосо,
шайтан жолуна түшүп адашканы неси (Бейшеналиев).

Көчтөн адашкан күчүктөй сербейип, береги бир жерде
жалгыз экөөбүз келе жатканга арман кылам (Элебаев).

Ошондой жөлөккө тукулжураган экөө издешпей
табышканына купуя тайынышат (Бейшеналиев). Издешкен
экөөнүн зорго табышканын жалгыз Нурдин байкады
(Бейшеналиев).

адептүү – адепсиз

Өзүн-өзү кармай Башкаларды ызат
билген, ызаттуу, уяттуу, кылбаган адеби жок уятсыз,
тарбиялуу, тартиптүү. тарбиясыз, тартипсиз.

Жыпар адептүү кыз болуп чоңоюптур (Карачев). Анын
илептүү, адептүү сөзү каланган отунга тамызгы койгондой
болду (Бейшеналиев).

Анын адепсиз жүрүш-турушу окуу-тарбия ишине таасир
тийгизбей койгон жок («Кут билим»).

адилеттүү – адилетсиз

Бир нерсени туура Калыстыгы жок, түз
чечкен, акыйкатчыл, калыс. эмес, адилет эмес.

Эл өкүлү катары өзүнүн адилеттүү пикрин айта алды
(«Кыргыз Туусу»). Апай байбиче бу саам дагы эринин

адилеттүү пейилин суутпай, салттуулугун айкындады (Бейшеналиев).

Кокон бийлигинин адилетсиз иши деп жыйынтык чыгарууга болот (Кебекова). Жылкычы Келдибектин бул кылган адилетсиз иши эч кимге макул болбоду (Сыдыкбеков).

адыр – түзөн

Белес-белес болгон Жайыгыраак келген
дөбөлүү, дөңдүү жер. адыр будуру, дөбөсү жок түз
жер.

Адырдан качкан бөкөндөй,
Чуркап барат замана (Жеңижок).

Жээктерин жаңы чөптөр баскан бир таман узун жол учу түгөнбөй адырдан адырга артылып, колоттордо ийрилип жатат (Т.Касымбеков). Адырдан чубалжып түшүп келе жаткан койлордун алдын Жоломан тороп чыкты (М.Элебаев).

Бирок, кийин түзөн жерлерге суу келгенде, жеп кетпес бекен? (Жантөшев). Теңирберди жамагаты суу боюндагы түзөндөрдү ээликтешип, биртикеден дыйканчылык баштап алышкан жарым көчмөндөр (Касымбеков).

ажаан – жоош

Тажаал, албуут, долу Токтоо, момун, кишиге
катуу айтпаган, мүнөзү
жушак

Шааркандын сөзүнөн улам, эжесинин ажаан экенин, жездеси ага караганда адилет, боорукер, жоош адам экенин билген (Мавлянов).

Өмүр бар жерде ажал бар,
Өзөктү үзөөр ажаан бар (Барпы).

Мындайда экөө кадыресе жоош, ынтымактуу, бирин-бири сыйлашкан курбулар (Сыдыкбеков). Жоош өңдөнүп туруп, сүйлөгөн сөзүң бутага тиет да (Осмоналиев).

ажалдуу – ажалсыз

Өлө турган, ажалы Өлүмдөн аман калган,
жеткен, өлүмгө дуушар боло өлүмгө дуушар болбогон,
турган. ажалы жок.

Абийирдүү жигитке ажалдуу кийик жолугат (макал).

Кырк жыл кыргын болсо да ажалсыз чымын кырылбайт
дечү илгери («Агым»). Асмандан жааган ок болсо, Ажалсыз
пенде өлөбү (фольк.).

ажарлуу – ажарсыз

Сүйкүмдүү, көрктүү, Кан-сөлү качкан,
жадырап-жайнаган, сүйкүмсүз, иреңи начар.
татынакай.

Тилегиңе жет, карагым, – деп чачыкты алганда, баланын
укмуштай жалжылдаган ажарлуу көзүнө арбалып тигиле калат
(Бейшеналиев).

Санаа саргарткан ажарсыз өнү ажарына чыгып, убайым
уйпалаган жаны секидеп сергий ирдене баштады
(Бейшеналиев).

ажыраш – жараш

Эрди-катындын же Араздашып
таттуу жүргөн адамдардын бөлүнүшүүдөн,
ынтымагы, мамилеси чатакташуудан кийин кайра
бузулуп, үй-бүлөчүлүктөн, татуулашып ынтымакка
достуктан, кетишүү, келүү табышуу, элдешүү,
араздашып бөлүнүшүү. биригүү.

Бир түрдүү сабыры суз кайгыргансып армандуу
ажырашкан эки жашка (Үмөталиев). Байыркы Афинада
балдарды тарбиялоодо, ата-энеси менен ажыраштырып, башка
чөйрөгө алпарып тарбиялаган (Сияев).

Мамбеткул өз айыбын сезери менен Садык досу менен
жарашкысы келди (Каимов). Эрдик кылса Дөлөнүң, Эбин таап
жарашсын («Курманбек»).

ажыраштыр – жараштыр

Бнтымагын кетирип, Элдештирүү,
бузуп, араздаштырып табыштыруу, бириктирип,
ажыратып жиберүү, ынтымакка келтирүү.
ортосуна от жагып бөлүп
жиберүү.

Байларга көз жашын көлдөтүп зордоп токолдукка берген кызыңарды, карындаштарыңарды ажыраштырып, башын ачкыла (Бейшеналиев).

Эки мамлекеттин ич ара чатакташууларын жөнгө салып жараштырган мамлекет Япония болгон.

Эки жашты кайра жараштырып коөлү дешти (Жантешев).

аз – көп

Көп эмес, кичинекей, Арбын, мол,
жетиштүү эмес. жетишерлик санда.

Аз жыл арасында эле тыяк-быяктагы айылдык кары-жашына таанылды (Сыдыкбеков).

Аз аздан жылкы айдадым,
Келгенде кулун байладым (Акиев).

Мурдагы төрт кыштык окууда билимди аз алганым менен, турмуш сабагы мени кыйла жетилтиптир (Сыдыкбеков).

Андан бери чегирткедей жайнап, акырын жылып келаткан көп аскер даана көрүндү (Касымбеков).

Көпкө ыраазы болбогон,
Азга жетпей зар болот (Жеңижок).

Мал дөөлөттүн байлыгы бир жутаса жок болор.

Окумуштун байлыгы күндөн күнгө көп болор (Бейшеналиев).

азай – көбөй

Кемип калуу, аз болуу, Арбын болуу, арбуу,
жетишсиз боло баштоо, көп болуу, ашык болуу,
басаңдоо. күчөө.

Керекетүү учурда көлдөн суу азайтылып жиберилет (Жантөшев). Асылбекти окууга жиберсем аксакал, жалкоолуугу азайууда.

Аралаш кызыл, көгү, бозу Күнүгө көбөйдү тармал козу (Мидин).

– Бай, тилер көбөйсүн! (Сыдыкбеков). Жаштардын улам соңку айлуу түндөгү оюндарына чогулгандардын саны көбөйүүдө (Бейшеналиев).

азап – жыргал

Кордук, кыйынчылык, Ыракат, жетишкендик,
башка түшкөн оор абал. кеңчилик.

Азапты, мазакты, кордукту.. ошо өзүнүн шайырдыгы, .. куудулдугу, акылмандуулугу менен жеңет (Сыдыкбеков). Көтөрөр азабы да, көрөр жыргалы да өз-өзүнө арналуу (Сыдыкбеков). Азап менен өткөрдүм Айдалып жүрүп өмүрдү (Токтогул).

Өлкө үчүн түбөлүктүү жыргал үчүн, Баатырлар көрсөтүштү эрдик күчүн (Абдыраманов). Таттуу кыял тармактанып, кандайчадыр жыргал турмуш көзүмө элестейт (Жантөшев).

аздык – көптүк

Жетишсиздик, аз болуп Жетиштүүлүк, арбын,
жетпей калгандык, кем мол болгондук, кемчил
болгондук. эместик, ашык болгондук.

Мүмкүн аздык кылар, - деп шашып дагы кеттим (Жантөшев). Калетсиз чындыкка баш ийүү аздык кылат (Бейшеналиев).

Турмуштун терең сырын билем десең, Миң өнөр бир башыңа көптүк кылбас (Нуркамал). Көптүк кылба жалгызга, Көп тийбегин байкушка (Токтогул). Нуру сенин нуруңан, Көптүк кылат миң эсе (Үмөталиев).

Жылгага кою жайылган, Жылкысын тосуп кайырган (Осмонкул). Камчы берип темиңсең Кадимки күлүк мен элем кайырган жерден бөлүнгөн (Токтогул).

айлалуу – айласыз

Колдон келе тургандай, Амалсыз, аргасыз,
бир нерсе болчудай, эрксиз, колдон келбей
ойдогудай. тургандай.

Айлалуу мерген өзү жалгыз камынды (Сыдыкбеков). Аяш ата Момунжан Айлалуу өзүң барбасаң, Кул абамды өлүмдөн ажыратып албасаң («Сейтек»).

Ырайымсыз бирөөнүн колунда туткун болуп, айласыз тирүүлөй көзүн жалдыратып Эшбай, Ашымкан калды (Элебаев).

айлуу – айсыз

Ай тийип, айлана Ай тийбеген, эч нерсе
жаркырап көрүнүп турган көрүнбөгөн, караңгы.
жарык болуп турган.

Айлуу, жылдыздуу түн. Ачык асмандын жаркыраган шооласы (Бейшеналиев). Ал койдон, мен жумуштан бошоп келгенден кийин, мемиреген айлуу түндө көпкө чейин уктабай кобурашып жатар элек (Элебаев).

Күн күркүрөп, чагылган жаркылдады. Айсыз түн... Жылкынын кайда кеткенин да билбейт (Шүкүрбеков). Ар өзөндө электрик станция Айсыз түндө, Көргөн адам таң болор (Маликов).

айрык – бүтүн

Тытык, жыртык, бүтүн Жыртык эмес, айрыгы
эмес, андаалап жыртылган. жок, тытылбаган.

Айрык көйнөктөн эт кызандайт (Сыдыкбеков). Наташа, чапандын айрыгын ыпыйта кармап, тиге баштады (Жантөшев).

Жакшы жашап турабыз, кардыбыз ток, кийимибиз бүтүн (Абдыраманов).

айыпсыз – айыптуу

Күнөөсү, кылган Кылмышы, кылган
кылмышы жок, жазыксыз, күнөөсү бар, ак эмес,
ак, таза. жазыктуу.

Көрсө, калпа көркоо айыпсыз калкка кан жуткуруп, кайгыга чөмүлтүп жаткан тура (Бейшеналиев). Адамдын асылы, айыпсыз акынга кастарын тиккен шүмшүктөр оңбосун! (Бейшеналиев).

Калык айыптуу болуп, жакын жолобой, обочодо атасын карап турду (Осмоналиев). – Аный! Анте албайм. Сиз эч айыптуу эмессиз (Бейшеналиев).

айырмалуу – айырмасыз

Бирин-бирине окшобогон Бирдей, окшош. бири-
кандайдыр өзгөчөлүгү бар, биринен айырмасы,
бирдей эмес. өзгөчөлүгү жок.

Эч жери артык эмес, айырмалуу эч нерсеси көрүнбөйт («Алиби»).

Аны көрсөм, жөнөкөй адам экен, сырткы кейпи бөлөктөрдөн айырмасыз (Шимеев). Жолой үчүн күн менен түн айырмасыз (Жантөшев). Наныбыз бири-бирибиздикинен айырмасыз, оодук-кыйдыгы жок (Элебаев).

ак – кара

1. Кардын, сүттүн 1. Көөнүн, көмүрдүн
түсүндөй түс. түсүндөй түс.

Ак кагазга чийилип сөзүн келди, Токтогул (Токтогул). Чоң эне ак шейшептин жакасын кайрып, жуурканды кымтып койду (Сыдыкбеков). Бул жолу келин басмырт түс жоолукчан эмес, ак көйнөкчөн экен (Айтматов).

Ышкын түпкө зардектей боелгон, куду жакасындай, этек-жеңи кара көрпө көбөлөнгөн жаңы тонду жайкалта силкти (Бейшеналиев).

2. Күнөөсүз, эч күнөөсү
жок, ниети таза.

2. Күнөөлүү, күнөө
кылган кылмышы бар, ак
эмес, көңүлү бузук.

Кембагалдар миллион марте ак болсо да старчын аларды жактабай калсын (Абдукаримов). Ак кишинин күнөөсүн алууга болбойт, Андрей, эгер ал болбосо эмне кыласың? (Байтемиров).

Эк-кинчи көзүм көрбөсүн сага окшогон ою кара жыпжылма азыткы түлкүнү! (Бейшеналиев).

ак – токто

1. Белгилүү бир багытка карай өзөн, арык, боюнча өз агымы боюнча жылуу (сууга карата).

1. Акпай калуу, нук туруп калуу

Зоокалуу коктуда бийиктиги жыйырма кабат үйдүкүндөй плотинанын артында чоң көл мөңгүдөн агып келген Кочкордун суусун тосуп алып турат («Фабула»). Толкуп аккан булактан Суусунун мыктап кандырды («Эр Төштүк»).

Арыктын башынан бирөө сууну жыгып кеткен окшойт, аягына чыкпай токтоп калды («Агым»).

2. Сызыла чыгуу, куюлуу шорголоо.

2. Чыкпай калуу, басылып, калуу.

Кан аккан бети-башын сыйпалап көрүп, ар кайда жаткан тебетейин, топусун терип кийди да, кектүү түс менен ачуусу кайнап, ошол замат чыгып кетти (Элебаев). Бүткөн боюнан тер акты. Самоордун чоргосунан суу агып калыптыр.

Өзү да чыйрала түшкөнсүп, көзүнүн жашы токтоп калды («Ала-Тоо»).

акта – карала

Күнөөсү, айыбы жок экендигин далилдөө, күнөөсү жок деп эсептөө.

Күнөө коюу, күнөөсү, айыбы бар деп жамандоо, кылмыштуу деп эсептөө.

Биз анын жамандыгын билбейбиз. Актайбыз! – дешип кеңсуулуктар да актоо «Приговорун» беришиптир (Сыдыкбеков).

Силерге менин жамандыгым тийсе жашырбагыла. Жакшылыгым болсо айткыла. Силер караласаңар — карамын. Актасаңар — акмын (Сыдыкбеков).

акылуу – акысыз

Акы төлөнө турган, Бекер, акча төлөнбөй
бекер эмес. турган.

Отурган үйдүн орду, малдын жайыты акылуу болду
(Элебаев).

Балдарым болсо жаркыраган сонун мектепте акысыз окуп
жатышат (Абдукаримов).

акырын – тез

Жай, шашпай, ылдам Бат, ылдам, ыкчамдык
катуу эмес (жүрүү басуу же менен, катуу (жүрүү, басуу
убакыт мезгилге карата). же убакыт, мезгилге карата).

Булардын артындагы ташка жамынып турган балдар
акырын жылып жетип калышты (Жантөшев). Бектай кичинекей
комузун дөбөгө ала чыгат да, жамбаштаган калыбында
кынгыратып акырын чертип отурат (Абдыраманов).

Өмүр желдей соксо, мен аткан октой тез зуулап келем
(Жантөшев). Ыдырыс жарган отунду үйгө киргизип берип,
кайра тез чыкты (Жунусов).

акырын – катуу

1. Жай, шашпастан. 1. Өтө тез, ыкчам,
ылдам.

Каныбек, акырын басып келип, чарпаяга отурду
(Жантөшев). Эркекыз, акырын ордунан туруп, очок жакка барды
(Байтемиров).

Шакылдата катуу журуп отуруп акшам күңүртүндө Тогуз-
Торого киришти (Бейшеналиев). Катуу келдим, минген атым
кара тер, Сүрдүү кең Түп, тайыз жериң кайсы жер? (Осмонов).

2. Бийик эмес, басыңкы, 2. Бек, көтөрүңкү,
эмес. акырын көтөрүңкү эмес.

Отургандар ушинетип өз ара акырын гана сүйлөшүшөт
(Жантөшев). Бардык туткундар эң муңдуу обон менен акырын
гана сызылтып ырдашты (Жантөшев).

Мейли деп теңин алып алдым (Жакыпбеков).

Азыркы алган дандын бир путуна күздө он кадактан кошуп, өзүңөр эле кожоюндун кампасына куюп коесуңар (Сыдыкбеков).

аласа – бересе

Бирөөдөн ала турган Бирөөгө кайтарып берүү
карыз. шарты менен
макулдашылып алынган
карыз, насыя.

А бүгүн өзү гана аласа малын алдыңкы сепейген жарды көчкө кошо айдатып.. сопоюп келатыр (Бейшеналиев). Аласаң болсо, сабыр эт Ачууланып кыстаба (Бейшеналиев).

Чынында, мага эч кимдин бересеси да жок (Баялинов). Анын менде не аласа-бересеси бар (Бейшеналиев).

алга – артка

Алды жакка, илгери Арт жакка, артты
карай. көздөй.

Албуут жаштыктын алып учкан күлүктүгү алга ашыктырганы байкалат (Сыдыкбеков).

Кирдебирээк калган сала коймосу аркыраган шамалга учуп артка карай «лап-лап» делбирөөдө (Сыдыкбеков).

алгачкы – кийинки // акыркы

Эң, мурунку, а Эң акыркы, кийин
дегендеги, биринчи, тунгуч. жагындагы, аягындагы.

Сен көрүп турган тегирмен алгачкы биздин мектебибиз болгон (Өмуркулов). Ошондо алгачкы тарткан сүрөтүмдү атама көрсөттүм (Жунусов).

Кийинки тепки запкыдан башым каңгып, көөдөнүм какшыды бейим (Бейшеналиев). Кийинки кездерде кожоюну Караколго келип апийим айдап, байып, апийимди артынып алып өзү кайра тартат (Элебаев). Китебинин акыркы бетинен «Насыятты» чыгарган редактор Токчоро Жолдошов... экенин окуду (Бейшеналиев).

алгылыктуу – алгылыксыз

Бирдемеге жарагыдай, Бир нерсеге арзырлык
жакшы, түзүк, баалуу. эмес, начар, түзүк жактары
жок.

Үстүндө алгылыктуу кийими да жок (Жантөшев). Кара мурутчан, орто бойлуу жаш жигит Сабира менен Валяга гана эмес, берки кыздарга да алгылыктуу (Сасыкбаев).

Ансыз да мен жек көрүүчү Мапеле ушундай алгылыксыз кылыктарынан кийин көзүмө ого бетер суук - көрүнүп калды (Сыдыкбеков).

алдуу – алсыз

1. Күчтүү, карылуу, куч- 1. Алы жок, күчү жок,
кубаттуу кабелтең. үлдүрөгөн, начар, чабал.

Бале! Түмөнбай карылуу, алдуу эмеспи. Кожоюндун оокатын бүт өзү бийлеп алган тура (Сыдыкбеков).

Алтынай алсыз үнү менен «келиңиз аба» – деп, башын көтөрүүгө аракет кылса да тура албады (Жантөшев). Эс-учун жыя бети-башын сыйпагылап, алсыз колун ушалап... талмоорсуй кыңкайды (Бейшеналиев).

2. Оокаттуу, колунда 2. Колунда жок, жоксуз
бар, бардар, жетиштүү. жетишсиз, жармач.

Алдуу алсызга зомбулук этип, көз көрүнө акысын жегенге энемдин жаны кейиди (Сыдыкбеков).

Алсыздарга жардам болор киши кыргыз эмес, орус арасынан да табылбоочудай (Каимов). Алсызына алдуусу зомбулук этүү да ошол тууганчылыктын көлөкө жагы тура (Сыдыкбеков).

алды – арты

Бет алды, бет маңдай Арка жагы, соңу,
жагы. өзүнөн кийин жагы.

Кытай черүүлөрү алдынан тарсылдатып аткылап... элди кайра жапырып таштады (Элебаев). Аялдарды атка колтуктай

мингизип, алдыга жөнөтүп, артынан жете бастырууга ыкыстап Молдокесинен тартынды (Бейшеналиев).

Бабайдын үйүнүн артындагы тектир эсиме түштү (Элебаев). Кызыл атты катуу камчыланып кетип баратканы бизге кыйын тийип, артынан карап кала бердик (Элебаев).

алдыңкы – арткы

1. Алды жагындагы, өзүнөн мурдагы, мурунку, астынкы, илгери жагындагы.

1. Арт жагындагы, кийинки, соңундагы.

Алдыңкы көч кайда барса, арткы күч ошол жакка барат (макал).

Арткы бутуна тике турган тыйын чычканды курчап алышып чуркурап жатышкан балдарды карап Медер жылмайды (Өмурбаев).

2. Биринчи орундагы, көрүнүктүү, үлгүлүү.

2. Артта калган үлгүлүү эмес, биринчиликке жетпеген.

Аракет кылсаң берекет дегендей пландарын орундатып, Бурулуш фермадагы алдыңкы саанчылардын катарына кошулду («Леди KG»). – Бул жолдош, колхоз адеп уюшкандан тартып дайым жумушта алдыңкы болуп, нечен жерде өзүнүн жарамдуулугун, эпкиндрүүлүгүн көрсөткөн (Элебаев).

«Малай артели» — райондо биринчи колхоз. Буларда арткы колхозчу деген жок (Элебаев).

алжырак – тыгыз

Тыгыз эмес, ортосу ачык, үлдүрөп сүзүлүп турган.

Ийи майда, жука, алжырак эмес.

Алжырак даки. Алжырак без. Зымылдаган ийи майда тыгыз кездеме.

алка – карга

Ыраазы болуу, жакшы тилегин билгизүү максатында алкыш сөздөрүн айтуу. Нааразы болуу, жаман көрүү ниетинде жамандыкты, кырсыкты тилеген каргыш сөздөрүн айтуу.

Кем болбо, балам! Ак жоолугун, башынан түшпөй, бактылуу (болсоң болду, — дешип катындар чуулдашып алкай жатышты (Жантөшев). Тилегиңди берсин! — деп энем алкап койду (Сыдыкбеков).

Кашайган кудай буларды кандай көрбөйт – деп каргап-шилеп жиберди (Элебаев). — Жакшылык көрбөй, таш жамынган басмачылар таштай катып калсын! – деп каргап шилеген катындар (Бейшеналиев).

алкыш – каргыш

Ыраазы болгондугун билдирген мактоо сөз, жакшы тилек, ыраазылык. Бирөөнү каргап, ага нааразылыгын билдирүүдө айтылган жаман сөз, тескери тилек.

Ыраазымын, Султанаалы алаканын жайып, уулуна батасын берип, алкышын айтты (Каимов). Күнөөсүз монтойгондордун канчасын өлүмдөн куткардым. Курган ата-энелердин алкышын айтпа (Бейшеналиев).

Бекдайырды капшабы менен бул каргыш баарыбызга тең тийип кеткендей болду (Элебаев). Бөөдө каргыш бөргүө жетпейт (макал).

алп – кичине

Көрүнүшү, бүт денеси өзгөчөлөнүп турган абдан зор. Көрүнүшү, тулку бою кичирээк, чоң эмес.

– Алп деген эмне, эне? – деп бир жолу сурасам: – Алп деп эн күчтүү, абдан чон кишини айтат! – деген энем (Сыдыкбеков).

Ааламдан канча алп өткөн, Ким жетиптир Манаска («Манас»).

Кичинесин коюп чоңун эле алчы таяке (Сыдыкбеков).
Үйдөн чоң кичине дебей эшик алдында саксактап чочулай
утурлагандар (Бейшеналиев). Илмейген кичине киши.

алуу – кошуу

Көп сандан аз санды алып, билдирүүчү амал жана амалдын белгиси (-).
Бир санга экинчи бир санды кошуда жалпы бирдигин билдирүүчү амал жана амалдын белгиси (+).

Васильев Бекжанованын тушуна кошуу, берки үчөөнө алуу белгисин койду (Бейшеналиев). Тиги көгүш куба күчүктүн кошуу менен алууну туура эсептеши отургандарды аябай таң калтырды (Таштемиров).

алымча — кошумча

Токтомдон, ж.б. алып тактоону пикир.
чечимден таштоону кылган
Толуктоону, кошумчалоону, кылган пикир.
сунуш

Алымча же кошумчаңар барбы? – деп сурады жыйналышты башкарган адам («Агым»). Алардын өз оозунан тыңдагам, ар отурушта белгилуу окуяларга кошумча, алымча жаңы сөз курамаларды түрлөнтүп кошушат (Бейшеналиев).

алыс – жакын

1. Чукул аралыкта эмес, ыраак, узак.
1. Алыс эмес, узак эмес, чукул, жуук.

Биз бара турган жер анча алыс эмес («Алиби»). Жери нары тегиз, нары семиз, алыс, жакынга катташууга ыңгайлуу түзөңдө (Бейшеналиев).

Эки аттуу тердеп-кургап, биз турган жерге жакын келип калды (Жантөшев). Күн батууга жакын калды (Жантөшев).

2. Тууган-туушкандык жагы анча чукул эмес мындайраак.

Бул убакта Зарлык бир алыс туугандарынын үйүндө (Элебаев). Чынында эле ушул чоң калаада маа эң жакын киши – Бйман (Сыдыкбеков). Ары-бери карасам, Алганымдан жакын жок («Манас»).

2. Тууган-туушкандык жагы же мамилеси чукул, анча алыс эмес.

алыста – жакында

Бирөөлөрдөн же бир нерседен ырактоо, улам ары боло берүү.

Бирөөлөргө же бир нерсеге чукулдоо, улам жакын чукул боло берүү.

Алда кандай караңгы түндү калтыратып арманын айтып акырын гана чыңкылдап, улам алыстап узап бараткандай болот (Элебаев). Айылчы да мазардан аттанганда өңү суз тартып, жедеп алыстаганда гана купуя толгоосун сыртка бүркө кунгүрөндү (Бейшеналиев).

Күн аркан бою калганда Байыңказак деген жерге жакындадык (Элебаев). Биз жакындаган сайын, бак аянты кеңее берди (Сыдыкбеков).

алыстан – жакындан

Алыс аралыктан, ыраактан, жакындан эмес.

Чукулдан, алыстан эмес, жакын аралыктан.

Кыштын алыстан салам айтып, ойдунга чукулдап калганы ошо (Бейшеналиев). Булар алыстан көргөн бир жалгыз отту самап келе жаткан (Элебаев).

Баягы от эми жакындан жылт эткендей болду (Элебаев).

аппак – капкара

Өтө ак, чаңкайган ак, апакай.

Өтө кара, көмүрдөй кара.

Аппак сакалдуу, аппак чачтуу, аппак көйнөк-дамбал кийген абышканын элеси Шакирдин көз алдынан кетпейт (Абдыраманов). Үлпүлдөк аппак көйнөгүнүн жакасын, түйүндөлгөн жагоосун оңдомуш эте шапылдады (Бейшеналиев).

Өзү капкара, тим эле ширидей кара (Сыдыкбеков). Атам замандан бери кербенчилердин конушубу: ичи-тышы үнөм от жагып тургандай капкара көө (Элебаев).

аптап – зыркаар

Күндүн ысык илеби, Катуу суук, ызгаар, аяз,
ысык таң. чыкыроон.

Кайнаган аптап алдында тамактары такылдап чаңкап жүрөт (Абдыраманов). Аптапка какталган жолдун күл майда топурагы ысык (Сыдыкбеков).

Жаан аралаш суук зыркаар күн батыш тараптан согот (Өмүрбаев). А түгүл төмөнтөн болгон зыркаар менен кошо чөпкө аралаш койдун жылуу кыгынын жыты келет (Өмүрбаев).

араздаш – ынтымакташ

Чатакташуу, Бири-бири менен
нааразылашуу ыркы кетүү, жакын, жакшы мамиледе
ынтымагы, мамилеси болуу, татуулашуу.
бузулуу.

Дал ушул сүрөттүн айынан жакында Чоро экөөбүз араздашып калдык (Өмурбаев). Араздашкан аталардын укум-тукуму да, балким, араздашып өтөр (Айтматов).

Ушунтип Жамал экөөбүз... ынтымакташып жашап турабыз (Абдыраманов).

арамдык — адалдык

Ниети бузуктук, жаман Пейили тазалык, жакшы
ойлуулук, кара санатайлык. ниеттүүлүк, арам ою жок, ак
пейилдик.

Чымындын оюнда эч арамдыгы жогу чын экен (Сыдыкбеков). Сенин оюндан, сенин колундан жамандык, арамдык...

– Астапыралла де болуш (Бейшеналиев).

Бала үчүн адалдыгым, далалатым текке кетпеди (Бейшеналиев).

арбы – азай

Көбөйүү, көп болуу, Кемүү, аз болуп калуу,
ашуу, арбын болуу. кичирейүү, басандоо.

Нечен күн улам үстү-үстүнө арбыган тегирмен салгандар... (Бейшеналиев). Мезгилдүү басма сөздөрүбүз чоңдорго, жаштарга, аялдарга, дыйкандарга... өзүнчө басылып, убакыт өткөн сайын арбый баштады (Бейшеналиев).

Демилгелүү жаштардын саны азайып кетти биздин айылда («Эркин тоо»).

ардакта – корсунт // кордо

Урматтоо, кадырлоо, Кемсинтүү, басмырлоо,
сыйлоо, жогору саноо. мыскылдоо.

Ардактадың бул күнү Байге алып улуу жарышта (Акаев).

– Сага кошомат эмес, сени ардактаганыбыздан, сүйгөнүбүз деп, жетине албаганыбыздан, өзүбүздүн акыныбыз, акылыбыз болгонуң үчүн салт боюнча тостук (Бейшеналиев).

Акындын көөмөйүндө Касымбектин корсунткан кысымынан, ыза, кордугунан сүрдүккөндөгү Кара-Көөнүн бели (Бейшеналиев). Жолдо бара жатып бүгүн мени бирөө кордогондой, кемсинткендей болуп көрүнүп көңүлүм иренжиди (Элебаев).

ардуу – арсыз

Намыстуу, намысы бар, Намыссыз, уятсыз,
уяттуу. уялганды намыстанганды
билбеген.

Күйөөлөп бара элек кайын атасы Дербиштикине түнөдөн ардуу жигит жамаатташ айылга токтоп, эптеп Кишикесине жолугат (Бейшеналиев).

Албетте, ага жаш, кары шайырлардын өз ара арсыз алакасынын айланасындагы кептен, ыр угуп жарп жазганы дурус да (Бейшеналиев). Алар менин көзүмө женил мүнөз, арсыз өңдүү суук көрүндү (Сыдыкбеков).

арзан – кымбат

Кымбат эмес, баасы Арзан эмес, баасы төмөн. жогору.

Арзан болсо арзан болсун. Берекеси кап түбүндө калса болду, Төкөшбай (Сыдыкбеков). Алсан – арзан, сатсаң – кымбат (макал).

Мадыл менен суусар бар, Буларды алат капканга, Кымбат болот сатканга (Тоголок Молдо). Базардан алган буюмуң, Билинбейт деп сатпа кымбатка (Жоомарт). Баасы кымбат, сүтү арбын, Жаныбарды жакшы асырап багалы (Осмонкул).

арзанда – кымбатта

Баасы төмөндөө, Баасы жогорулоо, арзанчылык болуу, наркы наркы көтөрүлүп ылдыйлоо. кымбатчылык болуу.

Кийинки жылдарда сүттүн өзүнө турган наркы эки эсе арзандап калды («Эркин Тоо»).

Көчүп барган жерлери Кымбаттады кайран эл («Жазгыч акындар»).

арзанчылык – кымбатчылык

Баанын төмөн болушу, Баанын жогорулашы, төмөндөп, ылдыйлап турган баанын жогорулап, учуру. көтөрүлүп турган учуру.

Арзанчылык маалында Бир тыйынга жалгызы (фолк.).

Шаар ичи кымбатчылык (Бейшеналиев). Быйыл жыл кургак болгонго кымбатчылык (Асаба). Жайыт тарып, оокат оордоп, кымбатчылык башталды (Сыдыкбеков).

армандуу – армансыз

Кайгы-капалуу, Кайгы-капасы жок, күйүттүү, муңдуу. күйүтсүз жадырап-жайнаган.

Мусулманкулдун көөдөнүнөн армандуу үшкүрүк чыкты (Касымбеков). Мен ушуга тийбей деп Армандуу кыз калбасын («Манас»).

Атай ат минип, төшөнчүнү Биялы минген бээге артты (Каимов). Жүгүнөрдү артканга төөнү мен берем (Бейшеналиев).

Эрине арта салынган эки көзү кагаз, китепке толтура солонгон куржунду колуктусунун жардамы менен зорго жерге түшүрдү (Бейшеналиев).

ары – бери

1. Алыс, ыраак, 1. Жакын, чукул, нарыраак. жакыныраак жанына.

Ак боз ат минген карылык али артуу-артуу ашуунун ары жагында деп, Танабай алчыланып жүрдү (Айтматов).

– Каркырадан бир күнчүлүк ары Ысык-Көл деген жер болот, – дедим (Элебаев).

Кат-кат тоолордун улам бери жагындагысы жапыздана көк жашыл тартат (Бейшеналиев).

2. Кандайдыр бир багыт (оңго же солго) боюнча кетүү. 2. Оңго же солго каршы багыт боюнча кетүү.

Ары-бери басып убакыт өткөрүү. Кечеде ары-бери баскан элди карап көпкө турду («Ала-Тоо»).

арыла – бериле

Алыстоо, улам ары боло берүү. Чукулдоо, жакындоо, жакын боло берүү.

Байымбет анда-санда четки күйгөн көсөөнү жалбырттата аларга ыргытканда «ар-р» деп, арылай куйругун кыпчий качымыш этет (Бейшеналиев).

Айкай, чакырык басаңдап, кайра чукулдай, берилей жаңырды (Бейшеналиев).

арымдуу – арымсыз

1. Кадамы, арымы чоң, кенен арыштаган. 1. Арымы, кадамы кичине, кең арымдай албаган.

– Балыкчы ушу, – деди Абдразак арымдуу күлүк беш-он аттаса, аягына чыккыдай сыңар көчөнү (Сыдыкбеков).

Жалгыз аяк жол менен нечен түрдүү таш кыяларды басып, арымсыз арыш менен бүжүрөңдөп жүрүп келебиз (Элебаев).

2. Өсүшү, илгерилеши
тез, ыкчам, өнүмдүү.

2. Илгерилей албаган,
арбыбаган, өсүү, өнүгүү,
темпи начар.

Ушундай акындык өнөрүң арымдуу болсун, досум (Бейшеналиев). Сен арымдуу «Манас» дастанын өркүндөтсөн (Бейшеналиев).

Реформа республикада өз кадамын жасоодо: айрым жерлерде анын кадамы ишенимдуу, арымдуу, ал эми айрым жерлерде али да болсо арымсыз, чабал («Фабула»).

арытан – беритен

Арыраактан, алысыраак
жерден, чукулунан эмес.

Чукулунан, жакыныраак
жерден, жанынан.

Ал аңгыча Алтынай, Арытан келди чыңырып (Аалы). Кыйкырык токтоп, арытан тапылдаган ат дүбүртү угулду (Бейшеналиев).

Беритен жүткүнгөндөр жапырт коштой күүлдөштү (Бейшеналиев). Аларга көп аралаша албай мен беритен карап турдум («Эркин Тоо»).

асты – үстү

Бир нерсенин төмөн
жагы, алдыңкы бөлүгү.

Бир нерсенин өйдөкү
жагы, өйдө жак бөлүгү.

Далдаланууга ылайыктуу орун табалбай Итике керебеттин астына кирип жатты (Убукеев). Батыш жүктүн астынан аңтарып жатып мылтыгын таап берди (Байтемиров).

Кызыл уук сыйрылган боз үй, үстүн аңтара ачып, терезе, каалга талкаланган там, кепелер (Бейшеналиев). Өзгөрүш камыш үйгө тартты сапар, Асты таш, үстү темир, кырка катар (Аалы).

астыңкы – үстүңкү

Төмөн жактагы, Жогору жактагы,
төмөнкү, ылдыйкы. өйдөкү, жогорку.

Жумшак купенин астыңкы орунунда столчого чыканагын артып тунук терезеге кадалган Тоголок Молдо (Бейшеналиев).

Купенин үстүңкү нарында оонап жумшак термелишкен.. комузчулардын дөө-шаалары.. табыш билгизбей ылдый түшүшүп.. жайланышты (Бейшеналиев).

астыртан – көрүнөө // ачык

Тымызын, акырын, Жашыруун эмес,
жашырын, билгизбей. көрүнүп, билинип турган,
белгилүү.

Абил бий үн чыккан жактарга астыртан көз таштап, мостоюп суз (Касымбеков).

Ички сырын чечилип ачык айталбай сөзгө мокоду (Сыдыкбеков). Азыркы кыздар жигиттерин аскер кызматына узатып, сезимин жашырбай, көрүнөө жүрүшпөйбү (Жакыпбеков).

атчан – жөө

Аттуу, ат минген, ат Унаасыз, унаа
минип жүргөн минбеген.

Күндөрдүн биринде те ой жактан ак элечекчен атчан бастырып келаткан энемди көрдүм (Сыдыкбеков). Эркектер атчан зайыптар жөө (Сыдыкбеков). Ал атчан туруп мага өз адресин жазып берди (Сыдыкбеков).

Шылкыны бош жай илжиткен атчандар, шылкыйган жөөлөр бирин-сериндеп самсышты (Бейшеналиев).

ач – ток

Тамак ичпеген, наар Ачка эмес, тамакка
албай кезерген, ачка. тойгон, тоюнган.

Артыкча жарым ач кедейлерге абдан жаккан ал уюшма (Сыдыкбеков).

Ток кезде да, ач кезде да биздин шылдың бүтпөйт
(Сыдыкбеков).

ач – жап

Жабык турган, бек Бекитүү, ачык
турган абалдан бекилбеген калтырбоо.
ачык абалга келтирүү.

Мен, Бүбүжан, ач. Уктунбу, мен деймин (Айтматов).
Айзаада үлпүнчөктүн алдын серпип таштап бетин ачты
(Касымбеков).

Бакалчылар майда-чайда буюмдарын жыйнап, дүкөндөрүн
жапты (Жантөшев).

ачуу – таттуу

Даам сезүү органдарын Бал, кант ж.б. мүнөздүү
тызылдатып дүүлүктүрүүчү болгон өтө жагымдуу
өтө кычкыл, жагымсыз жегиликтүү даам.
даам.

Өзү болсо таттуу тамактан ачуу тамакты артык көргөн неме
экен (Сыдыкбеков). – Бул эмне? Даамы ачуу экен (Жантөшев).

Васил досу алтын көкүл тукумдарын мотураңдатып
ойнотуп, улам бышкан таттуусунан тандап алаканына көтөрүп
өздөрүнө үздүрүп ырахаттанаарын элестетти (Бейшеналиев).

ачык – күнүрт

Даана, так, белгилүү Белгисиз, бүдөмдүк,
эмес. ачык айкын эмес

Ички сырын чечилип ачык айталбай сөзгө мокоду
(Сыдыкбеков). Биздин кетерибиз ачык болгон соң, алар эч нерсе
дей алган жок (Элебаев).

Бирок кеткенде алыбыз эмне болот, .. аман-эсен жетебизби
– ушул жактары мага күнүрт эле (Элебаев).

ачык – бүркөк

Жаан-чачыны жок, Ачык эмес, булуттуу,
булутсуз, чайыттай. тумандуу, булут каптаган.

Күн чайыттай ачык («Ала-Тоо»), Жазгы күн жаркырап ачык
тиет (Абдумомунов).

Күндүзү бүркөк, түнү ачык, Алмамбет жайы көрүнөт
(«Манас»), Күн бүркөк, бүгүн бороон болор бекен? – деп койду
(Элебаев).

ачык – бек // жабык

Бек эмес, бекибеген, Ачык эмес, бекитилген,
жабык эмес, жабылбаган. жабылган.

Ачык терезеден нымдуу муздак жел уруп турат
(Сооронбаева). Биз келгенде ачык экен дарбаза, Бактын ичи
дароо кезге төгүлдү (Аалы).

Кебек барганда, Сасыкбайдын эшиги жабык болучу
(Байтемиров).

ачык – түнт

Уялчак эмес, бир Бир нерсени,
нерседен тартынбай шар оюндагысын ачылып айта
кеткен, оюндагысын албаган, тарткынчыктап,
тарткынчактабай шарт батына албай, ачык айта
айткан. албай уялып.

Мээрим ачык-айрым, кепти жалтанбай бетке тике айткан
өткүр кыз болучу (Сооронбаева). Жамалдын баштагыдай ачык
болбой, бир аз ойлуу жүрүшү Саякка тынчтык бербейт
(Абдыраманов).

Жаңыдан жол жүргөндө өзгөчө Жылдызхан түнт эле
(Байтемиров).

ачык – жашырын // тымызын

Жашыруун эмес, элге, Ачык эмес, башкаларга
көпчүлүккө билгизбей, белгилүү, көрүнөө, өз ич
астыртадан. ара.

Элдик чогулуштарда «Насыятты» ачык окутуп, үгүт иштерине таасирлүү курал катары пайдалангандары маалымдалууда (Бейшеналиев).

Тогуз-Тородо Чоюбек жан далбастап басмачылар менен тымызын алака жасоого үлгүрдү (Бейшеналиев).

ачык – тоюн

Курсагы ачуу, өзөгү Тамак-аш кеңелип,
караюу, тамак-аш кемчил токчулук боло баштоо,
болуп кыйналуу. кененчилик болуу, курсагы
тое баштоо.

Бала эмес, өзүбүз ачуу айран менен көк кылдыр кымызга ачыгып кеттик (Касымбеков).

Манасым, сага келгени Арык элек, семирдик, Ачыккан элек тоюндук («Манас»), Ачыксаң айт, тоюнсаң тобо кыл (макал).

аш – кеми

Белгилүү бир өлчөмдөн Белгилүү бир өлчөмгө
көп болуп, артып калуу, жетпей кемип калуу,
ашыкча болуу. жетишсиз болуу, кемчил
болуу.

Самоордун суусу ашып-ташып төгүлөт (Осмоналиев). Суу арыктан аша коюп жатты («Агым»).

Карысан эрдигинди айтпа, Кемисең байлыгыңды айтпа (макал). Ах, дүйнө ай, кээде шунтип күткөн максат, Ойдо жок кылдай жерден кемип калат (Абдыраманов).

ашык – кем

Белгилүү бир өлчөмдөн Белгилүү бир өлчөмгө
артык, арбын, көп, мол. жетпеген, толук эмес,
жетишсиз.

Карыздын өзүн берсеңер эле болду. Ашык керек жок (Сыдыкбеков). Ашык дүйнө, ашык бийлик адамдын жанына жапа, башына балакет болот (Касымбеков).

Б

баатыр – коркок

Коркпогон, Жүрөгү жок,
тайманбаган, эр жүрөк. коркунчаак, суу жүрөк.

Көз коркок, кол баатыр (макал). Коркок миң өлөт, баатыр бир өлөт (макал).

Жолдош болбо коркокко, Жүк артпагын торпокко, иш кылдырба чоркокко (Токтогул).

бай – жарды // кедей

Оокат-тиричиликтүү, Жармач чарбалуу,
турмуш тиричилиги жакшы оокат-тиричилиги анчалык
мүлкү көп, дүнөйлүү. эмес, жакыр, оокаты
жетишсиз, эптеп күн көргөн.

Ак ниеттүү эмгектен, Бай болгула колхоздо (Барпы). Бул байда нечен жыл малай болуп жүргөн (Абдукаримов). Байларды шайлоо укугунан ажыратты (Абдукаримов).

Ыракмат силерге! Жарды болсоңор да, адамгерчиликтуу экенсиңер (Жантөшев). Кен казууга барып турган жарды-жалчылар жалданчу (Сасыкбаев). Кыйла кетти сага окшоп, Малы жок жарды кедейдин (Токтогул).

бай – жоксуз

Оокат-тиричилиги Оокат-тиричилиги
жетиштүү, мол. жетишсиз, жармач.

Колхозуң гүлдөп данга бай (Нуркамал). Биз жогоруда айткан Алымбай деген кулак, өзүбүзчө айтканда, битин сыгып, канын жалаган кунаса бай (Абдукаримов).

Эки бир туугандын да кендириң жоксуз кескен («Ала-Тоо»). Силер жоксузга кейибегиле, – деген экен атасы («Кыз-жигит»).

бай – кул

Эзүүчү таптын өкүлү.

Эзилүүчү таптын өкүлү.

Бай-манаптан өчүндү ал, Алдатпагын зулумга (Тогодок Молдо). Өз оюна берилип капарсыз олтурган бай селт эте түштү (Абдукаримов).

Кул да болсок беш жылдан бери туздаш болуп калдык эле (Жантөшев). Бай билгенди кул да билет, айтайын десе, эрки жок (макал). Жаш-жаш балдар бай малында, Күн көрбөгөн кул эле (Аалы).

байла – бошот

Бир нерсе менен тануу,
чырмоо, кошуу.

Бир нерсе менен
байланганды ажыратуу,
чечүү.

Эн оболу жемге байла тор кашканы (Касымбеков). Күлүктөрүн байлатып, Күл азыгын жайнатып («Эр Табылды»), Эң мурун өзүнө кең келген шымынын ычкырын өйдөрөөк байлады (Абдыраманов).

Табылдыны бошотуп, Тазалап жүзүн жууду эми («Эр Табылды»). Мусабек атын аяган түрдө басмайылын бошотту (Сасыкбаев). Аркандалуу турган атымды бошотуп, тердик салбай ыргып миндим (Сыдыкбеков).

байлык – жоктук

Материалдык мүлктүн,
акчанын, кенчтин ж.б.
молдугу, көптүгү, колдо
болгондук,

Материалдык
байлыктын, мүлктүн,
акчанын, кенчтин
жетиштиги, ж.б. аздыгы,
жетишсиздиги, колдо
болбогондук.

Байлык не дедирбейт, жоктук не жедирбейт (макал). Байлыктын чоңу ден соолук, Баарынан кесел кор болот (Жеңижок). Аның үчүн баа жеткис байлык болду (Абдукаримов).

Мен уялам, кедейликтен, жоктуктан (Осмонов). Жалгыз атым жоктуктан, Дарманым кеткен карачы (Тоголок Молдо).

байы – жардылан

Дүнүйө-мүлкү, байлыгы Дүнүйө-мүлкү азаюу,
артуу, көбөйүү. кемүү.

Базары жакын байыбайт (макал). Алар азыр мурункудан бир кыйла байып калышкан. (Мавлянов). Кедейди бир тойгону – орто байыганы (макал).

Жардыланып калгандыгын айтууга чамасы жок деп, сөз кылып жаткан экен («Агым»). Ал ошондо жардыланып калган экен («Ай данек»).

байыркы – азыркы

Мындан бир топ жыл Ушул убакыттагы,
илгерки, эзелки. үстүбүздөгү, учурдагы.

Байыркы салтын ташташып, Маданий жолго киришти (Осмонкул). Калк анын өмүр баяны – байыркыдан баскан жолу (Сыдыкбеков).

Атактуу койчу аталып, Азыркы күндө даңктамын (Осмонкул). Ат таппаган азаптан, Азыркы кордук ашынды («Эр Табылды»), Атам – байыркы койчу, азыр – чала актив (Касымбеков).

байыртан – азыртан

Эзелтен, илгертен, Ушул учурдан, ушул
мындан бир топ мурун. убактан баштап, эмитен.

Байыртан кылыч байланып, Майданда жүрүп бышкан эл (Бөкөнбаев). Балбылдап жылдыз көрүндү, Байыртан тоонун чырагы (Бөкөнбаев). Байыртан бери заңгыраган жоон карагай жел жортсо, жай теңселип шуулдап турат (Сыдыкбеков).

Азыртан боюң көтөрбөй, Абалы кыздан сыр сура!
(«Олжобай менен Кишимжан»). Ушул каражаттарды азыртан топтойлу (Жакыпбеков).

бактылуу – бактысыз

Таалайлуу, таалайы бар. Таалайсыз, таалайы жок.

Деги неберемдин жүзүн көрсөм бактылуу элем («Кыргызстан маданияты»), Эмнесин айтам, жакшы адамдар мени бактылуу кылышты, а жамандары болсо бактысыз кылышты (Абдыраманов).

Бактылууга бактысыз, Байлашса кайдан теңелет (Токтогул). Эжекемди жаңы көргөн киши тымызын көз салып: «Бактысыз бир карып тура» дегендей (Сыдыкбеков).

бакый – бүжүрө

Заңкаюу, зор болуп Бурушуп, кичинекей көрүнүү, барандуу чоң болуп көрүнүү, бөжөйүү, болуу. аңчалык чоң эмес болуу.

Ал азаматтар – окуучулар да бакыйган балдарды кучактап чыкты (Бейшеналиев). Чолок тондуу сыртынан чапан кийген бакыйган адамдар кирип келишти («Ала-Тоо»).

Анын алдында байкуштай бүжүрөгөн жездеси үчүн ыйлады (Мавлянов). Абышка жалтаң этип, кайра бүжүрөгөн бойдон басып кетти («Ала-Тоо»). Кубакай Сапар кулагына дейре кызарып, бүжүрөп божуроодо (Бейшеналиев).

бакыт – балакет

Убайым-кайгысыз, Убайым-кайгысы көп, телегейи тегиздик, бак- телегейи тегиз эмес бак- таалай, жыргал. таалайсыз, жыргалсыз, балаа-кырсыгы көп.

Бара жатат биздин эл, Бакыттын шыдыр жолунда(Иманалиев). Бакыт оросо, дос торойт (макал).

Бул балакет согушту чыгарган ким болсо да оңбосун (Сыдыкбеков). Сен бир балакет баштаган турасын (Жантөшев).

бактысыз – шордуу

Таалайлуу, ырыстуу. Башынан балакет
Иши алдыга жылган кетпеген, таалайсыз, бири
эки болбогон.

Сейилден кайткан кыз келиндер кыштактын алды жагындагы көк ойдо өздөрүнчө бактылуу чубап келе жатышат («Фабула»). Сулаймандын жанында мен абдан бактылуу элем (Сооронбаева). Бактылуу балалыктын күндөрүндө, шайыр шаттуу үндөрүндө (Алмазбеков).

Анын минтип шордуу болуп ичкенге суу таппай калаарын ким билиптир (Жетимишев). Шордуу ай, шордуу ушинтип шоруң кайнамак экен да ээ (Осмоналиев).

бал – уу

Гүлдөрдүн ширесинен Ууктуруучу ачуу зат,
аарылар даярдаган масса, өтө эле ачуу суюктук.
таттуу суюктук, азык.

Балдары аман болуп, тукуму өсүп, Кант, шекер, бал татысын ичкен чайы (Осмонов). Сыйга – сый, сыр аякка – бал (макал). Сыр челектин балындай таттуу болот балалык (Үмөталиев).

Тилден бал да тамат, уу да тамат (макал). Жыландын териси – кооз, тиши – уу (макал).

балалуу – баласыз

Баласы бар, баласы көп. Баласы жок, перзентсиз,
куу баш.

Балалуу үй – базар, баласыз үй – мазар (макал). Агайындын кадырын жалалуу болсоң билерсиң, ата-эненин кадырын балалуу болсоң билерсиң (макал). Экөө таттуулук менен өмүр сүрүп, балалуу да болот (Жантөшев).

Баласыз өтүп бир далай жылдар, бир көргөн кызы жароокер Дилбар (Абдыраманов). Байкуш болуп Көкөтөй, баласыз бойдон өтөбү («Манас»). Бала деген эң кыйын, Баласыздын күнү жок (Тоголок Молдо).

балалык – карылык

Бала чак, жаштык чак, Улгайгандык,
жетилип келе жаткандык. картайгандык, алдан-күчтөн
тайгандык, тая
баштагандык.

Канаттуу куштай балалык, кайрылып келбейт окшодун (фольк.). Узун күнгө эрмек болсун, эмесе мен балалыктан баштайын (Аалы). Менин жаш күнүм, балалыгым ушул керемет шаарда өтгү (Сооронбаева).

Мылтык менен окууга карылык жок (макал). Көмөкөйдө кызыл тил, Балдыраттың карылык (Тоголок Молдо). Башка карашар кишиси жок карылыгы жеткен жалгыз энеси (Сыдыкбеков).

балбан – чабал

Куч-кубаты мол, алдуу, Куч-кубаты жок, алсыз,
кайраты ашып-ташып начар, мажүрөө.
турган.

Бергенин алган – жамандын иши, ичкенин кускан – чабалдын иши (макал). Келип күрөш салууга Балбандарын камдасын («Манас»).

Жеңил-желпи ишти качырган – чабал кишинин белгиси («Агым»). – Жолуң болсун, Атай уулум. Чабал жигит болосуң го деп калдым (Бейшеналиев).

балбандык – чабалдык

Күчтүүлүк, куч-кубаты Алсыздык, куч-кубаты
толуп тургандык. начардык, мажүрөөлүк.

Мергенчи-койчу кыргыздын балбандыгына таң калды (Сасыкбаев). Балбандыгы башкача — балбандан чыккан бир канча (фольк.). Балбандыгың чын экен Төштүк («Эр Төштүк»).

Жылдызкан өткөн жылы пахта терүүдө жаштык, чабалдык кылган (Байтемиров). Карышканда токтолор, Чабалдык жайы бар экен («Манас»), Өзүнүн чабалдыгына кайгырат (Аалы).

балбылда – кумсар

Нурданып жаркыроо, Кубарып-бозоруу, өңү жагымдуу элес тартуулоо, өчүү, каны качуу, көрксүз көркүнө чыгуу. болуу.

Эки көзү балбылдап, Таңдагы чыккан чолпондой (фольк.). Кубаныч менен сүйүнүчтөн Махабаттын көздөрү балабылдап жанат (Сооронбаева).

Кубатка ачуусу келгендиктен, Чыныгүлдүн өңү кумсара түштү (Жантөшев). Бир жолу алдынан чыксам, ошо кумсарган кебетесинде сакал-мурутун сербейтип мага чочуркай карады (Сыдыкбеков). Сержанттын өңү кумсаргандан кумсарып, каны качып баратты (Жакыпбеков).

балдыра – такылда

Так эмес сүйлөө, Так жана даана сүйлөө, балдыр-балдыр этүү, чалды- маанилуу жана мазмундуу куйду сүйлөө. түшүндүрүү, билдирүү, тыкан жана жыйынтыктуу сүйлөө.

Сексенге чыксаң алдырап, Сүйлөгөн тилиң балдырап (фольк.). Тиш түшкөндө тил калат, Сүйлөй албай балдырап (Токтогул). Керилген бир мурутчан уктап жатат, Балдырап сүйлөп коюп улагада (Шүкүрбеков).

Такылда, тилим, такылда, Алтындай сөздөр акында (Шүкүрбеков). Асан такылдап жанында басып келе жатты («Ала-Тоо»). Токтобостон такылдап жооп кайтарганда, баарыбыз ыраазы болдук («Ай данек»).

балит – таза

Коюлган талапка жооп Коюлган талапка жооп бербеген, антисанитардык, берген антисанитардык абалда, кир, ыпылас, абалда эмес, кирсиз, булганч булганч. эмес.

Ичине көр-жер түшүрүп, Балит кылат ашыңды (Тоголок Молдо). Булар жүрөгү өрт, балит жерди баспаган чынчыл

адамдар эмеспи (Бейшеналиев). Тартаңдатып өтө балит жана кыбыр жазат (Бейшеналиев).

Шаарга караганда абасы таза, салкын (Сыдыкбеков). Китепкананын ичи өзүнчө эле касиеттүү, таза жай (Сыдыкбеков). Сызылып агып жаткан таза булак (Турусбеков).

бар – жок

1. Бир нерсенин, заттын көзгө көрүнүп же урунуп турушу.

1. Бир нерсенин, заттын болушу, болбостугу көзгө көрүнбөстүгү же урунбастыгы.

Атам, энем бар болсун, оозу, мурду жок болсун (макал). Кайрадан бардан жок болуп, Кубула берет турбайбы (Жеңижок). Колтугунда да бир топ газета бар (Абдукаримов).

Кызда намыс жок болсо, ата-энесин күйдүрөт (макал). Айдаралы сүйлөгөндө жокту – бардай, барды – жоктой кылып көрсөтөт (Абдукаримов). Жок, барыңа карабай, Жүрө берет каткырып (Осмонкул).

2. Бай, жетиштүү оокаттуу.

2. Кедей, колунда жок, жарды, кембагал.

Бар мактанса ашырат, жок мактанса кашынат (макал). Бай барынча, жок алынча (макал).

Ал бир жок неме эле («Агым»). Жоктун жону катуу (макал).

бар – кел

Бир жакка карай багытталуу, жол тартуу, сапар арытуу.

Бир жактан багыт алуу, жол тартуу, сапар арытуу.

Барбаганга барып уялт, Бербегенге берип уялт (Байтемиров). Барып бир баштык картошка сурап келсеңчи (Сыдыкбеков). Жигит акырын басып барды (Шүкүрбеков).

Келин жаман эмес, келген жери жаман (макал). Кел демек бар, кет демек жок (макал). Бери кел балам, тиерге отуруп баягы кошокторуңан айтып койчу (Абдукаримов).

басмырла – көтөрмөлө

Басынтуу, кемсинтүү, Өйдөлөтү, көтөрүү,
даражасын төмөндөтүү. колдоо, даражасын
жогорулатуу.

Басмырлап кедей шордууну, Бай менен манап жадатты (Каралаев). – Ойнойсуңбу дагы? Кызыл эңкеңди беш чүкөгө саясыңбы? – деп басмырлады (Абдыраманов).

Саяктын абалын түшүнө коюп, көңүлүн көтөрмөлөөгө аракеттенди (Абдыраманов).

басмырт – өктөм

Токтоо, оор басырык, Өткүр, өкүм, шар,
салмактуу, басынып жүргөн. шадыра-шатман.

Абышка өзү да басмырт боло түштү (Сыдыкбеков). Алтынбек мактоону жактырбаган басмырт жигит («Ала-Тоо»), Даниярдын унчукпас, басмырт мүнөзүндө кандайдыр терең маани бардай (Айтматов).

Келиндин басмырт маанайы анын бактысыз экенинен кабар берет (Соорон). Өзүңдөн төмөнкүгө өктөм сүйлөп, Көргөндө тийишесиң шылдың кыла (Бердибаев). Нажимидин сыяктуу байларды шайлоо укугунан ажыратып, эл-журттан бөлүп таштоо нечен жылдар бою өзүнчө өктөм болуп келген адам үчүн оңой жаза эмес (Абдукаримов).

басыл – күчө

Токтолуу, тыйылуу, Катуулоо, улам
барган сайын азаюу, жап артылуу, күч алуу.
боло баштоо.

Омор кирди. Кийимин чечти, Үйдө кеп-сөз басылды (Жунусов). Кернайлар, дабылдар тып басылды (Касымбеков).

От алоолонуп барган сайын күчөп баратат (Абдукаримов). Өнөрдү келдим тартуулап, Өнөктүк күчөп жатканда (Турсуналиев).

батыш – чыгыш

Күн баткан тарап. Күн чыккан тарап.

Батыш жакка бир карап алды да: — О кагылайын бүркүттөрүм деди Акчеке (Сыдыкбеков). Ак тамдын батыш тарабындагы дөбөчөгө карай бет алды (Сыдыкбеков).

Акбар чыгышка бурулду эле, көтөрүлүп келаткан күндүн нуруна көзү урунду (Убукеев). Түндүк, түштүк, батыш, чыгыш жагында, Асман тиреп Ала-Тоолор заңкайган (Акаев).

бачым – акырын

Тез, бат, ылдам, Жай, шашылбай, жай шашылып, көз ачып баракат ашыкпастан. жумганча.

Жанына бачым басып келди. Бачым кыймылдап, ишти бүтүрүп салалы.

Акырын жылып барып Атайдын капталына кынала отурду (Бейшеналиев). Бектай кичинекей комузду дөбөгө ала чыгат да жамбаштаган калыбында кыңгыратып акырын чертип отурат (Абдыраманов). Командирдин жаңдоосу боюнча булардын артындагы ташка жамынып турган балдар акырын жылып жетип калышты (Жантөшев).

баш – аяк

Адам, айбан жана Адамдын, айбандын башканын өйдө жагы, көз, жана башканын ылдый мурун кулак мээ орун алган жагы, буту. мүчөсү (бөлүгү).

Узундугу он кулачтай желенин эки башына эки жыгач казык какты (Абдыраманов). Өз башындагы төөнү көрбөгөн киши, бирөөнүн башындагы чөптү көрөт (макал).

Көп баскан аяк чок басат (макал).

башкы – аяккы

Алдыңкы, алгачкы. Арт жактагы, кийинки.

Динар баракты ачып караса, эң башкы жолуна Аскардын аты жазылган (Сыдыкбеков). Көз жүгүрттү ырдын башкы сабына (Аалы). Башкы атаңдын баары кан («Манас»).

Аяккы саптарын гана оңдоп, кайра өзүнө берди («Адабий гезит»), 2014-жылдын аяккы айлары болсо керек («Кыргыз туусу»).

башта – аякта

Ишти, аракетти Ишти, аракетти аягына жаңыдан баштоого өтүү, чыгуу, бүтүрүү. камынуу.

Мектептин жетекчилери келип жыйналышты башташты («Ала-Тоо»).

Төртөөбүз эми окуу жылы аяктаганча турарга үй издедик (Сыдыкбеков).

баштагы – азыркы

Ушундан мурунку, Ушул убактагы, ушул мурдагы, адепки. учурдагы, ушул кездеги.

Баштагы кыргыз биз эмес, Башкача болду элибиз (Осмонкул).

Атактуу койчу аталып, Азыркы кезде даңктанып (Осмонкул).

баштагыдай – азыркыдай

Мындан мурдакыдай, Ушул убактагыдай, ушундан мурункудай, ушул учурдагыдай, ушул адепкидей. кездегидей.

Сарыбай бүркүтүн баштагыдай үндөп чакыра албады (Касымбеков). Машиналар баштагысындай бириндеп жолго түштү («Эркин тоо»). Баштагыдай тилимди аласыңбы, жигиттер («Курманбек»).

бейдарман – дармандуу

Күч-кубаты жок, алсыз, Күч-кубаттуу, алдуу,
дармансыз. кайраттуу.

Мурун баатыр жан элең, Азыр болдуң бейдарман («Эр Солтоной»), Жалпы муңдуу мусапыр – Баарыбыз болдук бейдарман (Токтогул).

Жаштарга жыйнап нарк айтып, Дармандуу болсо чаркыңыз (Тоголок Молдо). Көкүрөк соо, дармандуу, Балалык турат эсинде (Токтогул).

бейиш – тозок

Диндик	түшүнүк	Диндик	түшүнүк
боюнча	шарият жолунан	боюнча	шарият жолунан
чыкпай	жүргөндөргө «тиги»	чыккандарды,	шариятты
дүйнөдөгү	жыргалчылык,	бузгандарды	«тиги»
ыракат жайы;	өтмө мааниде:	дүйнөдөгү	кыйноочу жай;
жыргал.		өтмө мааниде:	кыйынчылык,
		азап.	

Биздин мусулмандар бейиштин мөмөсүн көрмөк бар да, жемек жок деп коюшат эмеспи (Абдыраманов). Үйрөнбөгөн бейиштен үйрөнгөн тозок жакшы (макал).

Сегиз саат кыймылдабай тактайда олтуруу тозок экен (Бейшеналиев). Баягы окуп жүргөн курбу-курдаштарын зор машакат менен араң издеп таап, нечен бир азап, тозок менен интернатка орношкон (Абдукаримов).

бейкам – камдуу

Камы жок, камсыз, Камылгасы бар,
жайбаракат дүйнө капар даярдыгы бар.

Эчтеке билбеген кишиче бейкам жатканын кара (Маликов). Келечектен бейкам, көңүлү куунак кыз жарышта куюн менен аралаша сонундагы кууган жигити Садыкка караандатпай маарага келет (Айтматов).

Камдуу журт жоого кор болбойт, Жарактуу киши зар болбойт («Манас»), Табылды аттуу-тондуу алдууларга, алыскы

жолго камдууларга деп кат жазды («Эр Табылды»), Камдуу карап үй тирилик жайына («Ала-Тоо»).

бейкут // бейпил – тополоң // дүрбөлөң

Жайбаракат, мемиреген, Огур-тогур, тынчы
тынч, ыракатка бөлөнгөн, кеткендик, будуң-чаң.
капарсыз.

Булбул үнүнө мас болуп, бейкут жерде, өзүнө тааныш тоо койнунда жүрөсүң (Мавлянов). Бейкут күндөр болсо, биз минтип жөө жүрөт белек? (Өмүрбаев).

Шилбинин ашын жешип, бейпил жүрүшкөн көгүчкөндөр көчтөн үркүп, күмүш канаттарын жаркылдатып ободо дилдиреп жүрүштү (Касымбеков). Төштө оттоп жүргөн токулуу аттардын бейпил ышкырыгы (Касымбеков).

Мунунар эмне? Тополоң болуп кайда ташынып жатасыңар? (Абдукаримов). Көкбөрү тарткан эмедей көлдүн үстү тополоң (Үмөталиев). Согуш – тополоң, ал – куу сөөк, ал – кыйроо,

Тынчтык – тартип, бул – сый, бүпбүтүн (Шүкүрбеков).

Жолболду Алыбаевдин жан дүйнөсүнө дүрбөлөң түшүрүп, аны таттуу кыялдын артынан азгырып кеткен да ушу ыр («Апта»). Дүрбөлөңгө түшпө жаш кыз, Досторуң көп чочуба («Адабий гезит»).

бейкүнөө – күнөөлүү

Айыпсыз, жазыгы жок, Кылган кылмышы бар,
кылмышы жок. айыптуу, жазыктуу,
кылмыштуу.

..Ордо бузулду, нечен бейкүнөө мусулмандардын каны суудай акты, (Касымбеков). Эл ичинен эсепсиз бейкүнөө кандар төгүлдү (Жантөшев). Чындыгына жетпей биздин Жүкөштү бейкүнөө урду («Агым»).

Булар күнөөлүү эмес, баарын баштаган менмин, – деп чынымды айттым (Аалы). Салык бул ишке өзү күнөөлүү (Каимов). Күнөөлүүдөй томсоруп, Үн чыгарып калчу эмес (Аалы). Эркек болбой кыз болуп, Төрөлгөндө энеден, Күнөөлүүдөй басынган (Нуркамал).

бейнысап – нысаптуу

Ач көз, каниети жок, Ач көз эмес, каниеттүү,
абийирсиз. абийирдүү.

Бейнысапка кашык салса беш ууртайт (макал).

Нысаптуу келин. Нысаптуу болуп көрүнүү. Нысаптуу неме.

бейпилдик – дүрбөлөндүк

Бейкапарлык, Тынчсыздангандык,
жыргалчылык, опуур-топуур боло
ыракатчылык, тынчтык. баштагандык, будуң-чаң
түшкөндүк.

Түндүктөн айдын жарыгы түшүп, шамдын жарыгы менен кошулуп, үй ичин бейкуттук, мемиреп ойго батчу бейпилдик басат (Өмүрбаев). Бактынын көлүн толкутуп, Бейпилдик менен күн өтөт (Аалы). Шаар тыптынч мемиреген, Бейпилдикте сайран курат (Маликов).

Дүрбөлөндүк күчөө. Дүрбөлөндүккө түшүрүү.

бейсарамжал – сарамжалдуу

Камылгасы жок, Камылгалуу, камылгасы
камылгасыз, ишке тыкан бар, ишке тыкан,
эмес. жыйнактуу.

Бейсарамжал болуу. Бейсарамжал адамдар. Бейсарамжал отура берүү.

Бул үйдүн ичи ар убак таза, сарамжалдуу (Мавлянов). Жайытты, тоютту дайыма сарамжалдуу пайдаланат («Асаба»).

бейтаалай – таалайлуу

Бактысы жок, куту жок, Бактылуу, кутка
ырыссыз. бөлөнгөн, ырысы бар.

Мен – энекең бейтаалай, Азык изден кетчү элем («Эр Төштүк»). Бейтаалай энем, эл кайда, Элге кетер күн кайда? («Сейтек»). Бейтаалай эрдин багына бейжай аял жолугат (Тоголок Молдо).

Жаңы жерде, жаңы шартта туулган, Садагасы, сен таалайлуу баласың (Турусбеков). Таалайлуу кылып жараткан, Аты Манас арстан («Манас»).

Таалайлуу келин экенсиң, ушундай бүлөөгө туш келдиң (Жетимишев).

бейтааныш – тааныш

Чоочун, тааныш эмес.

Мурунтан билген, бири-
бирин билген.

Эми үмүт менен таанышканы келип, коопсуна тиктеп турганда, бейтааныш достордун мындай кылышканы таяк менен чапкандай оор тийди (Абдыраманов). Сулуу кыздын жүрөгү кооп санап, кызыл жүздүү бейтааныш жигиттин алдында кандайдыр бир тартынуу пайда кылды (Касымбеков).

Бир көргөн билиш, эки көргөн тааныш (макал). Үнүңүз тааныш, бирок ким экениңизди эстей албай турам (Мавлянов). Бул жак бизге тааныш эле (Сыдыкбеков).

бекем // бек – борпоң

Катуу, чың, бышык.

Көпшөк, чың эмес,
болбурак.

Сөзгө өтө бекем турган жигит – Майрамбек (Сооронбаева). Абыдан бекем салыпсын, Аз болсо он жыл бузулбас (Токтогул). Бекем болушу менен бирге кооз болушу да керек (Сасыкбаев).

Учурунда бул туурасында ою бек болчу, мына согуштам бери кээде күдүктөнө ойлончу болду (Айтматов). Мен айткан убадама бек турам (Сыдыкбеков).

Жер-суу, ой-тоо – баары да борпоң жумшак, ак кардын кучагында (Мавлянов). Биз, чабендестер, сен сыяктуу ак шишик баскан борпоңдордон эмеспиз (Абдыраманов).

бекем — морт

Оңой менен сынбай
турган, чорт сынбаган,
катуу, бышык, бек.

Оңой сынма, тез сына
турган, бекем эмес, чорт
сына турган.

Кулпудан да бекем (Бейшеналиев). Бекемдиги темирдей («Агым»), Бекемдигине ченем жетпейт десе да болот («Ай данек»).

Картайган сайын сөөк морт боло баштайт («Жетиген»). Жамал морт жалбырактарды сабап түшүрчү (Бейшеналиев). Эстелик деген эстелик, морт неме бир күнү чорт сынышы мүмкүн (Мавлянов).

бекемде – бошондо

Бек орнотуу; бекем Ордуна козголгонсуп
кылуу, чыңдоо, бышыктоо, алуу, начарлоо, ылбырап,
чыйралуу. жүдөгөн абалга келүү

Мусулманкул Кудаярга өзүнүн кызын алып берип, чындап ата болуп алды да бийлигин дагы бекемдеди (Касымбеков). Зээндүү кыз дайыма алган билимин иш жүзүндө бекемдей берди («Ай данек»). Жаратылыш кендин айланасын тоо менен бекемдеп, курчап салгандай элес келет (Сасыкбаев).

Эх, жер ай, жерин эри сагынганбы Бошондоп анын муун тамырлары (Осмонов). Сүрөтчүлөрдүн чыгармачылык иштери бошондобостон кайра чыңалды («Эркин Тоо»). Падышанын мандикер-жумушчуларга кылган мамилеси бир аз бошондой түштү (Абдукаримов).

бекемдик – бошондук

Туруктуулук, Туруксуздук, начарлык,
бышыктык, катуулук. алсыздык.

Айткан сөзү орундуу, Бекемдиги билинет (Барпы).

Береги калган сарайдын, Бекемдиги бир далай («Эр Төштүк»). Пайдасын бизге тийгизип, Бекемдик үчүн билгизип («Жетиген»).

Бошондук кылсаң сен бул ишти аткара албайсың («Жетиген»). Өзүнүн бошондугун актоо учун ал дайым эле объективдүү себептерди издей берет («Кыргыз Туусу»).

бекер – акылуу

Акысыз, баасын Акысын, наркын,
төлөбөй эле, текке. баасын төлөп, акы төлөнө
турган.

Алдаба, жеңе, сынаба, Бекер тамак ичпейбиз (Аалы). Күч күйөө болуп кирем деп, Кызын бекер алам деп («Олжобай менен Кишимжан»).

Отурган үйдүн орду, малдын жайыты акылуу болду (Элебаев).

бекер – туура

Натуура, туура эмес, Ылайык, ылайыктуу,
орунсуз. топ, орундуу.

Сиз бизге бекер эле ачууланып жатасыз (Жантөшев). Мен үчүн бирөөнү бекер кыйнаба (Аалы). Кайран күндөр бекер кеткен экен деп, Ойлоп-ойлоп өкүнөрүн ким билет (Осмонов).

Туура сүйлөп, туз жүрсөн, Кадырың болот калкыңа (Токтогул). Биздин хандыгыбызга, аталыктыгыбызга карабайт булар (элет адамдары), козу керуп турган иштин туурасын туура деп, туура эмесин туура эмес деп, кезге карабай айтып көө беришет (Касымбеков). – Туура курбум! – деди Качкынбай да ага (Сыдыкбеков).

бекерчи – күжүрмөн

Бош эч жерде Мээнеткеч, иштебесе
иштебеген, иштегиси тура албаган, эпкиндүү,
келбеген. иштемчил.

Бекерчи болсоң, келип таруу корушсаңчы (Касымбеков). Бекерчиден безе кач, ушакчыдай узай кач (макал). Мата саткан дүкөнчү, Басып журген бекерчи, Кош айдаган эгинчи (Токтогул).

Гүлдөй турган өлкөнүн, Күжүрмөн болот жаштары (Осмонкул). Шаардагы жаштардын өкүлдөрүнөн түзүлгөн эмгектин күжүрмөндөрү («Агым»).

бекерчилик — күжүрмөндүк

Бекер жүргөндүк, Мээнеткечтик,
бекерлик, колу боштук иш иштебесе жүрө албагандык,
кылбагандык иштөөнү колу иштен, бошобогондук.
каалабагандык.

Акын элди жаманчылыкка, бузукчулукка, бекемчиликке, жалкоолукка каршы чакырган (Бөкөнбаев). Бекерчиликтин адамга тийгизген таасири жөнүндө айтып берди («Адабий гезит»).

Күжүрмөндүк көрсөтүп, көп жылдан бери иштеген (Осмонкул). Күжүрмөндүк көрсөткүн, Күздүктүн жерин сугарып (Осмонкул). Эпкиндеп катар туруп калың калык, Жарышып, күжүрмөндүк ишке кирди (Турусбеков).

беки – бошо

Чыңдалуу, бекемделүү, Начарлануу, алсыздануу
бек болуу; токтолуу. алы кетүү.

Бекиген чепке жол салар («Манас»). Бел байлаган элиң жок, Бекип жаткан жерин жок («Манас»). Сөз ушуга бекиди (Таштемиров).

Бошоно түшкөн бир колу менен дагы көзүн укалап, тескери карады (Абдукаримов). Мен ыйлап бошой берсем келиним ого бетер турмуштан жерибейби (Айтматов). Чыгымдан башың бошобой, Ар ким келип жадаткан (Токтогул).

белгилүү – дайынсыз

Элге дайын болгон, Элге дайын эмес,
маалымдалган, атыккан, кабары жок, дарексиз,
кабары белгилүү болгон. атаксыз, белгисиз

Белгилүү берен Курманбек, Ойлобогун эч капа!
(«Курманбек»). Анын чоң атасы белгилүү чоң сынчы болгон (Каимов).

Ошол бойдон Бегайымдын өлүү же тирүү экени дайынсыз (Жантөшев). Мас болгон соң оолжуп, Дайынсыз сөз козгошуп (Маликов). Беш жыл бою тентип кеттим дайынсыз, Сагындың го бир көрө албай карамды (Турусбеков).

белдүү – алсыз

Кубаттуу, кучтүү, Куч-кубаты
күжүрмөн, беделдүү, демейдегидей эмес,
белсемдүү. дармансыз, беделсиз.

Күйөөсү адегенде райондук анан областтык белдүү кызматкерлердин бири болуп жүрдү (Мавлянов). Акылдуу тандап бурадар күтпөдү беле, белдүү тандап сүйөк күтпөдү беле? (Касымбеков). Белдүү жигит болорсуң, Бешигиңе сыйбайсың (Осмонов). Бири алсыз шордуу, бири ашкан айлакер куудул (Сыдыкбеков). Алсыз дайыма кудайды көңүлгө төтөк кылат (Касымбеков). Жетим, жесир, алсызга, Карабадың беш каман (Токтогул).

берекелүү – берекесиз

Үнөмдүү, ар нерсеге Үнөмсүз, тарчылык,
мол. тартышчылык.

Таза абанын деми кетпей тамашага, күлкүгө, берекелүү насипке курсак да тоюнду (Сыдыкбеков). Ак төөнүн карды жарылган берекелүү күз (Сыдыкбеков).

Берекесиз адамдын, пейли кыйын тар болот (Осмонкул). Революциядан мурунку шахтерлор акчаларын берекесиз начар азык-түлүккө араң жеткиришип кыйналышчу (Сасыкбаев).

бересе – аласа

Кайтарып бере турган Бирөөдөн алына турган,
карыз, насыя. өндүрүлө турган карыз,
насыя.

Кызыл жүзүн ондуруп, Сарык кылган бересе (Тоголок Молдо). Бир жолдошуна бересе элүү сом карызы бар эле («Алиби»). Сизге бересе болсом берейин («Ай данек»).

Акчасын алты туудурган, Аласасын чуу кылган (Токтогул). Аласам бар үч жылдык, Кыйын болду өндүрмөк («Эр Төштүк»). Сапардын бир жылдык аласасы – ушул («Ала-Тоо»).

берешен – битир

Колу ачык, колунда Сараң, ач көз, бирөөгө
барын аябаган, март, бир нерсе бербеген, колунан
жоомарт. эч нерсе чыкпаган, битин
сыгып, канын жалаган.

Мүдөөнөрдү кандырып алып, силер эми берешен болбой эле койгула («Ала-Тоо»). Кабыргага таштай баткан жокчулуктун кээри бат кете койбосо да, кеңчилик берешен колун энеге да сунду (Касымбеков).

Жөн эле ал өтө битир дебейсиңби, – деди Даакы Чорого («Ала-Тоо»). Жүзбайдын жетишерлик малы болгон менен, өтө битир эле (Каралаев).

берки – аркы

Бул жактагы, бул Ары жагындагы, тиги
тараптагы. тараптагы.

Айбан экенсиң! – деди берки жигит (Айтматов).

Кыраңдын аркы бетинен табарбыз (Сыдыкбеков). Эми мындан аркы жолу мууналып тык токтобосун (Бейшеналиев).

бийик – жапыз

Демейдегиге (башка бир Демейдегиге (башка бир
нерсеге) караганда өйдө, нерсеге) караганда төмөн,
салмштырмалуу алганда салыштырмалуу алганда
жогору. ылдый.

Жерден бийик, чөптөн пас болуп иштей бер (Абдыраманов). Калыктын бийик үнү жер дүйнөнү бир өзүнө багынтып алгандай өкүм сүрдү (Сыдыкбеков). Ушул бийик дабанды Байымбет үчүнчү мертебе таянышы (Бейшеналиев).

Почта жайланышкан үй жапыз эле (Таштемиров). Чөптөн жапыз, суудан тайыз (табышмак).

билимдүү – билимсиз

Билими бар, кат- Билими жок, окубаган,
сабаттуу, маалыматтуу; жөн кат-сабаты жок; түшүнүгү
билги. анчалык эмес.

Тоо этегиндеги тайпакка чачыранды болуп жайгашкан кыштак
Зардалы («Кыргыз туусу»).

бирик – ажыра

Кошулуу, чогуу болуу, Бөлүнүү, алыстоо
жакындоо. айрылуу.

Биздин союз түбөлүккө бириккен, Гербде турган балка
менен ороктой (Аалы).

Эмне үчүн ал мени досторумдан ажыратты?
(Абдыраманов). Эл, жеринен ажырап мусапырчылык башына
түшкөн (Бейшеналиев).

биринчи – акыркы

Баштапкы, алгачкы, Кийинки, соңку, аяккы;
абалкы; мыкты (кыйын). начар (солгун).

Комузчудан биринчи, Айтылуу Карамолдо экен
(Бердибаев). Ал аз келгенсип эң биринчи болуп жолуктурганы
да жөнөкөй бала эмес, сокур бала болду... (Абдыраманов).

Кыз акыркы экзаменди тапшырып, үйүнө келсе, эч ким жок
(«Ала-Тоо»). Анархандын бүткөн бою дүрүлдөп, кулактары
чуулдап, Кайназардын акыркы сөзүн укпай да калды
(Жантөшев).

битир – жоомарт // март

Сараң, ач көз, бирөөгө Март, берешен, колу
бир нерсе бербеген ачык колдо болгонун
дүнүйөгө кароо. аябаган.

Жүзбай жетишерлик малы болгон менен, өтө битир эле
(Каралаев).

Жоомарт – март, берешен, жоомарт адам экен (Жантөшев).
Жоругун адам билбеген, Жоомарт эрдин бири ушул («Манас»).

Берген март эмес, алган март (макал).

биябан – оазис

Чөл, жаан-чачын аз Гүлдөгөн аймак,
жаай турган, суусуз жана көркүнө чыгып, ажарын
кумдуу жер, абат эмес ачып турган абаттанган
аймак, ээн жер, талаа аймак.

Күндүк жерге жетиптир, Бир биябан талаага («Манас»). Аяк жагы Ташкендин Адамдын көзү жетпеген Аңкалап чөл биябан («Манас»). Кур биябан чөл эмес, Бөксө кара жол менен Жолго баатыр салыптыр («Манас»),

Дарактардын ушундай оазистери токойчуларды иштетилген карьерлерди жашылдандыруу керек деген ойго түрттү (Жетиген), Оазистери бар.

божомол – так

Жоромол, болжол, анык Даана, ачык, айкын,
эмес, айкын эмес. божомолдуу эмес.

Каттагы божомолдор эч нерсени ачык айтпайт (Жантөшев). Божомол пикирлерин дээрлик бардык катышуучулар ортого салып отурушат («Адабий гезит»). Бул биздин божомолубуз, болбосо эч дарегин билбейбиз (Жантөшев).

Так айтып, таамай иштеп, кыска мөөнөттө узун ишти бүтүрүш керек (Сыдыкбеков). Балким, менин бул болжолум анча так эместир (Сыдыкбеков).

борпоң – тың

Кайраты жок, кыймыл- Кыймыл-аракети
аракети, жансыз араң шамдагай, жүргөн-турганы
жандуу, бош. жандуу, чыйрак, тыкан.

Э теңир, биздин балдар эмне майболпоч, борпоң? – дейт Сатылган бий (Сыдыкбеков). Борпоң жигит көрүнөсүң? (Абдыраманов).

Бймаш кат тааныбайт, бирок өзү тың (Сыдыкбеков). Эл сураган төбөлдөрдөй кулпурбаса да, кара жандарына тың (Бейшеналиев). «Жети атанын» таламдаш тың азаматтары менен Наменген набагына каматыптыр (Бейшеналиев).

чардак, Канаты жаман кара каз, Көлдүн четин булгаган.
(Тоголок Молдо).

Бүткөн бойдун баарысын, Тазалап жакшы жуудурду
(«Курманбек»). Энем болсо күрүчтүн күрмөк ташын тазалап
жатат (Байтемиров). Кызылча, буудай, арпанын, Тазалап ташын
тергиле (Осмонкул).

булганч – таза

Таза эмес, ыпылас, кир. Булганч эмес, аруу,
кирсиз.

Кашаалардын ичи өтө булганч (Каимов). Жүндөрү үрпөйүп,
булганч келет («Ден соолук»). Гитлердик фашисттердин
булганч өтүгүн бастыргысы келбейт («Эрин тоо»).

Биздин алдыбыздагы партада эки татар кыз отурушат,
кийгендери таза (Сыдыкбеков). Караңгы, бул жашыл чөп ар
кандай төшөктөн таза, ар кандай килемден көрктүү
(Касымбеков). Албетте, бул кыйла таза күчтүү жана абдан
туруктуу боорукердик (Сыдыкбеков).

бүгүн – эртен

Ушул күн, бул күн, Бүгүнкү күндүн
үстүбүздөгү өтүп жаткан артынан келүүчү күн
күн. үстүбүздөгү, күндүн соңку
күнү, бүгүнкүнүн эртеси,
келерки күн.

Бүгүн кардың ач болсо, балам эртен кайра ток болот
(Токтогул). Бүгүн көргөн эртен, жок, Ушундай болот дүйнө шок
(«Манас»), Аалы бул сөздү бүгүн биринчи жолу айтты
(Абдукаримов).

Адам жашайт экен, эртең өлөт экен, андан башка айла жок
(Абдыраманов). Эртен майрам, күн жетинчи ноябрь (Осмонов).
Ооба, эжекелер аман болсок, эртен эле көрүшөрүбүз чын
(Сыдыкбеков).

бүктө – жаз

Кайыруу, кабаттоо, кат- Кайрылганды түз
кат кылуу, биринин үстүнөн кылуу, кат-катын жазуу,
бирин жаткыруу. чоюлтуу, түз кылуу.

Эшимдин беш салаасынын арасынан кынапталып бүктөлгөн кызыл шайы чүпүрөк көрүндү (Касымбеков). Салык кагазды төрт бүктөп, чөнтөгүнө салды (Каимов).

Сырттан Сыдык аке кирип, намаз окумакчы болуп, өзүнүн төшөгүн туруп, чапанын жазды (Айтматов). Саяк кабагын жаза каткырып кое берди (Абдыраманов).

бүркөк – ачык

Күндүн бети Булутсуз, асманда булут
көрүнбөгөн, асманды булут жок, күн көрүнүп турган,
каптап турган тумандуу. чайыттай.

Күн бүркөк, дыбыраган жамгыр бар болсо керек (Сыдыкбеков). Күндүзү бүркөк, түнү ачык, Күндүн жүзүн бек кармайт (Тоголок Молдо).

Төбөгө күн ачык тийип, жаңы заман келди (Сыдыкбеков).

– Ой, Алыбек! эртең күн ачык болсо, жогорку Туяк-Булактагы кыштоого барып келели (Жантөшев). Асман – ачык, ай – жарык (Сасыкбаев).

бүтүн – жарты // жарым

Бүткүл баары, туташ , Бүтүндүн бир бөлүгү,
толук турган, бөлүнбөгөн. теңи, нерсенин ажыраган
бөлүгү.

Бүтүн жибек кийинген, Түймөлөрү асыл таш (Жантөшев). Ал казанды ала албай, Токсон алптын баарысы, Бүтүн бойдон кырылган («Эр Төштүк»). Бүтүн жерди мен чалдым, Тегерекке мен бардым («Эр Табылды»).

Күмүш кулак айнегинин жартысын, Басып турат тааныш коюу каштары (Аалы). Жалданды курсак айынан, Жарты чөйчөк айранга (Осмонкул). Капсалаң ийри-буйру цифраларды түшүргөн жарты баракты бүктөдү (Бейшеналиев).

бүтүн – жарык

Бөлүнбөгөн, жикке Жик, жарака, бөлүнгөн,
ажырабаган, жарака сынган жер, сынык.
болбогон.

Бүтүн көкөн жыгачка, Үйдөй чоюн аштаган («Манас»). Салышкан үйлөрү жарык, терезелери бүтүн («Фабула»). Кыйкырды заңкылдап, Канаты бүтүн чагында, Тажысы башта селкилдеп жүнү барында (Шүкүрбеков).

Жер жарыгы тозокко Жакын кирип барды эле («Эр Төштүк»). Кыдырып журуп кыйналып, Таманым жарык чор болду (Токтогул). Качкындар келип жаткан жер, Карды жарык сар талаа (Тоголок Молдо).

бүтүн – жыртык

Жыртылбаган, туташ Жыртылган, тамтыгы
турган, тешилбеген. кеткен, тешилген.

Жакшы жашап турабыз, кардыбыз ток, кийимибиз бүтүн (Абдыраманов). Туягы бүтүн тулпар жок, Канаты бүтүн шумкар жок (макал). Балдар үйүндөгүлөрдүн кийимдери бүтүн, курсактары ток (Узакбаев).

Асынганы бир мылтык, Чокою бүтүн, шым жыртык (Акаев). Балдар таманы жыртык чоң размердеги ботинкаларды кичирейтип, жаңы таман салып тигишет («Кыргыз Туусу»), Жыртык боз чапанчан Култай аксакал (Абдукаримов).

быжыра – биринде

Жайноо, быжылдоо, көп Аз болуп көрүнүү,
болуп көрүнүү. сейректөө, чачынды болуу.

Асман чайыттай тунук, жылдыздар быжырайт (Жусупов). Кайда барбагын быжыраган эл (Байтемиров). Жапырап чыккан көк быжырап алда кандай сонун көрүнөт («Жетиген»).

Суюлуп жылдыз бириндеп, Суу ылдый шамал дирилдеп (Бердибаев). Чийиндин ичиндегн чүкөлөр бириндеп калган эле (Касымбеков). Анан аттар бара-бара бириндеп, акырында тизилип учкан каркырадай чубады (Жакыпбеков).

Г

гарантиялуу – гарантиясыз

Бир нерсенин ишке ашышына негизи бар, ишенишке боло турган, кепилдик кылууга боло турган. Гарантийлуу жумуш.

Бир нерсенин аткарылышына мүмкүндүк жок, ишке ашышына негиз жок, кепилдик кылууга болбой турган. Кылган иши гарантиясыз. Гарантиясыз жумуш аткарбоо.

Азыр мамлекеттик банктарда 100 миң сомго чейин аманаттарга гарантия бар («Жетиген»).

гүлдө – куура

Жыргоо, өркүндөө, Азап чегүү, кордук көркүнө чыгуу. көрүү, көркүнөн ажыроо.

Элимден кетсем мейличи, Эркинде элим гүлдөсүн (Токтогул). Гулкайырдай гүлдөп ал, Күлгүн жашың барыңда (Токтогул). Жаша, гүлдө Кыргызстан, жаркыраган чыгыштан (Үмөталиев).

Бай-манаптын тушунда, Айдалып журуп куурадым (Токтогул). Ай сайын азык жеткирип, Азап тартып куурадым (Тоголок Молдо). Тегерете чынар бак, Такыр куурап калыптыр («Семетей»).

Д

даамдуу – даамсыз

Таттуу, ширелүү, даамы Даамы жаман, ширесиз, жакшы, даамы бар. таттуу эмес, даамы жок.

Балтыркан менен кымыздык Даамдуу чөптү жедирдим (Тоголок Молдо). Эмки кеп ыгын таап даамдуу тамак жасап ичүүдө турат (Бейшеналиев). Казан-аягын калдыратып, баласын урбай, Даамдуу сонун тамагын кылды (Шүкүрбеков).

Анын жасаган тамагы өтө эле даамсыз экен («Леди KG»). Биз мындай даамсыз шорпону күткөн эмес элек (Абдукаримов). Алган жарың жаман болсо, даамсыз тамакты тартуулайт («Жетиген»).

дагдай – бүкчүй

Даңкаюу, заңкаюу, Бүкүрөйүү, эңкейүү,
зуңкуюп чоң болуп көрүнүү. кичинекей болуп көрүнүү.

Байкем батып бараткан күндүн алтын кызгылт нуруна дагдайып тура калды (Жусупов). Көкүрөгү дагдайып, Көрүнүшү балбандай (Калык).

Сарыбай төрдү бүкчүйүп, былк этпей отурду (Касымбеков). Бекматтын ак элечектүү карыган энеси белин бүкчүйтө басып, эшик-элигине араң кирип-чыгып, кечке гөр оокаты менен алек болот (Абдыраманов).

дайындуу – белгисиз

Белгилүү, таанымал, Дайынсыз, али көп
көп адам билген аттыккан. белгилүү боло элек, аты
чыга элек.

Айтчы мага жатыңды, Сен кишисиңби дайындуу («Саринжи Бөкөй»). Тянь-Шандан аты чыгып дайындуу, Дүйшөнкулдун сегиз кулун тапканы (Осмонкул). Дайындуу доктор турганда, Дарыкечиң бакшыбы (Осмонкул).

Бирок жаңыдан жаза баштаган, аты али анчалык белгисиз акындар да бар («Кыргыз Туусу»). Кайдан жетти белгисиз, Кан Манастын Сыргагы («Манас»).

дайынсыз — дайындуу

Белгисиз, кабарсыз, Белгилүү, кабары бар,
дарексиз. даректүү.

Абил бий алдыртан мерчемдүү ууруларды аңтартты. Бирок куду сууга чөгүп кеткен ташка окшоп тору кашка ат дайынсыз кетти (Касымбеков).

Кайра бармак элем?! Дүйшөндүкүнө да.. – деди байкем, улагадагы дайындуу койгон таягын издеп жатып (Жусупов).

даңктуу – даңксыз

Атактуу, атагы элге Атаксыз, атагы элге
тараган, таанымал, даңкы тарабаган, таанымал эмес,
бар. белгисиз.

Биздин айылда белгилүү келиндер көп: бири эмгек баатыры (болсо, экинчиси даңктуу саанчы (Каимов). Ар бир жыл өзүнүн белгилүү, даңктуу жүрөккө жакын, жагымдуу күндөрү менен белгилүү («Кыргызстан пионери»).

Эмгек даңксыз кала албайт, Акыйкат теңдейт (Аалы). Ал даңксыз болгону менен эл арасында кадыр-барктуу («Агым»).

даражалуу – даражасыз

Атактуу, даңкы элге Атаксыз, атагы элге
тараган атагы бар, улук тарабаган, мартабасы жок.
марталуу мартабасы ашык.

Канчалык бийик даражалуу болбосун, адам – эл менен адам (Байтемиров). Ашыр өмүрүндөгү бул зор даражалуу окуяны Жийдегүлгө да билдирип, чечекейи чеч болду (Сасыкбаев). Чоң койчу чоң даражалуу кишилерге күп-күп эте сүйлөдү (Жантөшев).

Кемпир-чалдын анчалык даражасыз экендиги байкалып турду (Сасыкбаев). Аны ушунчалык даражасыз абалга ким жеткирди («Жаш ленинчил»).

даректүү – дарексиз

Кабары бар, дайындуу, Кабары жок, дайынсыз,
белгилүү, дайыны белгилүү. белгисиз, дайыны белгисиз.

Айылдан даректүү бир кабар жок («Жаш ленинчил»). Сизди даректүү жооп алып келет ко деп күттүк эле («Кыргызстан маданияты»).

Арка болор Алымкулдун дарексиз жоголгонун көрчү (Абдукаримов). Алымдын дарексиз жоголгонун Дарыяхан айтты (Жантөшев). Демейде кирип-чыгып жаны тынбаган Жылдызкан да үйгө бирөө байлап койгондой дарексиз (Байтемиров).

достош – каршылаш

Жакшы мамиледе Жаман мамиледе болуу
болуу, жылуу мамиле түзүү, касташуу, душмандашуу
ынтымакташуу. араздашуу.

Асанбай өзү ушунчалык ак көңүл, достошуудан эч убакта качпайт (Өмуркулов). Тулку, бөрү достошуп, Өткөн ишти козгошуп (Тоголок Молдо).

Каршылашып чыккандын Каны бугун чачылсын («Мендирман»). Каршылашса – качпаса; Кара чымга бастырган (Үмөталиев). Каршылаштык манапка, Өң букара бир тарап (Токтогул).

достош — касташ

Ынтымакташуу, ынак Душмандык мамиледе
мамиле түзүү, саналаш болуу, каршылашуу, өз ара
болуу, пикир келишүү. пикир келишпөө, жоолашуу.

Кайта келе жатканда, Достошомун Акканга («Курманбек»), Чалкан дос, Сөзгө кулак тос (Мидин). Экөө бирдей көңүлдөшө колдорун кыса-кыса кармашып, достошкон (Баялинов).

Кайраты ашып күч толду, Чоюн алп минтип касташып, Төштүккө мүшкүл иш болду («Эр Төштүк»). Касташканды талкалап, Колуна бердиң эсебин (Үмөталиев). Сагымбай аттуу касташкан бирөө менен кабинетте тартышып отурду (Элебаев).

достук – кастык

Жакшы көңүлү жакын Душмандык жаман
мамиледе болгондук, араздашкан мамиледе
максаты тилеги биргелик, болгондук, ынтымагы
ынтымакташтык, көңүлү жоктук, көңүлү бузуктук.
түздүк.

Ай-ааламга жар салып жатабыз, Достук, тынчтык кызыл туусун көтөрө (Шүкүрбеков). Эл достугу темирдей бек (Шүкүрбеков). Алымкул, сенин достук жардамыңды эч качан унутпаймын (Абдукаримов).

Каргагандай атандын Кастык жайы бар беле? («Курманбек»). Душмандар ичтери күйүп, кастык кылып жатат

(Сасыкбаев). Жаман көргөндүктөн, кастык кылгандыктан эмес, тескерисинче, аны Күмөшкө божомолдоп, өздөрүн алып калгылары келгендиктен (Абдукаримов).

дөбө – чункур

Дөң, дөңсөө жер. Бөксө, ойдун.

Эми шаардан айылга нускоочу келгенде, ошо дөбөлөрдүн эң чоңуна кол жыйылат (Сыдыкбеков). – Көпчүлүк дөбөгө чогулсун. Биздин окуучулар декламация угузат (Сыдыкбеков). Каныбек бийик дөбөнүн башында дүрбү салып жалгыз отурат (Жантөшев).

Бул кезде жүз кадамдай чуркап келип, Чункурга жата калдым беленденип (Осмонов). Дөбөлөр менен барабар, Дөң болот кардан чункур да («Агым»). Ал чункурда жаткан экен (Жантөшев).

дөөлөттүү – дөөлөтсүз

Байлыгы көп, мол, Байлыгы аз, жок,
оокаттуу, мал-мүлкү оокатсыз, мал-мүлкү
жетишерлик. жетишсиз.

Ата-энелерибиз дөөлөттүү, оокаттуу (Бейшеналиев).
Карыганда дөөлөттүү болгонго не жетсин (Бейшеналиев).
Жакыптын атасы дөөлөттүү киши («Ала-Тоо»).

Анын дөөлөтсүз экенин жакшы билчү эмесмин («Кут Билим»). Дөөлөтсүз, даражасыз болгон экен («Адабий гезит»).

душман – дос

Кастык мамиледеги Жакшы мамиледеги,
адам, жоо, мамилеси бузук көңүлү түз адам, максат-
киши, пикири каршы, кас. тилеги жакын киши.

Ачуу – душман, акыл – дос (макал). Душмандын сыртында болгончо, ичинде бол (макал). Достун сырын душманга айтпаска бел байлагансыз го (Жантөшев).

Жакшы балдар ата-энеси күткөн досторуна дагы дос кошот (Мавлянов). Токосунун өзү сымалданып Молдо Байымбет досу

баатырлыкка, биримдикке үндөгөн (Бейшеналиев). Алар аябай достошкон (Сасыкбаев).

дүнүйөкор – берешен

Дүнүйөнү жакшы Жоомарт, март, колу
керген, зыкым, байлыкка ачык, дүнүйөгө берилбеген,
кызыккан, дүнүйөгө дүнүйөгө көз артпаган.
берилген, дүнүйөгө көз
арткан.

Кишинин дүнүйөкору эле өзүңсүң го? Дүнүйөкор болгондо да сендейчелик адам чанда чыгар («Ала-Тоо»).

Пейли кең, берешен кол адамдары (Осмонов). Экинчи жоомарт берешен, Жоомартта жорук бир нечен (Тоголок Молдо).

Ж

жаа – басыл

Жамгыр, кар, мөндүр Жамгыр, кар, мөндүр
түшүп турган абалда болуу. түшүүдөн токтолуу.

Жамгыр жаады, жамгыр жаады шатырап, Күн күркүрөп, Чарт-чурт этип чатырап (Осмонов). Түнү менен жаады кар, Биринчи кар канттай ак (Үмөталиев).

Түнү катуулап, күндүзү басаңдап шыбыргактаткан ак жаан төртүнчү суткада араң басылды (Бейшеналиев).

жаатчыл – калыс

Өз ара пикир келише ал Эч негизсиз
бай, бири-бирине карама- каршылашкан пикирге,
каршы каршылашуу жаатташкан тарапка
саясатын жүргүзгөн эки кошулбаган адилеттүү.
топтун бир тарабынын
жактоочусу.

Кайраштырып сөз айтып, Жаатчыл кылды элимди (Токтогул).

Карапайым калыс. бол, Сени төмөн санашпайт (Аалы).

Кээ адам өзү адил, сөзү калыс, Жолунан залымдиктин болгон алыс (Тоголок Молдо).

жабдыктуу – жабдыксыз

1. Курал-жарактуу,
колунда курал-жарагы бар,
курал, жарак менен
куралданган, куралдуу.

1. Курал-жарагы жок,
кылыч найза, мылтык
сыяктуу. Чабыша турган,
согуша турган курал-
жарактары жок,

Кылыч, мылтык асынган жабдыктуу адамдар.

Жабдыксыз бетме-бет кармашуу.

2. Ээр токум, жүгөн,
куюшкан сыяктуу ат
жабдуулары менен
жасалгаланган, ат
жабдыктары бар.

2. Ат жабдыктары жок,
ат жабдуулары менен
жасалгаланбаган.

Кыздын мингени күмүш жабдыктуу тору кашка айгыр (Касымбеков). Жабдыктуу күлүк кула атын Солтобай, мырзам, минесиң («Олжобай менен Кишимжан»).

Жасалгасыз, жабдыксыз токулган кула жорго.

жагдайлуу – жагдайсыз

Ыңгайлуу, шарты бар,
оңтойлуу.

Ыңгайсыз, ылайыктуу
шарты жок, оңтойсуз.

Жасалгалуу мүлкүндү Жагдайлуу жерге салгансың (Токтогул).

Жагдайсыз абалда калуу.

жагымдуу – жагымсыз

1. Ичкени, жегени
сиңимдүү аш болумдуу,
жагыштуу. анчалык

1. Жагымы жок, ичкен-
жегенин организм үчүн
сиңимдүүлүгү жок, аш
болумдуу эмес.

Ар адамга жагымдуу Айран, жуурат, кымызы (Осмонов).

Жагымсыз тамак-аш.

2. Көңүлгө толо тургандай, уккулуктуу (мисалы: ыр, обон), көңүлдү өзүнө тартала тургандай, сүйкүмдүү.

Жаздын күнү жагымдуу. Жалпы эмгекти тилеген (Барпы). Ыр ырдайт бир жагымдуу үнү менен, Сөздөрү кытыгылайт жанга жетип (Абдыраманов). Гавриловдун жагымсыз сөздөрү Дашанын кулагынын кырынан кетип, дайыны жок болуп жатты (Сасыкбаев).

2. Көңүл толтура албаган, уккулуктуу эмес, көңүл тартарлык эмес, сүйкүмдүү эмес.

жагыштуу – жагышсыз

Тамак-аш, ичкен-жегени организм үчүн сиңимдүү аш болумдуу, жагымдуу.

Тамак-аш, ичкен-жегени организм үчүн сиңимдүү эмес, аш болумдуулугу начар, жагымсыз.

Даамдуу, жагыштуу тамак жасоо.

Ичкен-жегени жагышсыз болуп арыктап кетүү.

жаз-күз

Кар кетип, көк чыгып, эгин айдоо, себүү, иштери жүргүзүлө баштаган жыл мезгили.

Эгин-тегинди жыйнап алуу жумуштары жүргүзүлүп, кышка даярдык көрүү камылгасы жүрө баштаган жыл мезгили.

Жаздын бир күнү жылды тойгузат (макал). Жаз жалкоону сүйбөйт (макал). Эми бул жайытка келерки жазда гана кайрылып келет (Айтматов).

Ак төөнүн карды жарылган берекелүү күз (Сыдыкбеков). Күрөшү көп күздүн акыркы күндөрүнүн бири эле (Убукеев).

жаз – сыз

Кагазга же башка Кагаз бетине же башка
нерсенин бетине нерселерге түшүрүлгөн
графикалык белгилерди графикалык белгилерди,
түшүрүү. жазууларды чийип таштоо,
жокко чыгаруу.

Бурч жакта отурган катчы шапылдатып жазып жатты
(Каимов), Жазат, сызат, кайта баштайт өчүрүп (Аалы).

жазгы – күзгү

Жаз мезгилине – күн Күз мезгилине – эгин-
жылымдап, көк чыгып, тегин жыйналып алынып,
эгин-тегин айдоо иштери күн салкындап, кышка кам
жүргүзүлө баштаган көрүү жүрө баштаган
мезгилге таандык. мезгилге таандык.

Жазгы эмгек маалында Жадырап тийген күн кызык
(Нуркамал). Жазгы айдоонун камын көрүп кетипсиң
(Осмонкул). Жазгы суук жанга өтөт (макал).

Эч сөз айтпай, жактырбастан карашың, Жанды үшүткөн,
күзгү түнгө барабар (Осмонов).

жазгысын – күзгүсүн

Жаз айларында, жаз Күз айларында, күз
күндөрүндө. мезгилинде.

Азыр ал жерге жазгысын Үмөталы торпокторун жайып
жүрөт (Өмуркулов).

Күзгүсүн эл эгин-тегинин толук жыйып алуунун камында
болот.

жаздык – күздүк

Жазында айдала турган Күзүндө айдала турган
(көбүнчө эгинге карата) (көбүнчө эгинге карата)

Суусабасын жаздык жер, Суу берип көңүл кубантчы
(Осмонов).

Күжүрмөндүк көрсөткөн Күздүктүн жерин сугарып
(Осмонкул).

жаздым – даана

Ачык-таамай эмес, Ачык-айкын, дал өзүнө
жаңылыш жаза-буза. тие, турган, дал өзүнө туура
келе турган абалда.

Кээде жаздым болжоп коюп, өзүм зыян тапкан жерлерим да бар (Элебаев). Эмнегедир мен күнөм санап турам. Балким, сиз жаздым угуп алган болбоңуз (Байтемиров). Жамбыны жаздым атпаган Мергендер келсин тоюма («Семетей»).

Токтогулдун күбүрөгөнүн Бурма даана угуп, чочуп кетти (Аалы).

жазы – ичке

Жазылыгы, жайыктагы Жазылыгы, эни бир
бир кыйла кенен, чоң, кыйла кичине, жазы эмес,
жайылыңкы эндүү. тар, кууш.

Көп машиналар удаалаш келип, жазы шосседен өтө берип, катарлаш токтоп жатышты (Сасыкбаев).

Жылдызкандын маңдайы жазы, мурду ичке, чап жаак, мойну узун (Байтемиров).

жазы – кууш // тар

Каптал жагынан да бир Эки каптал жагы
кыйла кеңир келип түзөнчө анчалык кенен эмес,
тарткан жайык, узатасынан туурасынан, каптал жагынан
караганда тура жагы да бир алганда кысыңкы, кеңири
кыйла кенен, кысыңкы же эмес.
кууш эмес.

Жазы талаа, кең өндүр, Жарыктыгым кең Балгарт («Эр Табылды»).

Караңгы, тар капчыгай, коолору бар (Калык).

жазыксыз – жазыктуу

Күнөөсүз, күнөө Кандайдыр бир айыптай
катарында эсептеле турган турган, күнөө катарында
ишке барбаган, айыбы жок. эсептеле турган иш жасаган,
айыптуу

Жазыксыз нечен адамды Канга боөп сабадың (Осмонкул).
Эч жазыксыз зарланып, Байкуштар кетчү айдалып (Маликов).

Мен жазыктуу болсом айыбымды тартайын, – деди
Байболот (Элебаев). Жамандыгын ырдайм деп, Жазыктуу
болдум манапка (Токтогул).

жай – кыш

Аба ырайы жылуу	Кар жаап, суук күчөп,
болуп, жер бетиндеги	жан-жаныбарлардын жашоо
бардык өсүмдүктөр толук	тиричилиги үчүн
өсүп жетилип турган жыл	жаратылыш шарты
мезгили.	катаалдап турган жыл
	мезгили.

Жаркыраган жай мезгили (Жантөшев). Ушул узак өмүрүндө
Гулсарат кулунчак күндөрүн, кайрылгыс кеткен ошол жайды эч
качан эстеп, элестетип көргөн эмес (Айтматов).

Кар боройлоп кыш да келди ышкырып, Суу да тоңду, көк
жылгаяк муз туруп (Үмөталиев). Тоо арасына да кыш эртелеп
каардуу түштү (Бейшеналиев).

жай – ылдам // бат // ыкчам // тез

Анчалык шашылбаган	Тезинен	болгон
жайынча абалды,	кыймыл-аракетти,	тездик
акырындык менен иштелген	менен жүргүзүлгөн	иштин
кыймыл-аракетти	жөнүн	билдирүүдө
билдирүүдө колдонулат.	колдонулат.	

Шаарынан келе жаткан азамат экен, аны менен жай
сүйлөшөбүз (Жантөшев). Жай отур да жеңендин алын сура, –
деди Шайыр (Сыдыкбеков).

Аттанчы ылдам баралык («Эр Табылды»).

Бат жөнөсүн кызыл жүк, Бол жигиттер, ылдамда
(Осмонкул).

Аткардык ыкчам көп ишти (Бөкөнбаев).

Ыдырыс жарган отунду үйгө киргизип, кайра тез чыкты
(Жусупов).

жай – жый

I Жайылта кое берүү, I. Бир жерге
жайылта каптатуу. топтоштурулган,
чогултулган абалга
келтирүү.

Коюну андаалатпай бүйрө жай (Жантөшев).

Адырдагы малдарын Айдап жыйып калды дейт («Эр Төштүк»).

2. Бүктөлгөн, 2. Жайылган, жазылган
жазылбаган абалдан абалдан жыйналган абалга
жазылган, жайылган абалга келтирүү, жыйнаштыруу.
келтирүү.

Нүсүп өзүнүн ак бото курун жазып, көк чөптүн үстүнө жайды (Касымбеков). – Отур балам, – деп төрге төшөк жая салды (Байтемиров). Дилде төргө шырдак, шырдактын үстүнө көлдөлөң жайып «койгон экен (Байтемиров).

Жайып кургатылган чөптү жыйды.

жайбаракат – шашылыш

Карбаластабастан, Токтоосуз түрдө, ошол
шашылбастан жай гана, эч замат, кечиктирбестен,
нерседен камырабастан. тезинен.

Анан келин экөө бирдемени жайбаракат сүйлөшүп, же эчтеме сүйлөшпөй жай жүрүп отурушат (Айтматов). Тилектин үй ичи жайбаракат чай ичип отурушуптур (Сыдыкбеков).

Сооронбай Бошкой карыяга шашылыш аттанды (Бейшеналиев).

жайдакта – току

Ээр-токумун алып Атка, унаага ээр-токум
коюу, жайдак абалга салып, минүүгө даярдоо.
келтирүү.

Берен Алман кабылан, Астындагы Сарала Ээрин алып жайдактап («Манас»), Абылдардын аттарын жайдактап, маалында отко койгула, – деди Кыдырбай (Сыдыкбеков).

Турду да эгин жайга жөнөп кетти, Буйдалбай ары-бери атын токуп (Үмөталиев). Уктап калба, балам, эртерээк туруп току (Абдукаримов).

жайдары – суз // тунт

Жүргөн-турганы ачык- Ачылып сүйлөбөгөн,
айрым, жаркылдаган шайыр мунөзү басмырт, ачык-
мүнөз, көңүлү куунак. айрым эмес, жайдары эмес.

Карындашымдын апама жардамдашканын, мүнөзүнүн жайдарысын түк өмүр бою унутпасмын (Айтматов). Сан гүлдөн тандап бирди үзгөн, Жайдары селки эсимде (Турусбеков).

Өнү да мурдагы мен көрүп жургөндөй жайдары эмес, суз| («Ала-Тоо»). Колумду шалкы сунуп, суз учураштым (Өмүрбаев).

Жылдызкан барган сайын тунт болуп, кабагы ачылбайт (Байтемиров).

жайлоо – кыштоо

Жайкысын мал жаючу Кышында мал кыштата
жайыт, жайында мал турган жайыт, мал менен
жайлатчу жер. кыштап чыга турган жер.

Жайлоонун толук кези ушул Жайкалып шибер көрүнгөн (Токтогул). Жайкы чилдеде салкынды издесед – тоого, жайлоого чык (Бейшеналиев).

Эл кыштоолордон ташынып күнгөй конуштарга чыгып конгон кез (Касымбеков). Кышында кыштап кыштоосун Жайында жайлоо жайласа (Жантөшев).

жайлуу – жайсыз

Орунтуктуу жай алууга, Орунтуктуу эмес,
жайланышууга ыдгайлуу, ыңгайсыз, ылайыгы жок,
оңтойлуу, ылайыктуу. начар, орунсуз.

Бул жерлердин эли ейделеп малга жайлуу жайыттарга кечуп кетишкен экен (Касымбеков). Зарылдын катары кемпирге жайлуу болуп кетти (Сыдыкбеков).

Жайсыз орунда сыгылыша отурган кемпир байкуш (Сыдыкбеков). Жашымдаы атам кайындап, Жайсыз чалга дайындап (Калык).

жайпак – чункур

Түп жагы тайыз, терең Түп жагы терең, төмөн
эмес, таман тарабы келген карай тереңдеп кеткен
жайыгыраак, тайпак. оенураак.

Аял унчукпай гана жайпак табактагы боорсокту чаранын жанына тартты (Аалы). Жээги жайпак, мал туягына жемирилген жайык кечүү (Бейшеналиев).

Ташбай чункур оюлган аңгекте топон себилген ылайды аралаштырып жатат (Сыдыкбеков).

жайра – тирил

Өлүү, жок болуу. Өлдү деп эсептелген
абалдан кайра жан кирген
абалга келүү, өлүм
абалынан кайра кайтуу,
жандануу.

Жашыңа келбей жайрансын, Кырчынында кыйрайсың. (Манас»). Жалаадан башым кутулбай Жашымдан жайрап каламбы? (Сыдыкбеков).

Өлгөн менен кошо өлбейт, Өкүргөн менен тирилбейт (Токтогул).

жайык – кууш

Туурасы, эни жазы, Туурасы, каптал тарабы
жайылган кеңири. анчалык кеңири эмес,
узунча тартып кеткен
кысыңкы.

Адыры жайык, жери кең, Айып жери – суусу кем («Манас»). Шаардан узап чыкканда, Кең жайык мейкин көрүндү (Үмөталиев).

Капчыгай адегенде жайык көрүнүп, кайра заматта кууш болот (Өмуркулов). Бул жер дал капчыгайдын берки оозундагы кептеш, эки тарабы абдан кууш (Жантөшев).

жайыл – жыйыл

Кандайдыр иерселер топтоштурулган болуу.	бир чогуу же абалда	Бир же топтоштурулган, чогултулган же абалда болбой, каптаган, жайып жиберилген же жайып-жазылган абалда болуу.	жерге жайналган
---	------------------------------	--	--------------------

Айзаада келгенде жылкылар талыкшый басып төшкө жайылды (Касымбеков). Алдыга дасторкон жайылып, үстүнө түркүн даамдар салынган (Жантөшев).

Дасторкон жыйылып, колго суу куюлду.

жак – өчүр

Отунду болуп нерселерди тутандыруу, жандыруу.	же башка от күйө турган күйгүзүү, жандыруу.	Күйүп жаткан отту, өрттү, жанып турган шамды ж.б. күйүү, жарык берүү абалынан токтотуу.
---	---	---

Отунду үйө жаккыла, Отко таазим кылгыла («Эр Табылды»). Жөөлүгөн Алымкулдун үнүн угуп, Жөтөлө жөнтөк Токи чырак жакты (Аалы).

Өрттү суу гана өчүрөт (Касымбеков). Батыш чыракты өчүрдү да төшөгүнө барып отурду (Байтемиров).

жака – төр

Тоонун алды жагы, тоо этеги.	Тоонун жагындагы жайыт жер, бийик тоонун жогору бөлүгү.
---------------------------------	--

Эл жайлоодон жакага түшкөн маал (Мавлянов). Жаз чыгары менен бөксө тоо ачылып, жака жадырап жашыл кийингенде жылкы төмөн түштү (Айтматов).

Айылдар түрүлүп көчүп, мөңгүлүү төрлөргө тереңдеп коно баштады (Касымбеков). Дыйкандарга чөл жакшы, Чарбага салкын төр жакшы (Тоголок Молдо).

жака – этек

Кийимдин адамдын Чапан, көйнөк сыяктуу моюну туура келген жерине кийимдердин төмөн жагы, ылайыкталып тигилген аяккы бөлүгү. бөлүгү.

Үстүндө жакасы ачык ак көйнөк, калың чачы ийнине төгүлүп турат (Айтматов). Сабырга тик жака кители кынап койгондой жарашыктуу (Сыдыкбеков).

Кемпир көйнөгүнүн этегин төмөн тартып, кымырынып жөн болду (Убукеев).

жакалуу – жакасыз

Жакасы бар, жака Жакасы жок, жака салынган. салынбаган.

Кофтасы жакалуу, көкүрөгү сайма (Сыдыкбеков). Саңсаң жакалуу ичигинин белин сары кайыш кур менен бүйрө курчанган (Жантөшев).

Жакасыз чапан. Жакасыз кофта.

жакшы – жаман // начар

Көрүнүшү, сапаты, Көрүнүшү, кебетеси касиети, жүрүш-турушу сапаты, касиети, жүрүш мүнөзү жана башка ар турушу мүнөзү жагынан түрдүү жагынан алганда алганда көңүлгө толорлук көңүлгө толорлук, талапка эмес, талапка ылайык толук жооп берерлик. келбеген начар.

Жакшы ат минип кубанып, Жалындуу жүрөк чыңалып (Токтогул). Албетте, беш бармак жакшы тамак (Шүкүрбеков).

Жаман эмес Олжобай Жакшы адамдын баласы («Олжобай менен Кишимжан»).

Обдулуп он үч жашар бир жетимче, Сүйлөдү жаман тонун чечип салып (Бөкөнбаев). Жакшы сөз жан эритет, жаман сөз жан кейитет (макал).

жакшылык – жамандык

Бирөөгө карата
багытталган же коомдун
пайдасын көздөгөн жакшы
тилектеги аракет жакшы
сапаттар, пайдалуу иш,
жакшы таасирин тийгизген
жардам.

Бирөөлөргө карата
багытталган же коом үчүн
зыяндуу таасирин
тийгизүүчү кара
санатайлык, зыян
келтирүүчү аракеттер,
жаман сапаттар, кара
ниеттик менен иштелген
иштер.

Жакшылыкты киши өлгүчө алкайт (Сыдыкбеков). Колундан келген жакшылыгыңды кишиге тийгиз (Сыдыкбеков).

Жакшынын жакшылыгы тиер ар жерде, жамандын жамандыгы тиер тар жерде (макал). Тууган бирде жакшылыкта, бирде жамандыкта каралашат (Касымбеков). Жамандыкты киши өлгүчө каргайт деген ушул эмесии (Сыдыкбеков).

жакындат – алыстат

Жакын аралыкка
келтируу жакындаган абалга
жеткирүү.

Алысыраак аралыкта
болушуна жол берүү,
оолактатуу, четтетүү.

Баары чырактарын жакындатып, тегеректеп калышты (Сасыкбаев).

Малдарын дагы көп алыстатпай чогуу жайышууда (Шүкүрбеков).

жакындык – алыстык

Аралыгы анча алыс
эместик, ыраак эместик.

Ортосу жакын эместик,
арасы бир кыйла ыраактык,
белгилүү бир өлчөмдөгү
аралык.

Эки айылдын бири-бирине жакындыгы даана белгилүү (Каимов).

Жыштак райондон 85 километр алыстыкта (Сыдыкбеков). Жапар аркан бою алыстыкта жаткан командир Соловьевду көрүп калды (Жантөшев).

жакынкы – алыскы

Жакын аралыктагы, Арасы алыс турган,
анчалык ыраак эмес. ыраак аралыктагы, бир
кыйла алыс жер.

Жакынкы айылдарга барып туруу.

Салыктын айлы бүрсүгүнү алыскы жайлоого – Суусамырга көчмөк (Каимов).

жакынчыл – ыраакчыл

Жакын аралыкка мыкты Алыс аралыкка мыкты
чуркай турган. чуркай турган

Жакынчыл жорго. Ыраакчыл күлүк.

жал – куйрук

Кээ бир айбандардын Кээ бир айбандардын
мойнундагы (көбүнчө чычаң тартып узатасынаи
жылкыга карата чыккан кыл сөөгүнө туташ
колдонулат). чыккан кылы (көбүнчө
жылкыга карата
колдонулат).

Алдына мингени чон жал боз айгыр (Сыдыкбеков). Анда тору байтал айгырактын жалына ээк артып, жалын кашып кирди (Айтматов).

Сулайканын мингени сопол куйрук арык көк байтал (Элебаев). Жал, куйругу жайылып, Алган экен Тайтору («Семетей»).

жалбар – тилде

Эркелеткен же Орой, жан кейиткен
мээримдүү сөздөр айтып сөздөр менен сөгүү,
жалынуу, өтүнүч билдире жемелөө.
жалынычтуу сөздөр айтуу.

Чачына ак кирип, бетин бырыш баскан эне уулуна жетине албай жалбарды (Сасыкбаев). Жалындуу илебине чыдай албай, жалбарып мандайындан өбөр элем (Аалы).

Капа кылып тилдебей Кайрыла жүр жетимге (Токтогул). Байбиче кошо тилдеп күйгөн күнүм (Барпы).

жалган – чын

Чындыкка туура Кандайдыр бир
келбеген, калп, чыныгы окуянын, иштин, сөздүн ж.б.
болгонундай берилбеген, ошондой болгондугу анык,
төгүң, чыныгы эмес. кандайдыр бир нерсенин
ошондой экендиги туура,
акыйкат.

Районго берген Арзыматтын арызы таптакыр жалган (Жантөшев). Эр жигитти жакшысы Сөзүндө болбойт жалганы (Барпы).

Айтканыңыз чын, кожоюн (Сыдыкбеков). Чын айтсам кепке ишенбей, Жалган кылды сөзүмдү (Токтогул).

жалганчы – чынчыл

Чыныгы болгон окуяны Болгонун болгонундай
ишти ж.б ошол болгонундай айткан, чындыкты сүйлөгөн,
айтып бербестен, же жалган айтпаган,
болбосо да, көрбөсө да, акыйкатчы.
ушундай болду деп айта
берүүчү калпычы.

Туура сөздү билбеген Жалганчы бар дечү эле (Токтогул). Келиниз, мени энемин алдында жалганчы кыла көрбөңүз (Мавлянов).

Булар жүрөгү өрт, чынчыл пионерлер эмеспи (Бейшеналиев).

Кара таман кедейлер, Жалпы түшкүн оң жолго! (Тоголок Молдо). Жалпы аттанып кырк баатыр, Жабыла кирди камынып («Эр Табылды»).

Көкөтөйдүн көп байге, Өзүң жеке ала көр, Төштүк («Эр Төштүк»). Мамбеткулдун колу жөндөмдүү болгону менен, мурда өзүнүн жеке жумушунан чолосу тийүүчү эмес (Каимов).

жалын – күл

Өрттүн, күйүп жаткан Отундан (мисалы, оттун үстүндө көтөрүлгөн жыгачтын, куурайдын ж.б.) алоо. күйүп бүткөндөн кийинки калдыгы.

Заматтын ичинде кызыл жалын аябай бийик көтөрүлүп, жүздөгөн кишилерди ого бетер шаңданткандай болду (Абдукаримов). Борулдап казан кайнаса, Оттун көркү жалында (Жантөшев).

Жаман алачыгыбыздын ордунда сапырылып күл калды (Жантөшев). Жылдызкан кычкач менен күл чукулап очоктун жанында (Байтемиров).

жалын – тилде

Эркелетип мээримдүү Орой, жаман сөздөр жылуу сөздөр айтуу, менен жемелөө, сөгүү. жалбаруу.

Бир тууган агасындай мамиле кылып жалынып сүйлөйт (Байтемиров). Капар кечирим сурап эки ирет жашып жалынган («Ала-Тоо»).

Келтире тилдеп, жемелеп, Козу-улагын байлатат (Каралаев). Улууга жаман айтпаган, Кичүүнү тилдеп какпаган, Биздин, биздин башкарма (Осмонов).

жалындуу – жалынсыз

1. Алоолонуп, жалбырттаган, көтөрүлгөн, күйгөн.	жалын жалындап	1. Алоолонуп жалбырттабаган жалыны жок күйгөн жалындабаган.
---	----------------	---

Көк жалындуу отундан (Калык). Жалындуу жанган оттойбуз (Барпы).

Жалынсыз түтөп күйгөн от.

2. өт. Өткүр, кызуу демилгелүү кызытып, шыктандырган жагымдуу делебе козгогон курч.

2. өт. Өткүр эмес, демилгесиз, жигердүү эмес, делебе козгоп кызыта албаган.

Жалындуу эрдин белгиси Жалтанбай тосот жоо бетин (Токтогул). Кезиккен сайын баягыдан бетер жалындуу сөздөр айтылды (Байтемиров).

Жалынсыз сөздөр. Жалынсыз сүйүү.

жамгыр – кар

Суу тамчылары түрүндө жааган жаан, атмосфералык жаан-чачындын бир түрү.

Кыш күндөрүндө түшө турган ак түстөгү атмосфералык кубулуш.

Жамгыр жаады, жамгыр жаады шатырап, Күн күркүрөп, чарт-чурт этип чатырап (Осмонов). Фабрикага жеткенде жамгыр төгүп жиберди (Сасыкбаев).

Танга жакын кардын калыңдыгы тизеге жетти (Убукеев). Кишини ээрчип баскандай Кычырап кардан үн чыгат (Маликов).

жамгыр – мөндүр

Суу тамчылары түрүндө жааган жаан, атмосфералык

Тоголок муз түрүндө түшкөн атмосфералык жаан-чачындын бир түрү.

Жазында жамгыр көп болуп, Жадырап балкып жер күлсүн (Үсөнбаев). Жарыша чуркап жамгырга Борсулдап балдар күлүшөт (Аалы).

Бешимге жакын күн бүркөлүп, калың мөндүр жаап, чагылган чартылдай баштады (Каимов).

жан – өч

Кемегеде жагылган куурайдын жалыны бирде өчүп, бирде жанып, айлананы өлүмсөк жарык кылат (Баялинов). Тун уулу

тышка чыгып көрдү карап: Бүлбүлдөп алда кайда чырак жанат (Үмөталиев).

Коломтого жаккан таш көмүр таң атканча өчкөн жок (Сасыкбаев). Өчкөн шам кайра жанды, үй жапжарык (Үмөталиев).

жандуу – жансыз

1. Жаны бар, тирүү,
тирүү жандыктар дүйнөсүнө
таандык.

1. Жаны жок, өлүү,
тирүү эмес, тирүү
жандыктар дүйнөсүнөн
башкаларга (мисалы,
өсүмдүктөргө, буюмдарга)
таандык.

Ар бир жандуунун көрөр күнү, татар ырыскысы бар (Сыдыкбеков). Аракеттүү, жандуу, жансыз баарысы Кайта баштан жашаргандай карысы (Аалы).

2. Кызуу аракетте
активдүү тың, чыйраак.

2. Кыймыл аракетсиз,
өтө эле ыкшоо, көңүл
тартарлык эмес.

Алардын арасында жандуу кыймыл, кубанычтуу күлкүлөр пайда болду (Жантөшев). Башка сабактарда деле ушундай (Бейшеналиев).

жандыр – өчүр

От коюп күйгүзүү,
тутандыруу.

Күйүп турган оттун,
жанып турган шамдын ж.б.
күйүүсүн токтотуу,
күйгүзбөй таштоо, жарык
берүүсүн токтотуу.

Тек гана элпек кыймылдап, ширеңке тартып лампа жандырды (Сыдыкбеков). Саяк кыялдана жай кыймылдап, сигаретин жандырды (Абдыраманов).

Бошот жерди, күйүп жаткан отту өчүр (Үмөталиев). Жатууга чырак өчүрсөм, Жаздыкка нуруң төгүлөт (Аалы).

жаннат – тозок

Диний түшүнүк
боюнча: өлгөн адам күнөөсү
жок болсо тиги дүйнөдө
жыргап, ыракат көрүүчү
жай.

Диний түшүнүк
боюнча: адам өлгөндөн
кийин күнөөлүүлөрдү тиги
дүйнөдө отко-чокко
түшүрүп кыйноого алуучу
жай.

Жаннатын кулпу менде деп, Жалпыны алдап жүр ошо (Токтогул). Жаш жаным өтсө бейпайда, Жаннаттын төрү не пайда (Аалы).

Сен учун кыямат, тозокту көрсөм мейли (Бейшеналиев). Бейишке барчу адамын Тозокко салып коюучу (Жантөшев).

жаңы – эски

Мурда болбогон,
жаңыдан гана пайда болгон,
жаңыдан жасалган, али
эскире элек.

Жаңы эмес, мурунтан
эле бар; мурдатан эле
колдонулуп, көөнөрүп
калган.

Мурдагы келишинде укпаган жаңы чыгарган күүлөрү Байымбеттин жүрөгүн балкытып ааламды аңтарар (Бейшеналиев). Жакшы ышталган жаңы чаначтын жыты бур дей түштү (Сыдыкбеков). Үстүнө кийгени жаңы шым, жаңы гимнастөрка (Сыдыкбеков).

Жаңыны кийсең жаркылдап, Эскиңди чечип бере жүр («Саринжи-Бөкөй»). Ушул адам, ушул эски кийимчен, Бул дүйнөнүн үстүндөгү тазасы (Осмонов).

жаңыдан – мурдатан

Эми гана, жаңы гана,
биринчи жолу.

Баштатан, көптөн бери,
биринчи жолу эмес.

Жер көгөрүп, жаңыдан көк кылтыя баштаганга аба тазара түшкөн (Сыдыкбеков). Ал Осиптин жаңыдан сүйүп кол кармашкан колуктусу экен (Сасыкбаев).

Мурдатан келе жаткан салттар.

жаңылык – эскилик

Жаңы гана пайда болгондук мурда белгилүү болбогон учурабаган нерселер, окуялар кабарлар; коомдо жаңыдан пайда болгон көрүнүш.

Мурдатан эле бар болуп, эскиргендик, көп убакыт бою колдонулууда, пайдаланууда болгондук көөнөрүп, эскиргендик; эски коомго, өткөн мезгилге таандык болгон көрүнүш.

Медер айтып бергендердин көбү Асем үчүн жаңылык болчу (Өмуркулов). Өзүм катышкан жаңылык жолунда күрөшчүл кишилердин көркөм элесин чагылдырууга кызыктым (Сыдыкбеков). Тез-тез кат жазып, түрдүү жаңылыктарды билдирип тур (Жантөшев).

Камка үстүндөгү эскилиги жеткен чапанынын чөнтөгүнө кол салды (Сыдыкбеков). Дагы эле жүрөт жабышып Эскиликтен калгандар (Шүкүрбеков).

жаңычыл - эскичил

Жаңычы, коомдогу, турмуштагы жаңы көрүнүштөрдү жактоочу.

Эскини, коомдогу эски көрүнүштөрдү үрп-адаттарды жактоочу

Биз эркин мамлекеттин жаңычыл адамдарыбыз («Жетиген»). Эскичил иш-аракеттерден качан арылат экенбиз. Кыз ала качуу эскичиликтин бир көрүнүшү («Эркин Тоо»).

жарактуу I – жараксыз II

Колдонууга, пайдаланууга жарай турган, кандайдыр бир нерсеге керектөөгө жарамдуу.

Колдонууга, пайдаланууга жарамдуу эмес, керектөөдөн урунуудан чыгып калган, жарамсыз.

Барып көрөлү, чабууга жарактуу болсо, чалгычыларды каптатыш керек, – деди Кадыркул (Таштемиров).

Эскирген жараксыз буюмдар. Бузулган жараксыз пианино.

Барып көрөлү, чабууга жарактуу болсо. Чалгычыларды каптатыш керек.

жарактуу II – жараксыз II

Куралдуу,	колунда	Куралсыз,	колунда
курал-жарагы	бар,	курал-жарагы	жок,
куралданган.		куралданбаган.	

Бүт жарактуу жыйырмадай жигит отурушкан экен (Касымбеков). Ал экөөнүн артында жарактуу көп киши (Жантешев).

Найзасынан айрылып, Жараксыз калды эр Байыш («Жаныш-Байыш»).

жаралуу – жарасыз

Жарасы бар,	жара	Жарасы жок,	жара
чыккан же жараланган,		чыкпаган же жарадар	
жарадар болгон, жарааты		болбогон, жарааты жок.	
бар.			

Клиника шартында доктордун кароосунда жаралуу жигит тез оңоло баштады (Сыдыкбеков). Жаралуу кийик жата албас (макал).

Баатыр жарасыз болбос (макал).

жарамдуу – жарамсыз

Иштөөгө,	колдонууга,	Кандайдыр бир иш
пайдаланууга жарай турган,		иштөөгө колдонууга,
кандайдыр бир нерсеге		пайдаланууга жарабай
керектөөгө,	иштетүүгө	турган, керектөөдөн,
жарактуу.		урунуудан чыгып калган,
		жарамсыз.

Жумушка жарамдуу балдардын баары эмгек талаасында жүрүшөт (Таштемиров).

Анын максаты – эң күчтүү жаат болуп келген кыпчак уругун аөосуз жанчып, түбөлүккө бийлик күрөшүнө жарамсыз кылып таштоо (Касымбеков).

жарашыктуу – жарашыксыз

Кийген	кийими,	Кийген	кийими,
жасалгасы,	жабдуусу,	жасалгасы,	жабдуусу,
көрүнүшү	келишимдүү	көрүнүшү	келишимдүү эмес
көрктүү, толук ылайыктуу.		ылайыгы жок,	көрксүз,
		көзгө комсоо.	

Жамийла жарашыктуу кийинүүнү жаратуучу (Баялинов).
Нуркасым кара каштарына жарашыктуу келтирип суусар тебетей кийген (Сыдыкбеков). Кемпирлерге жарашыктуу көрүнгөнү – Зарылдын көйнөгүнүн бүгүштөрү (Сыдыкбеков).

Жарашыксыз тигилген кийим. Жарашыксыз көрүнүү.

жардуу – жарсыз

Жубайлуу,	аялы бар,	Жубайсыз,	аялсыз.
-----------	-----------	-----------	---------

аялдуу.

Бойдок келген баланы Жардуу кылдым, кырк жигит («Эр Табылды»).

Жарсыз, жылуу коюнсуз Бир топ жылга көнүшкөн («Ала-Тоо»).

жаркылда – түнөр

Кабагы ачык, жайдары	Кабак-кашын	бүркөп,
мүнөздө, шат көңүлдө	ачуусу келгендей,	көңүлсүз
болуу.	кейипте болуу.	

Энем каадасынча жаркылдап сөзмөр (Сыдыкбеков).
Уулунун көңүлү жайланганын көрүп, Жакып менен Турдукан да жаркылдады (Бейшеналиев).

Жолуна түшүп кете бер, – деди Танабай түнөрүп (Айтматов), Апсамат айтар сөзү жок түнөрдү (Жакыпбеков).

жармач – бардар

Оокат-тиричилиги	Оокаттуу, мал-мүлктүү,
жагынан начар, колунда	колунда бар, байлыгы бар,
жок, жарды.	оокат-тиричилиги кенен.

Менин ата-энемин оокаты жармач болгондуктан, жайлоого чыгууну мурунтан эле билген эмес экен (Жантешев). Колундан

келсе кайрылыш, Колунда жок жармачка (Осмонкул). Токтогул жармач туугандарын аяды (Бөкөнбаев).

Короосунда малы, ороосунда даны бар бардар немелер экен (Бейшеналиев). Бардарлардын балдарындай айыл арасына чуу салып ойноп жүргөн бир да бала жок (Жантөшев).

жарык – караңгы

Айлана-чөйрө	даана	Күн баткандан кийинки
көрүнүп турган мезгил,		мезгил, айлана-чөйрө ачык
караңгы түшө элек нур		убак, көрүнбөй турган түнкү
чачырап, шоола чачып		маал, шооласыз, нурсуз,
турган учур.		жарыгы жок учур.

Кыйла кең жарык бөлмөлүү, кең короолуу имарат менин көзүмө укмуштай көрүндү (Сыдыкбеков). Саша жарык чыккан терезелүү үйгө келип эшигин черткиледди (Сыдыкбеков). Болотбек айдын жарыгында эшик алдындагы балтаны тапты (Жусупов).

Түн караңгы күн бүркөк, Жаап турат аппак кар («Эр Табылды»). Караңгы өткөөлдөн жалт-жулт эткен жарык көрүндү (Сасыкбаев).

жарытылуу // жарытымдуу – жарытымсыз

Жетишерлик,	Жетишерлик	эмес,
түзүгүрөөк, алымсынарлык,	канааттандыруу	эмес,
жарытымдуу.	өтө аз.	

Тамак быша электе уктап калып, кийин ойготсо да уйкусуна карамыгып, жарытылуу эч нерсе ичкен эмес (Таштемиров), Жарытылуу сөзгө келбегенине куйкаң куруша түшөт экен (Жусупов).

Жарытымдуу тамак иче албады.

Жарытымсыз бирдеме берүү. Жарытымсыз иш.

жарыя – жашыруун // жашырын

Жашыруун	эмес,	Жашырыкча, астыртан,
көпчүлүккө	маалым,	башкаларга билдирбей
тымызын эмес, ачык.		иштелген, тымызын.

Жакпаганы – жакпайт, – деп Айтыңарчы жарыя! («Манас»).
Сен жараатты тырмаба! – деп жарыя сүйлөп жиберди Танабай
арабасын айлана басып жүрүп (Айтматов). Кана, Орусбектин
жазасы болсо, жарыя айт (Сыдыкбеков).

Бул неси? Манап жашыруун окутуп көрөйүн дегениби
(Бейшеналиев).

Отургандардын жашырын сыры ачылып, сыйкы
бузулгандай боло түштү (Жантөшев).

жарыяла – жашыр

Көпчүлүккү	маалим	Башкаларга, көпчүлүккө
кылуу	эл арасында,	билдирбей, айтпай коюу,
көпчүлүк	алдында айтуу,	билдирбей жашырын
кабарлоо, жарыя кылуу.		сактоого аракет кылуу, билгизбөө

Бүгүнкү «Мөмө тоюн» ачык деп жарыялайм, – деди Сабыр
(Сыдыкбеков).

Ооба, – деди да, ички сырын кимдендир жашырып отурган
кишиче, атам энемди алдыртан дагы бир карады (Жантөшев).
Ошол жылы Каныбек Сибирден качып, аны Чоң Койчулар
жашырып жүргөн имиш (Жантөшев).

жат – тур

Тикесинен	турган,	Отурган же жатып
басып жүргөн же отурган		алган абалда болбой,
абалда боортоктогондой же		тикесинен келген абалда
горизонталдык абалда		болбостон узунунан
болуу.		түшкөндөй, болуу.

Жети күн тилсиз жаткан дейт Башындагы жарааттан (Ток-
тогул). Эшик жактан добуш чыгат, Кароолчулар жатпады.
(Бөкөнбаев). Ар жагында күшүлдөп, Аркандалуу уй жатат (Ту-
русбеков). Шалы бут жатып калыптыр – муну оруу оңой эмес
(Абдукаримов).

Саяк дал чокунун кырында турду (Абдыраманов). Эн кеч
жатып элден эрте тура алган, Ойлогонун ойдогудай кыла алган
(Осмонов).

жаткыз // жаткыр – тургуз

Тикесинен турган, Отурган же жаткан
басып жүргөн же отурган абалынан тикесинен турган,
абалдан жаткан абалга өйдө болгон абалга
келтирүү. келтирүү.

Оорулууну тынчтандырып жаткызды (Сооронбаев). Эки күнү бир жерге, Жаткызбай айдап баратат («Манас»).

Жаш баладай жаткырып, Бөлөп жаткан мындан коп («Манас»). Табылдыны жаткырып, Териге алып тердетти («Эр Табылды»).

Эртең, менен эрте тургузуп окуусуна жиберди. Кемпирди жөлөп тургузду.

жаш – жашамал

Али да жаштык Жаштык курактан өтүп
курактан өтө элек, улгайган улгайып калган, орто
жашка бара элек. жаштарга барып калган,
улгайыңкы.

Жээликкидей же бир жаш болсоңчу (Айтматов). Ары жалгыз, ары жаш деп сенин эркелигинди мен көтөргөнмун (Сыдыкбеков).

Жашамал аял көрүнсө, Жайын айтат эне деп (Осмонкул).

Дал өзү – экинчиси, самайын ак чалган жашамал киши (Жусупов).

жаш – эски

Жаңыдан түшкүн карды Түшкөнүнө бир кыйла
билдирүүдө же жаңы болуп катыбыраак калган
союлган малдын этине карды билдирүүдө же
байланыштуу колдонулат. эскибирээк калган этке
байланыштуу колдонулат.

Калын, жаткан жаш карды жиретип лыжасын зымыратты (Сыдыкбеков). Жаш кар анчылык үчүн абдан ыңгайлуу (Каимов). – Ичсең, Куке, ысык ууртасаң жаш сорподон (Өмурбаев).

Катып калган эски кар. Сүрсүгөн эски эт.

жашык – кайраттуу

Кыйынчылыкка,
кайгырып ыйлай турган
абалга келгенде туруштук
бере албаган, эрки
бошураак, болор-болбос
нерсеге эле мууну бошоп
кетүүчү кайратсыз.

Кыйыкчылыкка, кайгы-
капа тарттырган абалга туш
келгенде ага моюн бербей
кайрат көрсөткөн эр жүрөк,
эрки күчтүү чыйрак.

Турмуштун кыйынын көрбөй жанып кастарлагандар гана жашык келет (Элебаев). Баатыр Көкчө деп жүрсөм, Жашык Көкчө экенеин, («Эр Төштүк»), Жашык өсүп калат деп Жылаңач-жабык жургуздум («Эр Табылды»),

Эр жигиттин белгиси – Кайраттуу болот жалындап (Токтогул). Кайраттуу сыртта мал баккан Кара көк болот адамы (Маликов). Алтымышка чыгып калганына карабастан Таттуу кайраттуу болучу (Байтемиров).

жаян -чабак

Жырткыч ири балыктын
бир түрү.

Майда балык.

Серперимде балыкты Жаян келип сугунду («Кедейкан»).
Ойнобосо жаш чабак, Көлдүн көркү болобу (Бөкөнбаев).

жеке — чогуу

Жалгыз, жалгыз өзү
гана, башкалар менен
аралашпастан, кошулбастан
өзү гана жалаң, өзү.

Баары жапырт, бүт
бойдон, бириндебестен же
чачкын түрдө болбостон
баары бирге.

Бүт дүйнөнү жеке көрүп келгендей, Нурбай кары сөз булагын агызат (Аалы). Жеке калган Сыргак эр Кырк чорого аман-эсен кошулуп («Манас»). Айдар өз түшүндө Күрпүлдөк элин жеке бийлеген (Сыдыкбеков).

Чоң Жолойдой балбаны Чогуу кирди жабылып («Манас»).

желке – маңдай

Моюндун баш менен Баштын алды жак
кошулган арт жак бөлүгү, бөлүгү, чеке.
кежиге.

Эне уйпаланган чачын сылап, желкесине кайырды
(Байтемиров). Муштап өтсө желкеге, Муунум калат дабдырап
(Токтогул).

Жалындуу илебине чыдай албай, Жалбарып маңдайыңдан
өбөр элем (Аалы). Жоголуп кетсе белгилүү, Маңдайыңда агы
бар (Токтогул).

жемиштүү – жемишсиз

1. Жемиши бар, 1. Жемиши жок,
жемиши көп, мөмөлүү. жемиш, мөмө албаган,
мөмөсүз.

Мына эми Жокен жаңгак жемиштүү токойчулуктун
токойчусу болуп иштейт (Абдыраманов).

Жол боюнда жемишсиз дарактар тигилген.

2. өт. Ийгиликтүү, 2. өт. Ийгиликсиз,
натыйжалуу. натыйжасыз.

Азыр биздин өлкөдө тигүүчүлүк тармагынын жемиштүү
иштешине бардык шарт бар. («Кыргыз Туусу»).

Азырынча анын аракети жемишсиз болуп отурат.

жең – жеңил

Согушта, Согушта,
салгылашууда, күч салгылашууда, кармашууда,
сынашууда, өз ара күч сынашууда, өз ара
мелдешүүдө ж.б. жеңишке мелдеште ж. б. жеңдирип
жетишүү. коюу, жеңилишке учуроо.

Кайтара кууп баарысын, Кайраттуу Олжон жеңди эми
(«Олжобай менен Кишимжан»), Ошол күнү да жеңген оодарыш
менен сайышта (Жантөшев). Алдына киши салбай теримчиден
Бардыгын иши менен жеңип турду (Үметалиев).

Элим женди, Жоо женилди Орундалды зор тилек (Нуркамал). Мелдешкө чыккан кишилер Артымда калат жеңилип (Шамшиев).

жеңил – оор

1. Салмагы аз, салмагы

1. Салмагы чон,
салмактуу. жагынан
анчалык оор эмес.

Жеңилди жерден, оорду колдон алышып, бат эле ынак татуу болуп кетесиңер, балдар (Сыдыкбеков).

Оор жук көтөрсөм, катуу кыймылдасам, ошо жүрөгүмдүн сайгылашканы күчөйт (Сыдыкбеков).

2. Иштөөгө, аткарууга
ж.б. кыйын эмес, анчалык
көп күч-аракет жумшоону
талап кылбаган, жөнөкөй,
татаал эмес, оңой.

2. Иштелиши,
аткарылышы, анчалык иш
жүзүнө ашырылышы
жагынан бир кыйла кыйын,
кыйынчылыгы көп, татаал,
оңой эмес.

Кийин ошо үчүнчү даярдоонун окуусу да мага жеңил сезилди (Сыдыкбеков). Жеңил жумуш тийгенине кудундаган Атай башкарманы ишендире сүйлөдү (Бейшеналиев).

Эр жигиттин башына нелер келбейт. Оорго чыда ошентип (Сыдыкбеков). Баягы оор жылдары сербейип ач келатканда, ал ачкачылык мени жеңбей, мен аны жеңчүдөй сезилчү (Сыдыкбеков).

3. Коркунучтуу эмес,
катуу эмес, анчалык
коркунучу жок (көбүнчө
ооруга карата).

3. Бир кыйла
коркунучтуу, айыгып
кетиши кыйын, опурталдуу,
бир кыйла катуу (көбүнчө
ооруга карата).

Жалындуу күндө жүрсөнүз Жеңилден болсун жараңыз (Маликов). Чочуба, Касым баатыр, жараң жеңил (Токобаев).

Тараска ок тийип, оор жарадар болду (Сасыкбаев).

жеңил – салмактуу

1. Салмагы аз, салмагы жагынан анчалык оор эмес.

1. Салмагы чоң, салмагы жагынан бир кыйла оор.

Боз үйгө уук жасатса табылбаган жыгач. Жеңил да (Сыдыкбеков).

Бекжан дөшүнү салмактуу балка менен ура баштады (Абдукаримов).

2. Жүрүш-турушу, мүнөзү жагынан токтоо эмес, бир аз шайкелеңирээк, оор басырыктуу эмес.

2. Журуш-турушу, мүнөзү жагынан бир кыйла токтоо, оор басырыктуу.

Бирок учкалак ойлуу, жеңил адамдарга сүйүшүүнүн не баркы бар (Жантөшев). Артык жеңил дардаңкүү Эң чаңдаяк жан экен («Эр Төштүк»).

Адыл ачык мүнөздүү, салмактуу адам (Сыдыкбеков). Аялы жанагыга караганда салмактуу тартып калганын көрдү (Байтемиров).

жеңилде – оордо

1. Салмагы, оордугу азаюу жеңил боло баштоо.

1. Салмагы, оордугу көбөйүү улам оор боло баштоо.

Азыр жеңем үй ишинен жеңилдеген, кызы кол арага жарап калды (Даникеев). Киргил суу толуп койнуна Кийими оордоп чыланды (Бөкөнбаев).

2. Иштелиши, аткарылышы, иш жүзүнө ашырылышы мурдагыдан бир кыйла оңой жеңил боло баштоо.

2. Иштелиши, аткарылышы, иш жүзүнө ашырылышы бир кыйла кыйындай баштоо, татаалдашуу мурдагыдан оор боло баштоо.

Амантурдун иши абдан жеңилдеди (Убукеев).

Абалы оордобосо – жеңилдебейт (Убукеев).

3. Мурдагыдан жеңил боло баштоо, коркунучу азаюу, өзүн жеңил сезүү (көбүнчө ооруга ден соолукка карата).

Жуунганда денеси чыйралып жеңилдей түштү («Ала-Тоо»).
Ажардын абалы күндөн күнгө оордоду (Жантөшев).

3. Мурдагыдан кыйын боло баштоо, катуу боло баштоо, өзүн жаман сезүү (көбүнчө ооруга ден соолукка карата).

жеңиш – жеңилиш

Согушта,
салгылашууда, кармашууда,
күч сынашууда, ич ара
мелдеште ж.б.үстөм болгон
ийгилик, жеңип чыгуу
натыйжасы.

Бул белгиси чон, иштин Башталганы жеңиштин (Үметалиев). Кубантканын, жоокердин жеңишиндей (Үметалиев). Ал акыркы беттешүүсүндө зор артыкчылык менен женишке ээ болду («Жетиген»).

Душмандын куралдуу күчтөрү женилишке учурады.

Согушта,
салгылашууда, кармашууда,
күч сынашууда, өз ара
мелдеште ж.б. жеңилип
калгандык.

жер — асман // көк

Күндү тегерене өз
огунда айланып жүрүүчү
адамзат жашаган планета
жана ушул көрүнгөн
планетанын үстүнкү бети,
белгилүү бир территория.

Балдары мындай дегенче Күн күркүрөп, мөндүр жаап, Жер титиреп кеткени («Эр Тештүк»). Жер – кени менен, жакшы – эли менен (макал).

Асман менен жердин ортосундагы бул заңкайган чокуга көтөрүлгөндө аялдап, жүрөгүнүн өрөпкүгөнүн баскан (Бейшеналиев).

Жогору жагынан жер
үстүнө көмкөрүлгөн
сыяктуу атмосфера
мейкиндиги көк.

жетелүү – жетесиз

Түпкү укум-тукумунан, Укум-тукуму, уруусу,
ата-бабасынан бери ата-бабасы мурдатан
белгилүү, ата теги тектүү. белгилүү эмес, тексиз.

Жетелүү уруу тукуму.

Жетесизге кеп айтсаң, беттен алып аркырайт (макал).

жетик – кем

Толук, жеткилең, Толук эмес,
жетишерлик, жетиштүү. жетишерлик эмес, кемчил,
жетишсиз.

О акылы жетик карылар, ойлонуп көргүлө силер да (Касымбеков). Жетик ойло, кырк чоро, Жекеге кимиң барасың? («Манас»). Жетик күлүк Тоокызыл Желиктирип чуратып («Сейтек»).

Эй Миңбай, кайратың жок, кем экенсиң (Осмонов). Жер таштуу болгондуктан эгиндин өнүмү кем (Жантөшев).

жетишкендик – кемчилик

Иштин жүрүшүндө, Иштин жүрүшүндө,
аткарылышында ж.б. аткарылышында ж.б.
жетишилген ийгилик, жиберилген жаңылыштык,
жакшы натыйжа. каталык, жетишсиздик.

Ийгилик жетишкендиктин эң жогорку баскычы.

Аздан кийин Жылдызкан өзүнүн кетирген кемчилигин айтып кирди (Байтемиров). Кемчиликти бетке айткандын айыбы жок, Акты ак деп, жазгын, күтөм чыдыдды (Осмонкул).

жетиштүү – жетишсиз

Тиешелүү даражада Жетиштүү даражада
жеткиликтүү, толук эмес, толук жетерлик эмес,
жетерлик өлчөмдө. аз, кемчил.

Жетиштүүболсо оокатың Түпкүлүктүү пайдаңар (Токтогул)
Жер алдында жаткан кен Жетиштүү бизден табылды.

Алгачкы эгемендүүлүк жылдары тажрыйба жетишсиз болгон.

закондуу – законсуз

Законго ылайык, Законго ылайык
 законго негизделген. келбеген, законго
 негизделбеген.

Ал менин аялым – закондуу никебиз бар (Абдыраманов).
 Законсуз иштерге жол берилбесин.

залал – пайда

Зыян келтирүүчү, Бирөөгө тийгизген
 жамандык кылуучу, жакшылык, натыйжалуу
 кесепеттүү таасир, зыян. аракет, ийгиликтүү
 пайдалуу иш.

Эч кимге залалы жок, дүйнөдө момун адам эле (Жусупов).

Пайдасы тийген кишинин кор болбосун тилейт тура
 (Байтемиров). Пайда таап эгинден Арбын кылып айдаган
 (Тоголок Молдо).

залкай – кирбий

Зор, бараандуу Өтө кичинекей,
 көрүнүштө болуу, чоң, жүдөмүш көрүнүштө
 алибеттүү болуу. көрүнүү.

Баштары кайкы кең курсак, Пароход сүздү залкайып
 (Иманкулов).

Кирбийип бою кичине. Козусу кирбийип арык.

запкы – жыргал

Жапа чектирген абал, Убайымсыз, кайгы-
 жабыр-тарткан капасыз жашаган жыргалдуу
 кыйынчылык, азаптуу турмуш, шатыра-шатман
 түйшүк, кысымчылык, өмүр сүргөн жыргаган
 кедейчилик. сонун турмуш, ыракат.

Кыз балага, болгондо да өздерунө эң жакын немеге,
 ушундай запкы көрсөткөнүнө такыр ишенишпеди (Мавлянов).

зыян – пайда

Ийгиликке жолтоо
болгон, бут тоскон кесепет, Бирөөгө тийгизген
жамандыкка, бузулууга, жакшылык, натыйжалуу
чыгым болууга, керектен аракет, ийгиликтүү,
чыгып калууга, залалы пайдалуу натыйжа
тийүүгө алып келген
тескери таасир.

Капканга түшүп өлгүчө, Канча зыян келтирет (Барпы).
Элим кердү эзилип, Мейли кожо, мейли эшен – Ушулардын
зыянын (Токтогул).

Ушундайда Апек зор пайдасын тийгизди (Каимов).
Өмүрүнчө бечара Байдан пайда таппадың (Тоголок Молдо).
Малды пайдасын, үзүрүн көрүш үчүн өстүрөт (Убукеев).

зыяндуу – пайдалуу

Зыян келтирүүчү, Пайдасы бар, пайда
зыянга учуратуучу, жаман келтирүүчү, жакшы
таасирлүү. натыйжалуу.

Ажырыктар курусун, Зыяндуу чөптөр жулунсун
(Үметалиев). Сасыкбай зыянд киши (Байтемиров). Эгерде
күндүн нурун узак убакыт пайдалана берсе зыяндуу («Ден
соолук»).

Илим-билим пайдалуу, Окугула, балдар ай (Барпы).
Ошентип пайдалуу ишимди мугалимдик менен баштадым
(Сыдыкбеков). Арашан менен Жети-Өгүз Адамга дары пайдалуу
(Бөкөнбаев).

зыянкеч – пайдакеч

Зыян келтирүүчү, Өз кызыкчылыгын
зыяндуу иштер иштөөчү. көздөй, пайда табуу
аракетин жасаган.

Карышкырлар зыянкеч – койлорду жейт (Сыдыкбеков).
Зыянкеч бузук душмандан Тазалоо керек араны (Шамшиев).

Тилеп бирөөгө жакшылыгы жок, «байысам», «дүнүйөмдү
көбөйтсөм» деген пайдакеч сүткор (Сыдыкбеков).

зээндүү – зээнсиз

Туюп-билүү
жөндөмдүүлүгү күчтүү, тез
түшүнө коюу
жөндөмдүүлүгү бар, акылы
сергек.

Туюп-билүү
жөндөмдүүлүгү начар, оңой
менен түшүнө койбогон,
акыл-ойду эсинде жакшы
сактап кала албаган, аң
сезими начар.

Зээндүү дешет Жылдызканды. Мугалим келип да айтты (Байтемиров). Деген менен Абыл көзү кат тааныган зээндүү жигит, курбуларына барктуу (Сыдыкбеков).

- А шордуу, ата даңкы болсо да, өз башына ээ эмес, зээнсиз кургур тура, – деди Батийна (Сыдыкбеков).

И

идеялуулук – идеясыздык

Алдыңкы,
прогрессивдүү идеяга ээ
болгондук.

Алдыңкы, прогрессивүү
идеясы жоктук.

Идеялдуулук деген бул жогорку искусство (Гапаров).
Адабияттагы идеясыздыкка каршы күрөш жургузүү.

ийри – түз

Түз эмес, ийрейген,
кыйшык.

Ийри-буйру эмес,
кыйшайган же ийрейип
кеткен көрүнүштө эмес.

Ортоңку катарда тигилген ийри жыгачты көргөнүмдө Ашым эсиме түштү (Сыдыкбеков). Бутуң неге ийри, Көзуң неге тосток (Бөкөнбаев).

Бул карагай аткан октон анык түз (Калык). – Ооба, бутактары сыйда, түз чыгат. Боз үйгө уук жасатса, табылбаган жыгач (Сыдыкбеков).

илээнди – тыкан

Кандайдыр бир Ар кандай иштерди иштерди иштөөдө, өз боюн иштөөдө өз боюн өзү кармап жүрүүдө, жүрүүдө, жүрүш-жүрүш-турушунда тыкан турушунда, үй эмес, илең салаң кыймыл-тиричилигинде ж.б. тың, аракетте болгон бошон. чыйрак.

Илгертен илээндени бош деп айтат (Тоголок Молдо).

Үмүт чоңойгондо да ушул мүнөзүнөн айныбаса, өтө сарамжалдуу, оокат-тиричиликке тыкан киши болот (Абдукаримов).

импорт – экспорт

Чет өлкөлөрдөн Сатуу үчүн чет товарларды алып өлкөлөргө товар келүүчүлүк. чыгаруучулук.

Товарлардын импорту.

Экспорт үчүн чектелген товарлар.

ини – ага

Өзүнөн кичүү эркек бир тууган, туугандык жагынан тууган, туугандык жагынан жакын адамдардын кичүүсү жакын адамдардын улуусу (эркектерге карата). (эркектерге карата).

Инженер иним болсо кенде жүрөт (Сасыкбаев). Эркектен менден кичүү иним бар (Сыдыкбеков).

Каралашар жаны ачып. Ини же менде ага жок (Жантөшев).

иреге – төр

Үйдүн босого жак Үйдүн босого тарабына бөлүгү, улага тарап, үйдүн карама-каршы келген эшиктен кире берген жери. жогорку тарабы, үйдүн эшик тарапка, улагага жакын болбогон өйдө жагы.

Анан төргө чыкпай, иреге тараптагы жүгөрү салынган каптын үстүнө отура кетти (Абдукаримов).

Кыргыздын салты кандай сонун. Үйгө кирип барсаң, түз эле төргө өт дейт (Байтемиров). Бир карыя олтурат Ошол үйдүн төрүндө (Жантөшев).

иреттүү – иретсиз

Белгилүү бир тартипке,
иретке келтирилген, баш-
аламан же чак-челекей эмес.

Белгилүү бир тартипке,
иретке келтирилбеген, баш
аламан, өз-өз ылайыгына
карай жайгаштырылбаган.

Үйлөр ушунчалык сулуу, иреттүү салынган (Байтемиров).
Үй ичи иреттүү (Сыдыкбеков).

Орусбек езу иретсиз кармаган китеп-дептерлерин бет алды
ыргытчу (Сыдыкбеков).

ири – ушак

Чоңдугу, көлөмү,
көрүнүшү жагынан
салыштыра караганда
чоңураак, ирдүүрөөк,
кичине эмес.

Чоңдугу, көлөмү,
көрүнүшү жагынан
салыштыра караганда
майда, кичине, ири эмес.

Ири-ири жазылган тамгалар сап-сап тартып ак кагаздын
бетинде кандайдыр жарышкансып керунет (Сыдыкбеков). Ээр
көтөрүп элге мени жеткирер, Канткен менен төрт туяктуу ири да
(Аалы).

Түзүктөп асырабаса козулар ушак болуп, жетиле албай жүрө
берет экен да («Ала-Тоо»). Кыргыз жылкысы сөөгү ушак
болгону менен, өзү чаалыкпас тукумдан (Сыдыкбеков).

ич – сырт// тыш

1. Кандайдыр бир
нерсенин, курулуштун,
имараттын ж.б ички тарабы,
ички бөлүгү.

1. Кандайдыр бир
нерсенин, курулуштун,
имараттын ж.б. ички
бөлүгүнө карама-каршы
жагы, тышкары жагы.

Үй ичи күнүрт (Сыдыкбеков). Бөлмөнүн ичи анчалык бай
эмес (Жантөшев). Мыскалдар ичке киришти (Сыдыкбеков).

Боз тамдын сырты кандай жарды болсо, ичи да ошондой эле (Сыдыкбеков). Каткырды чыдабастан сыртка чыгып (Аалы).

Итике корунуп үйгө кире албай көпкө чейин тышта турду (Убукеев).

2. Кийимдин, кездеменин сырт жагына карама-каршы жагы, кийимдин астары, бир нерсенин ички тарабына тиешелүү бөлүгү.

2. Кийимдин, кездеменин астарына, ич тарабына карама-каршы келген бөлүгү, бир нерсенин тышкы катмары, сырткы бөлүгү.

Ичин кымбат иштеткен Сырттаным сапар кетет деп («Эр Төштүк»).

Сырты кара бөркү бар, Сырттан Манас каркыбар («Манас»).

Ичин суусар ичтеди, Тышын буулум тыштады («Манас»).

ички – сырткы // тышкы

1. Бир нерсенин, курулуштун имараттын ж.б. ич, жак тараптагы, ичкери жагындагы, ич жагындагы.

1. Бир нерсенин, курулуштун, имараттын ж.б. тыш тарабындагы, сырт тарабындагы.

Каныбектер ички үйгө киришти (Жантөшев).

Тарс-тарс деп сырткы эшикти бирөө какты (Сооронбаева)
Аңгыча болбой тышкы дарбаза такылдады (Жантөшев).

2. Сыртка, бөтөн тарапка, башкаларга тиешеси жок, ич арага таандык.

2. Сыртка, тышкары жактарга таандык, ич арага же ички маселелерге тиешелүү эмес.

Ички жумуштарды мен тындырып тургандыктан атам тышкы иштери менен болду (Жантөшев).

Ата кетти сырткы чарба иш менен («Ала-Тоо»).

ичте – тышта

Кийимге, бир нерсеге Кийимге же башка
ич салуу, астарлоо. нерсеге тыш жасоо, тышын
каптоо.

Ичин суусар ичтеди, Тышын буулум тыштады («Манас»).

Шамбеттин баркыт тыштаган кара көрпө тебетейи, Акияга жарашат (Сыдыкбеков).

ичтел – тыштал

Кийимге, бир нерсеге Кийимге же башка бир
ич салынган абалга келүү. нерсеге тыш салынган
абалга келүү.

Бешманттын ичи жибектен ичтелген.

Баркыт тышталган суусар тебетей (Аалы).

ичтет – тыштат

Кийимге же башка бир Кийимге же башка бир
нерсеге ич салдыруу, нерсеге тыш салдыруу,
астарлатуу. сыртынан каптатуу.

[Ичигинин] ичин суусар ичтетти («Манас»).

Жашыл нооту тыштаткан түлкү ичик кийген, ак боз ат минген Атабек (Жантөшев).

ишенимдүү // ишеничтүү – ишенимсиз // ишеничсиз

Ишене тургандай, Ишенүүгө, ынанууга
ынангандай, үмүтүн, болбой тургандай,
ишеничин жокко чыгарбай ишенимдүү эмес.
турган.

Алды менен өзүнө ишенимдүү кишилерге таян, акырындап эмгекчилерди өзүнө тарт (Жантөшев). – Жакшы, – дедим карыяга кайталап, – Үмүт сонун, ишенимдүү сөзүңүз (Аалы).

Өзүн, келе албасаң, ишеничтүү бирөөнү жумша (Жантөшев).

Ишенимсиз фактыларды келтирүү.

Ишеничсиз сөз сүйлөө.

К

каадалуу – каадасыз

Алымдуу, кадырлуу, Кадыр-баркы жок, анча
барктуу, сыйлуу, салттуу. алымдуу эмес, сыйсыз,
салтсыз.

Байымбет Апай апанын чоң үйүндө каадалуу меймандай
каадалуу меймандай кастарланат (Бейшеналиев). Каадалуу
адамдай калыбет сүйлөйт (Абдукаимов).

Кыз калыңсыз болсо да каадасыз болбойт (Жантөшев).

каардуу- мээримдүү//ырайымдуу

Өтө ачуулуу, заардуу, Кайрымдуу, сүйкүмдүү,
катаал, ырайымсыз. мээрбан.

Каардуу карт манапка кадыры өтүп мөөрөйү үстөм болду
(Бейшеналиев). Канча тестиердин ичинен Байымбет каардуу
молдонун жазасын аз тартып «Хафтиекти» жаттады
(Бейшеналиев).

Ар бир эненин жүзүнөн мээримдүү нур төгүлөп
тургандыгын эсибизден чыгарбашыбыз керек (Абдукаимов).

Көгүш көздүү жаш жигит ырайымдуу жүзү менен карыяга
жылмая карады (Бейшеналиев). Айланада тургандардын көз
карашы ырайымдуу (Жантөшев).

каатчылык – кененчилик

Жокчулук, Жетиштүүлүк, ашып
касымчылык, жетишсиздик. ташкан берекелүүлүк,
телегейи тегиз болгондук,
жайнап тургандык.

Алар каатчылык теңсиздик деген кептин маанисин анча
туюнушпайт (Сыдыкбеков). Каатчылыкка карабастан бирде
бири «Балам, маа ашыгыраак берип койчу» - дебейт.
(Сыдыкбеков).

Азыр акчан болсо бардыгын тапсан болот дүкөндөрдө
кененчилик («Эркин Тоо»). Кененчилик болсо береке да болот
(«Жетиген»).

Суу өткөн сайын денени муздатты (Жантөшев).

кайраттуу – кайратсыз

Эч нерседен Кайраты жок, өтүмү
тартынбаган чечкиндүү. жок, мүнөзү бош, чечиндүү
эмес.

Үсттөккө-босток үстөмдөтүү кайраттуу акынды да
кабырылтып каржалтты (Бейшеналиев). Тоголок Молдо өзгөчө,
карыянын кайраттуу чакырык таштап ... алдын ала
эскерткенинде терең сыр бардыгын баамдады (Бейшеналиев).
Калтырап коркуп тургандай Кайратсыз өскөн жан белем
(Бөкөнбаев).

кайрымдуу – кайрымсыз

Боорукер, күйүмдүү, Адамга ыракым
карамдуу. кылбаган, таш боор,
кайрымы жок, күйүмсүз.

Кайрымдуу болсо балдары, Карыган адам жашарат
(Бердибаев). Эл тынч бей-бечарага кайрымдуу, калыс жана
камкор жетекчи болот (Токтогул).

Кайрымсыз байларды Бакир аксакал атып жатты
(Абдукаримов). Чынаркан тили заар, кайрымсыз (Абдукаимов).

калыбет – жеңил

Оор басырык, Токтоо эмес,
салмактуу, мүнөзү оор, көтөрүмдүү эмес, мүнөзү
токтоо. шаккелеңирээк.

Ашыгып мынча не келди? Калыбет эле бу киши («Манас»).

Токтолуп калган жигиттин элесине келтирип калыбет мүнөз
менен эрикпей баштан аяк талдап карап жатканына таң
калгандай («Жетиген»).

Бирок ал өз тагдырына кайдыгерлик менен жеңил карады
(Сооронбаева). Жеңил адам иш башында турса иштин арбышы
жакшы болот («Жетиген»).

калың – жука

Жука эмес.

Калың эмес, калыңдыгы
кичине.

Кишилер чоң чоң таарларды калың ала кийиздерди үстүнө жамынышты (Сасыкбаев). Сомдоп алган комузум Капкагы калың карагай (Токтогул). Түндө кымкарлап жааган кар опоюп калың түшүп калган экен (Убукеев).

Суук болуп калгандыктан анчалык жука кийинген адам жок. Костюм жука көйнөктүн сыртыган кийгенге ылайыкталып тигилет (Ала Тоо айымдары). Китепче эң эле кичинекей кагазы жука ариптери өтө майда (Жантөшев).

калың – сейрек // суюк

Өтө жыш, коюу.

Калың эмес, бирин-
серин, анда-санда.

Таза чыккан калың эгин шуудур кагып, ыргалып турду (Сыдыков). Жүздөй киши күрк-күү түшүп калың арчаны көздөй качып калышты (Жантөшев). Калың камыш жактан жапайы өрдөктөрдүн кирилдеген үнү угулат (Абдукаримов).

Тигил мугалимдин сакалы жок, сейрек кара муруту бар (Сыдыкбеков). Айыл сейрек беш-он түтүндөн тигил бул коктунун оозун кыштоо этет (Сыдыкбеков).

Анда-санда суюк чыккан чачын сылагылап коет (Абраманов). Чындын суюк сакал, муруттары анда мында бирөө сербейип турат (Байтемиров).

калыңда – жукала

Калың кылуу, калың
абалга келтирүү, кабаттоо.

Жукартуу, калың
нерселерди жука абалга
келтирүү.

Төшөктү калыңдап сал. Үшүп калба, калыңдап кийин.

Байымбет колундагы калдайган жыгач күрөк менен тез тез шилтеп, үйүлгөн буудайды жукалап жайды (Бейшеналиев). Алманы жукалап кесип как жасаса да болот («Асылзат»).

камбыл – энөө // бош

Сарамжалдуу бүйрө, ар Сарамжалы жок, бүйрө
нерсеге камы бар, эптүү. эмес, чыйрак эмес, эч
нерсеге эби жок.

Иниси жер үшөбөй ар нерсеге камбыл омоктуу эргулуна
тартты (Бейшеналиев). Камбыл болгон адамдын кампасында дан
турат (Жеңижок).

Үйүндү үч көтөрүп жатса да эч нерсени сезбеген энөө киши
турбайсынбы? – деди (Убукеев). Ар ишке чыйрак бол, бош
болбогун деген сөз ар дайым кулагымда («Жетиген»).

камдуу – камсыз

Камылгалуу, даярдык Камылгасыз,
көрүлгөн, күтүлгөн. даярдыксыз, эч нерседен
капары жок, жайбаракат.

Кокондуктар мынчалык камдуу келерин генерал күтпөгөн
эле (Касымбеков). Бардык жамандыкка камдуу туралы
(Касымбеков).

Кышка камсыз болгондуктан быйыл абдан кыйналды
(«Жетиген»).

камык – чыйрык // үшү

Ысылап, чабалактап Бир аз муздай түшүү,
тердеп кетүү, ысылоо, калтырап-титрей баштоо.
кыйналуу.

Отургандай камыгып кетишти бейм сыртка аба жутканы
чыгууга камынышты (Абдукаимов).

Дене табы көрүлүп, чыйрыгып чыкты (Мавлянов).

капалуу – капасыз

Бир нерсеге сарсанаа Көңүлү куунак,
болгондой көңүлү чөгүнкү, жайдары, кайгысыз.
кайгылуу убайымдуу.

О, далайда көкүрөктөн көк түтүн булата капалуу үшкүрүк
аттырды Тоголок Молдо (Бейшеналиев). Василий өзү да жоош,
ойлуу, саал капалуу көрүндү (Бейшеналиев).

Кайгы-капасыз ынтымактуу жашаган үй бүлөдө (Үмөталиев).

каржал – оңол // тирден

Чарчап-чалыгуу, жүдөө, Ирдөнүү, жакшыра кыйналуу, начарлоо, баштоо, түзүк абалга келүү, арыктоо. эттенүү, семирүү.

Жумуштан каржалып калат көрүнбөйбү (Мавлянов).

Канчалык кара жанын карч уруп, каржалып иштесе да турмушу оңолуп кеткен жок (Сөлпиев).

Балдары чет өлкөдө иштегени Асылдын жашоосу оңоло баштаган (Сөлпиев).

Жакадан мал тирдене албасына көз жеткенден соң, Кара Кужурга кой көктөтүп кеттик (Өмүрбаев).

картай // кары – жашар

1. Улгаюу, жашы илгерилөө, улгайган, жашап калган куракка жетүү.

1. Жаш болуу, мурдагысынан бир кыйла жаш көрүнүү жаштай сезилүү.

Картайып баратканымды гана айтчы (Бейшеналиев).

Сексендеги Байымбет Жигерденип жашардым Карыдым деп турбастан Дагы нуска жазамын (Бейшеналиев).

Анча эле карып кеткеним жок (Сыдыкбеков).

2. Эскирүү, көп убакыт өтүү.

2. Жаңыруу, жаңыланып өзгөрүү жаңыча болу.

Бул сөздөр илгери айтылган, андан бери күндөр картайып, түндөр эскирди (Айтматов).

Жашыл ала гүл жайнап, Жашарды тоолуу жерибиз (Осмонкул). Жаңы-Жол Ташкөмүрдүн үстү жагы, Жашарган адыр-чыбыр жери жаңы (Үмөталиев). Үч дөбөнүн чөйрөсү бүгүн жаңырып жашарды (Сыдыкбеков).

карылуу – алсыз // начар

Алдуу, кучтуу, Куч-кубаты жок,
кубаттуу, сокмоктуу. дармансыз чабал.

Бир убакта карылуу кол анын чачынан чапчый кармап, так көтөрүп кроватина отургузуп койду (Абдыраманов). Үч-төрт карылуу балдар Болотбекти былк эттирбей көтөрүп барып, кар үстүнө чалкасынан таштады (Жунусов).

Эс-учун жыя бети-башын сыйлагылап, алсыз колун ушалап, талмоорсуй кыңкайды (Бейшеналиев).

Тиги адам сыяктуу алы начар алты абышканар бар имиш (Жантөшөв). Рустам кичинекей, начар бала эле (Сасыкбаев).

карылык – жаштык

Карып калгандык, Өспүрүм убакыттан
жашы өтүп кеткендик, тартып улгая баштаганга
улгайгандык. чейинки курак, жаш кезек,
жаш чак.

Жашы жетип калса да, байбиченин карылыкка толук моюн суна койбогондугу көрүнүп турат (Элебаев). Карылыктын изи жок, Телегейи тең жаңы (Аалы).

Ал көбүнчө гүлү кулпурган, жылдызы жайнаган жаштык өмүрдү, алтындай кымбат көңүлдү ырдайт (Бөкөнбаев). Жаштык кез көз жетпеген бийик мунар (Бөкөнбаев). Барпы жаштыгын, аял ала электигин эстеп, бармагын тиштеди (Байтемиров).

карыш – жазыл

Тырышуу, курушуп Курушпаган, жайылып-
жазылбай тургандай сезилүү жазылган, карышпаган
(көбүнчө бүткөн бой, денеге абалда болуу.
карата).

Жер таянып обдулса, сыздаган колдору карышып, такым тарамыштары тырышып, тура албай бүрүштү (Бейшеналиев).

Чоюбек көз ирмем термелип, карышканы жазылган чеңгелин абага апчылагылайт (Бейшеналиев).

кастык – достук

Бирөөгө кастарын тигип Бири-бирин
каршылашкандык, кадырлагандык, өтө жакын
душмандык. мамиледе болгондук.

Нүзүп менен Мусулманкулдун кастыгы мурдагысынан кор-
кунучтуу тымызын түргө өттү (Касымбеков). Бала деген – эч
кастыкка кордолбос алал, ыйык (Бейшеналиев).

каты – жумша

Кургап калуу, катуу Былпылдап жибиген
болуп зыңкыйып калуу. абалда да болуу, бошоо,
жумшаруу.

Аттын жанына барып, мойнунан сылап, катып калган
терилерин кырды (Каимов).

Каткан нандарды ысык сууга салып койсо, бат эле жумшап
калды.

кат – көрсөт

Жашыруу, көзгө Ачыкка чыгарып
урунтпоо, көргөзбөө. билдирип коюу, көзгө
урунтуу, билгизүү.

Бакай дагы эле шашпастан түйүнчөктү байлады да,
чөнтөгүнө катты (Өмүрбаев). Коломтонун түбүнө Өгөөнү катып
кетти дейт («Эр Төштүк»).

Чабендес бала камчысы менен ээрдин кашы жакты жаңсап
көрсөттү (Касымбеков). Ал каткан буюмдарын апасына
көрсөттү («Ала-Тоо»).

ката – туура

Туура эмес, жаңылыш, Жалган эмес, чын,
кемчилик, чеки. чындыкка негизделген,
каталыгы жок.

Өткөрүп жиберген катаңы мойнуна алганын, –
адамгерчилнигиң (Жантөшөв). Кокус ката кетирдим, Мындан
кийин жаңылбайм (Осмонкул).

Байымбет аганыкы туура. Чындыкка конок бериңиз, болуш (Бейшеналиев).

катаал – жумшак

Каардуу, катуу, Мээримдүү,
мээримсиз, ырайымсыз. ырайымдуу, бирөөгө катуу
айтпаган, көңүлчөөк.

Шекердин кайын энеси катаал киши экен (Мавяланов).
Нүзүптүн катаал үнү түнөргөн куралдуу кишилерди тык
селдейтти (Касымбеков).

Кимге гана болбосун мамилеси үнү жумшак, адам алдында
ажары ачык (Абдымомунов).

катаал – жеңил

Өтө оор, татаал, кыйын, Анча кыйын эмес, оңой,
кыйынчылык келтирген. колдон келе тургандай,
татаалдыгы, кыйынчылыгы
жок.

Дастандар аны керемет дүйнөнүн ар уруу катаал, жыргал,
өксүгөн, өнүккөн турмушуна каныктырып, сезим байлыгын
оргутпадыбы (Бейшеналиев).

Кай бир атайын дарстары болбосо, жалпы билими мага дале
жеңил сезилди (Сыдыкбеков).

катуулук – жумшактык

1. Жумшак эместик, 1. Катуу эместик,
бекемдик, өтө чың жумшак, бош, борпоң
болгондук. болгондук.

Катуулугуң болсо экен, Тереңден чыккан темирдей (Аалы).

Каздын тыбыт жүнүндөй жумшактыктыгы башкача
(Үмөталиев). Күндө жумшактык кылгандай эле көрүнчү эле,
бүгүн жамбашына керебеттин сеткалары өткөнсүп, ары-бери
ооналактай берди (Байтемиров).

2. Туруктуулук,
бекемдик, катаалдык,
каардуулук.

2. Боорукерлик,
көңүлчөөктүк, мүнөзү
жумшактык, назиктик.

Бул жагынан мен да өтө жумшактык кылып жатам («Ала-Тоо»).

Кишинин мүнөзүн: катуулугун же жумшактыгын, куулугун же энөөлүгүн биринчи көргөндө эле аныктоого болот (Каимов).

кашаң – күлүк

Кыбыр, өтө акырын,
жай жүргөн, жай баскан,
күлүк эмес, баспаган.

Катуу, тез чуркаган,
ылдам жүгүргөн, тез, ыкчам
баскан.

Байымбет экөөбүз этекти түрүнүп, таякты колго алып жөө жөнөсөкпү дедик эле. Сиз ага кашаң тору ат сатып берипсиз (Бейшеналиев).

Күлпөнүм күндөй турганда күлүгүм кантип берейин («Манас»). Жоош, болбурак Осмон менден күлүк (Сыдыкбеков).

кедейлик – байлык

Колунда жоктук,
жеттишсиздик, кембагалдык.

Жетиштүүлүк, колунда
бар, бардар экендик.

Кедейлик уят эмес, байлык мурат эмес (макал).

кектүү – кексиз

Бирөөгө кекенген, өчүн
алууга ниеттенген жайы бар;
ниети кара.

Ниети таза, көңүлүндө
кири жок, ниети ак, кек
сактабаган.

Көтөрүлгөн букара урууларынын бели мертинген менен, залымдерге кектүү өчүгүүсү чыңалууда (Бейшеналиев).

Минтип келгениңиз соң, бири-бирибизге ниетибиз ак, кексиз бололу, мен да кек сактабайм. Атаганат, эртерээк түшүнсөк эмне? (Бейшеналиев).

кел – кет

Бир жерден экинчи бир Турган же келген
жерге баруу, белгилүү бир жеринен кайтуу, жөнөө.
жайга, орунга жетүү.

Сизге келген жүзбашы жигитпи? (Касымбеков). Карып
калган немелерге алыскы шаарга келип кетүү кыйын эле
(Өмүрбаев).

Эмне шаштырасың? Үйгө келгенди кет дебейт. – Айт ишин
болсо, ишин жокпу кет (Абдыраманов).

келе – ме

Бир нерсени алууда бер Колуна карма, ал деген
деп суроодо колдонулат. мааниде бирөөгө берүүдө
колдонулат.

Бол, эжеке, келе колунду — деп Зарылды колунан тартып
алат (Сыдыкбеков). Алымкан келе мага көжө берчи. Айнууржан
үшүдүң го мында келчи (Аалы).

Ме, калаа жеринде акчанын кереги тиет (Бейшеналиев).

-Ме, алмашалы. Мен калайын Молдокем менен жеңемдин
кызматында (Бейшеналиев).

келтир – кетир

Чакыр, жакындат, алып Алыстат, кубала,
кет. жолотпо.

Келтирбей жоодон сактаса, Эрдин көркү баатырда
(Жантөшөв). Жакадан элди көчүрүп, Жалпы баарын келтиргин
(«Эр Табылды»).

Тогуз жыл торолтуп, эми томолой кетиргеним жарабас...
(Бейшеналиев).

кем – жетик

Акыл-эси, жүрүм- Кыраакы, акылман,
туруму ж.б. сапаттары кыйын, кылдат, мыкты,
боюнча башлардан төмөн. өйдө.

Акылы кем. Кудаяр кем акыл, анын үстүнө катын жандуу
неме болду (Касымбеков).

О акылы жетик карылар, ойлонуп көргүлө силер да.. (Касымбеков). ...ушул учурда хан башка бир жетик адамды.. аталык бийлигине чакырса болот (Касымбеков).

кеменгер – акылсыз // кеңкелес

Акылман, даанышман. Кем акыл, макоо, кейбир.

Кемтик жерим жок эле, Не бир кеменгер чечен кыраандан («Саринжи-Бөкөй»). Алмамбет, Чубак эгиз эр, Калың кыргыз журтуна Кайраты ашык кеменгер («Манас.»).

Акылсыз аңкоо кесепет езуне кылат кастыкты (Тоголок Молдо).

Мен алиги кеңкелес катындан күнөмсүйм (Абдыраманов). Бул сокур бир аз кеңкелес, маңыроорок деп ойлосоң керек (Абдыраманов).

кемчил – жетиштүү

Толук эмес, жетишсиз, Жеткиликтүү, толук, мүчүлүш. кемчил эмес, кем эмес.

Звенонун мүчөлөрү эчтекеден кемчил эмес (Абдукаримов). Апаң айткандай ушул Ошто кемчил болгондон кийин Куршапта кайдан болсун (Абдукаримов).

Кийими бүтүн, курсагы ток, жетиштүү, кемчил эмес дүйнө менен акчага (Осмонкул). Жер алдында жаткан кен Жетиштүү бизде табылды (Осмонкул). Жаңы иновациялык технологиялар жетштүү колдонулуп келе жатат («Жетиген»).

кенже – улуу

Жаш жагынан эң кичүү, Жашы жагынан жогору, акыркы, соңку. эң чоң, алгачкы, биринчи.

Тогуз уул, сегиз кыздын кенжесимин (Сыдыкбеков). Кенжени эркелетсе ким гана сүйүнбөсүн (Бейшеналиев).

Беш бир тууганбыз, эң улуусу ушул эжем эле – деди бала ылдый карап («Ала-Тоо»). Биз улуубуздан озунуп төргө өтө албайбыз (Касымбеков).

кең – тар

Ички көлөмү, аянты Көлөмү, аянты жагынан жагынан чоң, кең-кесири, кичине, кенен эмес, чоң кеңири. эмес, кичинекей.

Ошол кең короонун көчө жаккы бурчунда чатыры төрт талаа жабылган жакшы үй – поптун үйү (Сыдыкбеков). Кең үйдүн мейман бөлмөсүндө эки адам мандай-тескей кыймылсыз отурушат (Абдыраманов).

Айырмасы түндүгү жок. Ичи тар. Абдан эле тар (Сыдыкбеков). Бара көрөсүң. Ынтымак болсо, үйдүн тар-кеңи болучу беле («Кыргызстан маданияты»).

кесек – майда

Талкаланган, Кесек эмес, чоң-чоң майдаланган, нерселердин эмес, кичинекей-кичинекей чоңураагы, ирилери, анча бөлүкчөлөрдөн турган, майда эмес. күкүмдөлгөн.

Акматкары басып-туруп кесек топурактарды ыргытып жүрөт (Сыдыкбеков). Таза чапкын, ала-чоло калтырбай, Ур, талкала, кесектерди кетменде (Үмөталиев).

Семиз токтунун этин.. майда туурата кууртуп кургаттырды (Бейшеналиев). Күндүзү түштөнгөндө этти күл майда туурап, самоор чайын бууланта сунат (Бейшеналиев).

кетик – бүтүн

Бир жери сынып түшүп Сынбаган, кетилбеген, калган, кетилип калган, сыныгы жок, кетиги жок, бүтүн эмес. таза.

Кетик чыны. Кетик кашык. Кетик чөмүч.

Эки жакты карасак, колго илинер бүтүн идиш жок («Жаш ленинчи»).

кечириמדүү – кечиримсиз

Күнөөсү анча катуу Күнөөсү, айыбы,
эмес кечирип коюуга боло жаңылыштыгы өтө оор,
тургандай. кечирүүгө мүмкүн болбогон,
абдан татаал.

Күнөөндү кечкем, ал кечириמדүү карагым (Бейшеналиев).

Ажардын оор тагдыры алдында өзүнүн кечиримсиз
айыштуулугун мойнуна алгандай, тиштенип үнсүз жатты
(Абдыраманов). Танабай.. айыгышкан тап күрөшүндөгү
Чоронун кечиримсиз жумшактыгын аябай сынга алчу
(Айтматов).

кий – чеч

Кийимди үстүнө салуу, Кийилген кийимди
кийимчен болуу, кийинген үстүнөн кайра алуу, алып
абалга келүү. таштоо, чечинген абалга
келүү.

Эртең менен Капар өтүгүн кийейин десе бир чулгоосу жок
(Аралбаев). Ак калпагын чекесине кийип Мамат жанына келди
(Каимов).

Өзү да сырт кийимин чечпей бизди окута берет
(Сыдыкбеков). Тыш кийимин чечип жеңилденди да катарга
отурду (Убукеев).

– Кийимиңди чечкин! – деп, Сабап алды басмачы (Барпы).

кийимдүү – кийимсиз

Кийими көп, кийим-Үстүндө эч нерсеси
кечелүү, бардар. жок, кийим-кечеси жок,
жоксуз.

Алар болсо бүтүн кулжа, Турпанды чардап дүнүйөнү
көбөйтөм деген малдуу, булдуу, кийимдүү немелердир
(Элебаев).

Дуся тайлактай түлөп, кийимсиз, ач-арык (Бөкөнбаев).

(«Фабула»). Ишканадагы киреше, чыгашанын бардыгын беш колундай билет («Кыргыз Туусу»).

Ал киши жыйырма төрт койдун чыгашага чыгарып катса керек (Убукеев).

кирешелүү – чыгашалуу

Кирешеси, пайдасы, Чыгымдуу, зыяндуу,
доходу көп арбын, мол. чыгымга көбүрөөк учураган,
көп ысырап болгон.

Үстүбүздөгү жылы биздин ишкана жылдагыдан эки эсеге аз киреше тапты («Учур»). Кой чарбасы – абдан кирешелүү тармак («Жетиген»).

Чыгашалуу малга ээси баш (макал). Быйыл биздин ишкана чыгашалуу болуп калды («Учур»).

кордук – сый // урмат

Кимдир бирөөнү Бирөөнү кадырлоо,
кемсинтип кор кылгандай, сыйлоо иретинде
кыйнагыдай, начар мамиле, көрсөтүлгөн жакшы мамиле.
азап, түйшүк, ыза.

Дөөлөттүүлөрдүн ыза, кордугуна уугуп, айыгышкан байдын күлүк атын мине качат (Бейшеналиев). Азапты, кордукту ошо өзүнүн шайырдыгы, айлакердиги, акылмандуулугу менен жеңет (Сыдыкбеков).

Таякелерге барып сый көрүп келели (Сыдыкбеков). Баса, атак, урмат өзү келет тура, сен ага арзысаң (Сыдыкбеков).

коркоктук – жүрөктүүлүк

Курулай, өзүнчө корко Ар кандай
берүүчүлүк, жүрөксүздүк, кыйынчылыктан,
коркок экендик. коркунучтан баш
тартпагандык, баатырлык,
кайраттуулук.

Коркоктугу, жөнү жок чочуп кетиши аянычтуу көрүндү (Байтемиров). Ал сен болсоң мөлтүлдөдүң сымаптай, Мен

мунунду коркоктукка санадым (Аалы). «Чаар-Ала-Гаштан» коркуш – барып турган коркоктук (Жантөшөв).

Алиман чечкиндүүлүк жана, жүрөктүүлүк менен аракет кылды («Леди KG») Ал го букаралардын таламын талашып, жүрөктүүлүк кылды (Бейшеналиев).

корунчаак – өткүр

Өтүмү жок, элден Өтүмдүү, эч нерседен
уялып, тартына берген, тартынбаган, тайманбаган.
уялчаак.

Шералинин ушундай тартынчаак, корунчаак мүнөзү.. кемчилиги, мококтугу, жамандыгы катары бааланууга өтү (Касымбеков).

Мээрим ачык-айрым, кепти жалтанбай бетке тике айткан өткүр кыз болучу (Сооронбаева). Эмнеге мен тиги балдардай өткүр эмесмин деп, өзүмдү өзүм жемелейм (Сыдыкбеков).

кош – жалгыз

Эки түгөй, эки даана, Бирөө гана, жуп эмес,
жалгыз эмес, жуп. сыңар, түгөйсүз.

Уздай билек агарып көрүнө, кыздын кош күмүш билериктери тыңгыр дей түштү (Касымбеков). Жетип барып кең омууроосу менен коюп өттү да, артын сала берип, кош аяктап капталга тепти (Айтматов). Эртесинде кош жээрде чегилген солкулдак араба менен жол тарттык (Сыдыкбеков).

кош – ал // кемит

Бир нерсенин үстүнө Бир нерсени
кошумчалап көбөйтүү, мурдагысынан аз кылуу,
кошумча кылуу. азайтуу, кем кылуу.

Капитандын суроосуна жооп кайырган же башка сөз кошкон киши болгон жок (Жантөшөв). Ашым өзүн актоо үчүн калпты-чынды кошуп айта берди (Каимов). Күчүнө күчтү кошуп кубат берип (Турусбеков).

Каптын оозунан алып койгон өңдөнөт, бөксөрүп калыптыр («Ала-Тоо»).

Түшүмүн миңден кемитпей, Жылдан-жылга күчөткөн (Осмонкул). Эсептеп бир мал кемитпей, Аман чыгар бул кыштан (Үсөнбаев).

коштош – учураш

Бир жакка жөнөө, узоо Саламдашуу, көрүшүү.
алдында кош айтышуу.

Токтогул коштошордо анын жазмалык өнөрүн жактырып, жаңылыкка тунганына кубанды (Бейшеналиев). ..Агаларга шакирттигиңер чын болсо, коштошкону деги турасыңар. Салтты сактап бир ооз сөз таштаганга жарабайсыңарбы? (Бейшеналиев).

Батый Осмон менен жылуу, сүйкүмдүү учурашты (Сасыкбаев). Мени менен учурашканы келген кишилер үчүнчү күндө араң суюлду (Аалы).

коюу – суюк

1. Суюк эмес.

1. Куюу эмес, суу сыяктуу куюла тургандай.

Нанды жесең ысык же Созулган коюу бал менен (Барпы). Көк-жашыл тартып былтыя тушкен коюу сыя жазуунун көркүн бузду (Сыдыкбеков).

Казанда кайнап жаткан ичинде анда-санда бир бүдүрү бар көк кылтыр суюк жарма эле («Ала-Тоо»).

2. Аябай жыш, калың, көп болуп уюлгуган.

2. Бирин-серин, сейрек, суйдан, калың эмес.

Куюу чөптүн арасынан аларды көрүү кыйын (Бейшеналиев). Матрена үйүнө келсе бутактары коюу, түптүз өлканы эри алып келип койгон экен (Сасыкбаев). Куюу кара чачымды заматта шыпырып салды (Сыдыкбеков).

Атамдын ээгиндеги суюк сакалы сербендеп, бир нерсеге макул дегендей башы кошо секеңдеди (Жантөшөв). Баягыдай эмес, адырдын чөбү суюк («Ала-Тоо»).

көбөй – азай

Көп болуу, арбый Мурдагысынан кемип
түшүү, мол болуу. калуу, азая баштоо,
кичирейүү.

Жыл өткөн сайын окуйбуз дешип шаарга келген балдар да көбөйдү (Сыдыкбеков). Бай малынын туягын санап, кемибей көбөйсө деп санааркайт (Бейшеналиев).

Тамак-аш биринин артынан бири азая берди (Абдукаримов).

көйрөң – токтоо

Өзүн өзү көтөрө чалган, Оор басырыктуу,
мактанчаак, жеңил. калыбет, көтөрүмдүү,
мактанчаак эмес.

Көйрөң тууган азамат, Көрүнгөнгө сын такпай өз турмушун оңдосун (Осмонкул). Акия менен Маруся көйрөң көңүл, курч мүнөздө жүргөн эрке аялдар го (Сыдыкбеков). Машинага отурганда эле көйрөң жигитке куу муруттун куйкасы курушуп келаткан болучу (Убукеев).

Ал ушул кыздардын эң токтоосу, эстүүсү (Сыдыкбеков).

көкөлө – ылдыйла

1. Көккө карай 1. Төмөн түшүү, ылдый
көтөрүлүү, бийиктөө, түшүү, төмөндөө, жапыздоо.
асмандоо, жогору
көтөрүлүү.

Асманды көздөй көкөлөп, Сызып кетти Акшумкар («Манас»). Ушул алманы ыргытып жиберсем, көкөлөгөн бойдон барып Шамбет байкемдин шапкесине тушуп калса, ээ! (Сыдыкбеков).

Тайпак бет менен ылдыйлап чаап түштүк (Сыдыкбеков).

2. Бийиктөө, жогорулоо, 2. Иши начарлоо,
зоболосу көтөрүлүү. төмөндөө.

Калпанын кебине Дүйшөнаалы да көкөлөй түштү көрүнөт (Өмүрбаев). Көрсүн жаштар биздин күчтү дагы да, Ким тие

алмак көкөлөгөн багыма (Акаев). Арзыматтын сөөлөтү көкөлөп, алакалаш мыктыларын мактап ырдады (Бейшеналиев).

көлөкө – жарык

Жарыктан, нурдан Нур чачырап, шоола
тосулуп, далдаланып чачып, караңгылыкка,
күнүрттөнүп, караңгыланып күнүрттүккө капталбай
турган абал. жаркырап турган абал.

Ай булутка кирип, жер ала көлөкө болуп калды («Ала-Тоо»).

Жарыктын ичи караңгыланып баратып, түбүнө жакындаганда жарык көрүнгөнсүп кетти (Иманкулов). От жаккан бөлмөсү кенен, терезеси жазы, жарык, орто оокаттуу адам экен (Бейшеналиев). Мына, жарык сарайда салтанаттуу жыйын жүрүп жатат (Сыдыкбеков).

көм – ач

Үстүнө топурак ж.б. Көмүлгөн, көрүнбөй
нерселерди таштап жабык турган нерсени ачык,
жашыруу, бир нерсе менен көрүнөө турган абалга
жаап бастырып коюу, келтирүү.
көрүнбөгөн, чүмбөттөлгөн
абалга келтирүү.

Жар ташка бекем көмсө да Жалганга кетпес эмгегин (Бөкөнбаев). Көп ыйлабай, капаланбай көөмп кой, Ысык-Көлдүн толкун чачкан боюна (Осмонов). Душман, шахтыларды көөмп, үйлөрүн бузуп, заводдорун кыйратып кеткен (Бөкөнбаев).

Көмбөгүн бул баланы ачкын деди (Бөкөнбаев). Көмүлгөн кызылчаларды ача баштадык («Ала-Тоо»).

көмкөр – оодар

Үстүн астына келтирип Аласалдырыи астын
оодарып коюу. үстүнө келтирип коюу.

Бакай.. чынысын дасторконго көмкөрүп койду (Өмүрбаев).

Кызарган темирди ары-бери оодарганга үлгүртпөй шаштысын кетирет (Айтматов). Көмөч казандагы нанды оодарып кой.

көмүскө – көрүнөө

Жашыруун, билинбей, Ачыктан ачык,
көрүнбөй турган, ачык эмес. көрүнүп-билинип турган,
көрүүгө боло тургандай.

Азыр айрым адамдар көрүнөсүн көрүнө, көмүскөсүн көмүскө кытып кеткенине корстон («Учур»).

көңүлдүү – көңүлсүз

Кубанычтуу, көңүлү Көңүлү чөгүнкү, көңүлү
көтөрүнкү, көңүлү куунак, ачык эмес, капалуу.
шаттуу.

Жаштар отурган жер өтө көңүлдүү белем (Өмүрбаев).
Жаштар кыз-жигит болуп эки топко бөлүнүп алышыптыр.
Абдан көңүлдүү. Күлкүлөрү тоо жаңыртат, аскаларды
силкинтип («Ала-Тоо»).

Атам эл жатарда келди. Көңүлсүз. Сакал-муруту аппак.
Сураштан тартындык («Ала-Тоо»).

көтөрүнкү – жапыз

Бийигирээк, Бийик эмес, ылдыйраак,
жогорураак, өйдөрөөк. пасыраак.

Нарылай көтөрүнкү дөбөгө чыгып, кооздукту карегине
терең чөгөрө теребелге телмирди (Бейшеналиев).

Кат-кат керме тоолордун улам бери жагындагы жапызы
мынабереки көк жашыл не дүйүм жапайы жемиши, мөмө
дарагы.. (Бейшеналиев).

көч – кон

Конуш же орун которуу Бир орундан экинчи
үчүн бир жерден экинчи орунга келип түшүү, орун
жерге карай жөнөө, баруу. алуу.

Эл жайлоодон кайра көчүп калган кез («Ала-Тоо»). Ошо күздө Танабай жылкычы болуп тоого көчтү (Айтматов).

Эл кыштоолордон ташынып күнгөй конуштарга чыгып конгон кез (Касымбеков).

көчмөн – отурукташкан

Бир жерден туруктуу Көчүп жүрбөй бир
жай алып отурукташпаган, жерден орун алып туруктуу
бир жерден экинчи жерге болуп калган, турук алып
көчүп жүргөн. жайланышкан.

Кечеки көчмөн айлымдын Кыштактары жаңырды
(Бөкөнбаев).

– Мына ушулар кечеки эле көчмөн эл совет конушунда
кандай эбегейсиз тарыхый тепкичти басып өттү (Аалы).

– Ал жепирейген кепелер адеп отурукташкан жылдарда
салынган (Убукеев). Алар жаңы жерге түбөлүк отурукташкан
(Абдумомунов).

кубан – кайгыр// капалан

Кандайдыр кубанычтуу Кандайдыр кайгылуу
нерселерге карата көңүлү нерселер (жаманчылык,
көтөрүлүү, сүйүнүү, кырсык ж.б.) жөнүндө ойлоп
шаттануу. көңүлү чөгүү, маанайы пас
болуу.

Албетте, кубандым. Көл-шал тер кетти (Сыдыкбеков).
Айылдагы жаштар зоотехниктикке умтулушун деп менин
жазганыма өзү жазгандай кубанат (Сыдыкбеков). Күндө анын
өзгөрүш чабуулуна кошкон кол кабышына кубанып отурбайбы
(Бейшеналиев).

Келгенине да, көргөнүнө да кубанган карт акын, кантсе да
ичинен кайгырып саал коңултуктады (Бейшеналиев). Мына
ушул атам – бирде туталанып, капаланып, жан айласын таппай,
санаага батып келатат («Ала-Тоо»).

кубаныч – кайгы // капа

Сүйүнүч, көңүлү Убайым, санаа, көңүлү
көтөрүлүп эргигендик, чөккөндүк, санааркагандык.
шаттангандык.

Достордо бүгүн кубаныч, Кастарда бүгүн дүрбөлөн
(Элебаев). Улам кийинки кубаныч өтө шаңдантат бейм адамды
(Бейшеналиев).

Деле кайгы менен күлкү катар жүрүшү эч айныбас эреже
белем (Сыдыкбеков). Көкөй кескен арманды да арылтат,
кайгыны да унуткарат (Бейшеналиев). Василий кишиге эч катуу
айтпаган өзүнүн да капасын, ачуусун сездирбеген адам
(Сыдыкбеков).

кубанычтуу – кайгылуу // капалуу

Көңүлү көтөрүңкү, Көңүлү чөгүңкү,
кайгы-капасы жок, жайдары, убайымдуу, санаалуу.
шаттуу.

Ар түрдүү кишилердин ар башка мүнөздөрү кубанычтуу,
кайгылуу учурлары мени тез ойготту (Сыдыкбеков). Анан бир
маалда кайра суу үстүнө чыгып, кайра чүмкүп, адамдын көлдө
өзүнчө бир кубанычтуу оюну болуп жатты («Алиби»).

Көз көргөн кулак эшиткен эчен албан оор, кайгылуу
окуялар, тагдырлар ... мени дегдетти (Сыдыкбеков). Ок атышып
бири өлүп, бири кетип жатканы, деле чоңдон балага чейин өтө
оор кайгылуу көрүнүш болду («Ала-Тоо»). Василий өзү да
жоош, ойлуу, саал капалуу көрүндү (Бейшеналиев).

кудунда – кайгыр

Аябай сүйүнүү, өзүнчө Капа болуу, күйүнүү.
кубана берүү, бити-битине
батпоо.

Жолдо катар уулум мен айдап келаткан мотоциклге
кубанып кудундай берди («Агым»). Үрпүкандан айласыз акын
канчалык забыркабасын, кайгырбасын, зомбулукка багынбады,
багынбайт да (Бейшеналиев).

кунарлуу – кунарсыз

Бараандуу, көзгө Көзгө толумдуу эмес,
толумдуу, берекелүү. берекесиз, жупуну,
күйпөйгөн.

Кунарлуу карыянын өнөрү (Иманкулов).

Кунарсыз айыл ал кезги жайдак, Каз катар ак там, бак чүмкөп кыштак (Абдыраманов). Атын сейпее камчыланып келаткан Абдыракман Батийнага ойноо баладай кунарсыз көрүндү (Сыдыкбеков).

куралдуу – куралсыз

Курал-жарагы бар, Куралы жок, курал-куралданган. жараксыз, куралданган эмес.

Акыры куралдуу киши күчтүү тура (Сыдыкбеков). Жыйырмадай куралдуу сарбаз эки топ болуп сүйлөшүп туруукаан экен (Касымбеков).

Үрөң-бараң жылчыктана баштаганда каракчылар токмок жегендерин улам алдына сала жөнөтө, кылычын жалаңдата, мылтыгын кезей куралсыз элди жапырып артына кете баштады (Бейшеналиев).

кургак – суу

Нымсыз, нымы, суусу Кургак эмес, нымдуу, калбай кургаган, какшыган. нымдалышкан.

Кургак отун каласа, Оттун чери жазылат (Барпы). Каршы-терши кармаласа, шадысы кургак чырпык сындыргандай тырсылдайт (Аалы).

Тебетейинин кара тармал көрпөсү жаанга суу болуп калган (Сыдыкбеков). Суу болгон кийимдеринерди кургаткыла (Жантөшөв). Колдорунда суу талдан кырккан көк союл (Сыдыкбеков).

курч – мокок

1. Абдан курчутулган, 1. Эч нерсеге өтпөгөн,
өткүр миздүү. курч эмес, курчутулбаган.

Бир маалда керки тайып кетип курч мизи жылаңайлак бутумдун башына тийди (Сыдыкбеков).

Кычандын кайраттуу чачы кытырап мокок устарага күч менен баш ийүүдө (Бейшеналиев).

2. Эч нерседен 2. Өткүр эмес, өтүмү
тартынбаган жашык, жок, өткүр, тайманбас.
жалтаң.

Саал тентегирээк, шайкелең курч жигиттин мүнөзү бар (Сыдыкбеков). Деги чоң сакал Абдыбектин баласы курч бала экен (Сыдыкбеков).

Капсалаң жүрөгүнүн сары суусун алып, мокок, жашык, жалакор кылып үйрөттү (Бейшеналиев). Абдыракмандын көз карашы мокок, убайым тарткансып жүдөө (Сыдыкбеков). Жаш жүрөк жалын кечсин мокок болбой (Турусбеков).

кутул – тутул

Боштондукка, Бир нерсеге кирептер
эркиндикке чыгуу, бошонуу. болуп, колго түшүү, туткун
болуу, кармалуу.

Турсун айдоодон кутулган досуна салттуу баруусун каалайт (Бейшеналиев). Жан соогалап комуз чертип берип зорго кара башым кутулду (Бейшеналиев).

Качкындар тутулса, байлап матап кайра алып жөнөшөбү? (Бейшеналиев). Эми жараткандын бөгөтү дарыяга тутулдук (Бейшеналиев).

куу – жоош // момун

Амалдуу айлакер, Момураган,
митаам, шум. кууланганды билбеген,
куулук-шумдугу жок.

Нечен ордо шумдуктарына катышып көргөн куу ушу азыр кичине алданып турганын туйду (Касымбеков). Акылдуунун бир аты – куу, жамандын бир аты – жоош дейт (Жакыпбеков).

Өзү абдан жоош, уяттуу, анан кыздардын баарынын кичинеси (Сыдыкбеков). Ушул ток пейил момун кишилер эч жамандыкка барбас эле (Сыдыкбеков).

куу – чакыр

Бир жерден экинчи Бир жерге келүүгө,
жерге же бир жакка кетирүү келтирүүгө, бир жерде
аракетин жасоо. болууга сунуш кылуу.

Эч качан кенжелерди томсортуп кууган жан эмес (Бейшеналиев).

– Кууйсузбу? Куусаңыз деле жаныңыздан кетпейм (Бейшеналиев).

Карыя, бая кол булгалап чакырганымда неге токтободуңуз (Сыдыкбеков).

куура – көгөр

Солуп, кургап калуу, Көктөө, көк жашыл
куудуроо. тартып өсө баштоо.

Күз келип, жалбырактар саргайып куурап түшө баштады («Алиби»).

Көктөй бер, көгөрө бер кең талаалар, Кем эмес, сага жетер чамабыз бар (Осмонкул).

күйгүз – өчүр

От, жарык ж.б. Күйүп же жанып турган
жандыруу, тутандыруу, нерселерди күйбөй калган
жагуу. абалга келтирүү, токтотуу.

Профессор мурутун жанып коюп, ширеңкесин күйгүздү (Өмүрбаев).

Отту суу гана өчүрөт (Касымбеков). Отун, чырагын өчүрбөй элди тараткан соң да, бөтөнчө уктабаганына караганда Тоголок Молдо соо киши эмес (Бейшеналиев).

күйүмдүү – күйүмсүз

Бирөөнүн кайгы- Бирөөгө ырайым кылбаган,
капасын, жакшы-жаманын күйүмү жок, боорукер эмес.
тең бөлүшкөн боорукер,
ырайымдуу, мээримдүү.

Эне деген ошондой күйүмдүү, мээримдүү, чыдамкай, кенен зат (Байтемиров). Жаныма күйүмдүү кайран балам: – «Жаз, күз колхоздо майрам болгондо, эне, ушул көйнөктү кийип жүрүнүз», – деген эле (Сыдыкбеков). Күйүмдүү жолдошторунан кимди жаныңа аласың? (Жантөшөв).

Жалгыз баласы осолураак өсүп, жанына күйүмсүз болуп калганына чал ичинен сызып, катуу кейип отурду («Учур»).

күйүн – кубан

Күйүп-бышып бир Сүйүнүү, көңүлү
нерсеге катуу кайгыра куунак, жайдары болуу.
берүү, күйкөлөктөп аябай
капа болуу.

Жаалдуу өкүмдар күйүнүп.. түктүү бетин саксаң-саксаң балпылдата тишин шакылдата койгулайт (Бейшеналиев).

Айылдагы жаштар зоотехниктикке умтулушсун деп менин жазганыма өзү жазгандай кубанат (Сыдыкбеков).

күйүттүү – кубанычтуу

Кайгы-капалуу, мундуу. Шаттуу, көңүлү
көтөрүңкү, жайдары,
сүйүнүчтүү.

Гулнар ойлуу, эмнегедир капабы?

Же күйүттүү сырга терең батабы? (Жунусов).

Күкүктүн үнүн укканда

Күйүттүү пенде жашыган (Бейшеналиев).

Жээндеринин экөө эки колтугунда ойноктоп, кандайдыр ага жетишпеген кубатты берип, кош канатын толтура талашканына өтө кубанычтуу (Бейшеналиев).

Тентип-тербүү, кишилердин муну, ыйы, ачкачылык мени тез эле чоңойтуп койду (Сыдыкбеков). Сиздей кишиге ый ылайыксыз! Айрыкча ушул жерде ыйлоонун жөнү жок (Жантөшөв). Бышактаган ый, уу-чуу басыла түштү (Баялинов).

күлкүлүү – кайгылуу

Күлкү келтирерлик, Кайгы-капасы бар,
күлкү аралашкан, шандуу. убайымдуу, кейиштүү муң-
зарга баткан.

Кайра-кайра кайталап, күлкүлүү, шандуу элестерди көзүнө чагылта берди (Бейшеналиев).

Оор тагдырларды таамай элестетсек албан кайгылуу окуяларды көз алдыга келтирет (Сыдыкбеков). Ар түрдүү кишилерди ар башка мүнөздөрү, кылык-жоруктары, күлкүлүү, өкүнүчтүү, кубанычтуу, кайгылуу учурлары мени тез ойготту (Сыдыкбеков).

күлүк – чобур

Катуу жүгүргөн, тез Чалыштыгы жок,
чуркаган, жүрүшү боюнча жөнөкөй, тукур, кашан.
башкалардан айырмаланган.

Тору кашка ат күлүк жылкы эле (Касымбеков).

Желеге байлап тугурун, Торпокко жетпес чобурун («Манас»). Бир тааныштын баласы атасынын чобурун нары-бери бастырып жүргөн эле (Касымбеков).

күлүмсүрө – ыйламсыра

Жымыйып, күлө Мууну бошоп,
тургандай күлкүсү жашылданып ыйлап жибере
келгендей мүнөздө болуу. тургандай болуу.

Жаңыдан бир асыл буюм таап алып, кубанып тургандай кыбындаган көзү дайым күлүмсүрөп туруучу (Элебаев). Байымбет күлүмсүрөй досуна, жок, анын таамай сөзүнө жүгүндү (Бейшеналиев).

Чоюбек ыйламсырап дарыгердин моюнуна асылчудай чөгөлөй кош алаканын жогорулата жайды (Бейшеналиев).

күчтүү – күчсүз

Алдуу, күч-кубаттуу, Алы жок, шайы жок,
каруулуу. чабал.

Жорго күчтүү, тарамыштуу буттары менен чөптөрдү шатырата аралап, ээсинин колун карыштырып баратты (Касымбеков). Күчтүү болсоң адилдикти да багынтып аласың (Жакыпбеков).

Көзү капкара, мурду кырдач, эти жок, илмейген алсыз арык кара бала (Элебаев).

кыбыр – шамдагай

Баскан-турганы, Кыймыл-аракети,
кыймыл-аракети өтө жай, баскан-турганы өтө тез,
акырын, былкылдаган. шартылдаган.

Үлдүрөгөн кыбыр кыймылына, сүйлөгөн сөзүнө Караганда жүүнү бош болсо керек (Элебаев).

Сыргактай чыканактап талбаган, чырма этип уйку албаган сергек, шамдагай азаматтар тандалуу (Бейшеналиев).

кызыксыз – кызыктуу

Көнүлсүз, көнүлдү Абдан бериле
өзүнө тарта тургандай эч тургандай, көнүлдү өзүнө
нерсеси жок, тажатма. бурарлык, кызыгарлык.

Жаш агроном мукактана токтоло: – Өмүр баян арбын эмес, кызыксыз (Аалы).

Бала чагымда өтө бир кызыктуу окуяларды ойдон чыгарып, өзүм да ага кызыкчумун (Сыдыкбеков). Кишилер баштан кечирген турмуш – ар кыл кызыктуу, кубанычтуу, өкүнүчтүү (Сыдыкбеков).

кызымтал – соо

Чала мас, кызуу, кичине Мас эмес, таза, ичкилик
масыраак. ичпеген.

Бирок оолугуп калган кызымтал Жокен оңой менен басыла койгон жок (Абдыраманов). Кыязы мурда эле кызымтал

келишсе керек, көп өтпөй үндөрүнүн бардыгынча кыйкырышып, ырдоого да өтүп кетишти (Абдыраманов).

Айланайын, соо экенсиң маска теңелбечи («Ала-Тоо»).
Кимдер мас, кимдер соо, Имере карап сынады (Жантөшөв).

кыйды – момун

Кытмыр,	куу,	Жоош,	куулук-
митайымдыгы бар,	ичинде	шумдукту	билбеген,
арамдыгы бар.		митайымдыгы,	кытмырлыгы
		жок.	

Кыйды элчинин жүрөгү жылый түштү (Касымбеков). Өмөрхан Алим-ханга караганда кыйды, жөндөмү бар хан чыкты (Касымбеков).

Эч кимге залалы жок дүйнөдө момун адам эле дешет (Жунусов). Балдары өзүнөн бетер момун экен (Касымбеков).

кыйшык – түз

Түз эмес, бир жагына	Тегиз, ийри-буйру эмес,
оодук, ийри, иймейген.	кыйшыгы жок, шырыктай.

Биз турган үй көп эле кичине, дарбазасы эски, кыйшык (Сыдыкбеков).

Адыр түз, ээн. Алыскы тоолор мунарыктайт («Ала-Тоо»).
Түз жыгач. Түз терек.

кыйык – элпек

Оңой менен тил албай,	Эч тарткынчыктабай
жумшаганга шар кетпей	шар кеткен, кичи пейил, тил
тарткынчыктап турган,	алчаак.

кежир.

Кыйыгы турса тил албас, Кыйын эрдин бири ушул («Манас»). Бала деген кыйык болчу эмес, барагой деди чоң энем («Алиби»).

Мен мындай жүнү тирүү, чыйрак, элпек баланы жактырам (Бейшеналиев).

Дүйшөнаалы боз шинелин курчанып, кындыйган
калыбында машинадан секирип түштү (Өмүрбаев).

–Нан жок, айда! – деди. Барбайган чоң сакалы бар,
жапалдаш келген, челкейген жоон неме (Элебаев).

кыр – ой

Тоонун кырка тартып, Чуңкурураак келген,
жондонуп чыгып турган деңгээли төмөнүрөөк болгон
бөлүгү, көтөрүлүп чыгып ойдуң.
турган жону.

Кыр-кырларда, чокуларда кезметтеше короктогон чалгынчы
сакчылар (Бейшеналиев). Аттуулар кыр өйдө келип
жакындаганда Алыбек Темировду тааныды (Жантөшөв).

Кырда көрүнүп калабыз, жүргүлө ойго.. (Сыдыкбеков).

кысыр – бооз

Бооз эмес, туубай Тууй турган, ичинде
калган. баласы бар.

Бооз кой. Бооз кунаажын.

Кысыр бээ. Кысыр эчки.

кыш – жай

Күз менен жаздын Жаз менен күздүн
ортосундагы жыл мезгили, ортосу, жаз айларынан
суук мезгил. кийин келүүчү жылуу, ысык
мезгил.

Кыш кечигип түштү, жумшак түштү (Айтматов). Катаал
кыш, кынжыйткан жутамчылык болбогондой (Айтматов).

кышта – жайла

Кышты, кыш мезгилин Жай мезгилинде бир
бир жерден өткөрүү, кышта жерде болуу, жайында бир
бир жерде туруу. жерде туруу.

Тоголок Молдо ... бат-бат республиканын борборуна
чакырылып, көбүнчө жайлап, кыштап узакка шаарды туруктап
жашоодо (Бейшеналиев).

Кыргыз эли жайын жайлоодо жайлап. кышын кыштоодо кыштап көчмөн турмушту баштан кечирип келгени белгилүү («Жетиген»).

кыштоо – жайлоо

Кышында мал менен Жайында көчүп чыгып
кыштай турган орун, малды жайлатуучу орун.
кышында тура турган жай.

Бан багарлар да бөксө жайыттарынан төмөндөп,
кыштоолорунун тегерегине алда качан кыркалай конуп
отурушуп калышкан (Касымбеков). Эл кыштоолорунан
ташынып, күнгөй конуштарына чыгып конгон кез
(Касымбеков).

Кийинки күндөрү камыгып, чала уйкуда оонактап,
жайлоо түшүнө да кирчү болду (Бейшеналиев). Жайкы чилдеде
салкынды издесең тоого, жайлоого чык (Бейшеналиев).

М

маалкат – тездет

Бир нерсенин, Нерсенин, окуянын
аракеттин аткарылышын аткарылышын
көпкө создуктуруп, бүткөрүлүшүн ылдамдатуу,
кечиктире берүү, ыкчамдатуу.
кечеңдетүү.

Ансайын сен маалкатып чиренип, Бирди сүйлөп, көпкө тике
карадың (Акаев). Тилектин маалкатып берген көрпөсүн жаш
жигит тебетей жасатып кийди (Сыдыкбеков). Көп маалкатпай
айта бер аңгеменди (Каралаев).

.. Берекелүү эмгегибиз заардуу душманды жеңүү саатын
тездетет (Бөкөнбаев). – Тездеткиле, түн ортосунан ооп калды
(Жантөшев). Тоо абасы тездете басууга мүмкүндүк бербей
демиктирди (Убукеев). Албетте, тездетебиз (Сасыкбаев).
Күжүрмөн жене күчтөрүн, Женишти элдик тездетти (Нуркамал).

маалым – белгисиз

Белгилүү, дайын.

Дайыны жок, белгилүү,
маалым эмес, качан болору
дайынсыз.

«Ажал ордуна» мүлдө журтка маалым болду (Сыдыкбеков).
Бардыгы маалым, айта турган сөз деле жок эле (Өмуркулов).
Аттын сыры эсине маалым (макал). Элдияр жалгыз келгенин,
Элге маалым кылыңар («Эр Табылды»). Күндүн качан ачылары
белгисиз (Убукеев). Карышкырлардын эчөө экендиги белгисиз
(Жантөшев) Көрүнбөгөн белгисиз купуя сыр, Көк сагыздай
санаамды чойгон өндүү (Аалы). Азыр силер жашаган тоонун
сыры илимге белгисиз болучу (Сыдыкбеков).

маанилүү – маанисиз // беймаани

Белгилүү	иштин	Иштин	бүтүшүнө,
аткарылуусуна,	адам ж.б.	кандайдыр бир	нерсеге же
өтө керектүү зарыл мааниси		адамга анча керек	эмес,
чоң, мааниси бар.		мааниси зарылыгы жок.	

Ал маанилүү бир сөз айтууга ойлонуп калды
(Абдукаримов). Углеводдор адамдын. жашоосунда маанилүү
ролду аткарат («Ден соолук»).

Элге маанилүү татыктуу нерсе керек (Каимов). Анархан
терең маанилүү көз караш менен Алымга карады (Жантөшев).

Маанисиз сөз. Анан калса өзүмдүн мына ушундай беймаани
турмуш окуяларым менен сиздин да башыңызды айландырып
жибердим окшойт (Абдукаримов).

маданияттуу – маданиятсыз

Адамзатын	өндүрүштө	Адамзаттын	маданият
коомдо жана	акыл эс	жагдайындагы	
жагдайында	жетишкен	жетишкендиктерин	тура
ийгиликтерин	тура	түшүнө жана колдоно	алган.
пайдаланган,	колдонгон		
түшүнгөн.			

Кооздук биздин маданияттуу турмушубузга абдан жарашат
(Сасыкбаев). Үсенбаев Алымкул тартибин жакшы сактаган,

ичкилик жакка көңүл бурбаган, Маданияттуу жүргөн адам эле (Иманкулов).

«И-и-и маскара!» деди Чегирткенин маданиятсыз жоруктарын сүрөттөп (Сыдыкбеков).

майда – ири // чоң

Көлөмү, көрүнүшү чоң Тулку-турушу,
эмес, кичине, чакан. көрүнүшү, көлөмү зор.

Борошого бастырылган майда бадалдар дөмпөйүшөт (Каимов). Майда быдырларды кыркып отуруп өзөнгө түштү (Байтемиров). Жазамын мен майда, чоңдун баарысын, Аалам уксун каламымдын дабышын (Аалы).

Анда аябагандай чоң иш бүтүргөн экенмин («Алиби»). «Ак каз» Бишкектеги ири сода түйүндөрүнүн бири болот. («Жетиген»). Арык чаап чоң суудан, буруп алган кезеги (Тоголок Молдо).

мурда - азыр

Мурунку убакта, Ушул тапта, ушул
илгерики учурда, мурдагы учурда, дал ушул кезде.
мезгилде, ушул мезгилге
чейин, илгери, мурун.

Ашыр Андрейдин сырын анча билчү эмес (Сасыкбаев). Барыдан мурда аялы келди (Байтемиров). Акмак! Азыр жан кулактын учунда турганда кулкуум этият болбосон, биринчи ок сенин чыккыйына кадалат (Каимов). Чоко кечээ кечтен бери жол тосуп, азыр үйүнө карай басты (Жантошев). Бул үч дөбөнүн тарыхын азыр адам чече элек (Сыдыкбеков).

мурда-кийин

Мурунку убакта, Азыр же мурда эмес,
илгерки учурда, мурдагы белгилүү убакыт, мезгил
мезгилде, ушул мезгилге өткөндө.
чейин, илгери, мурун.

Ага бир үйүр жылкы эки жыл мурда атасынан калган эле. («Алиби»).

Согуштан кийин Танабайдын өмүрүндөгү жыргалдуу доорону ошол учур болду (Айтматов). Бүгүн эртеден бери көрүнбөдү, түш оогондон кийин сазда тезек терип жүргөн Уулжан шаша келди (Каимов).

мурунку - азыркы

Илгерки, мурдагы, Так учурдагы, дал ушул өткөндөгү. кездеги.

Мурунку кыздардын чачтары беш өрүм болуп жаагынан түшүп турса кандай жарашчу эле (Сыдыкбеков). Уккан көргөн мурунку, Сөзүндү алар күн тууду (Тоголок Молдо).

Азыркы күндө ишкананын иши улам көбөйүп, жумушчулардын саны өсүүдө («Агым»). Кыздын азыркы санаасыда – таттуу санаа (Сыдыкбеков). Азыркы кездеги мен көргөн аттардын тулпары ушул (Жантөшев).

мурунку - кийинки

Илгерки, мурдагы, Болгонуна, аткарылганына же колго алынганына аз эле болгон, өткөндөгү. жакындагы, көп убакыт, мезгил өтө электеги.

Мурунку жаман ишинди кийинки жерде таштагын (Токтогул). Мен мурунку, мен эмесмин башкамын (Турусбеков). Эми Акман кепке аралашып, мурункуну жактап койду (Сыдыкбеков).

Айрыкча кийинки күндөрдө өтө шайыр болуп кетти (Жантөшев). Согуш бүткөндөн кийинки жыл болчу (Сасыкбаев). Эмне үчүн кийинки жылдарда кежир, жалкоо болгонун өзү гана билет (Байтемиров). Омор кийинки жылдары саал эңкейип көздөрү кызгылт тартып, карылыкка алдырып келаткан (Сыдыкбеков).

мүйүздүү - мүйүзсүз

Башында мүйүзү бар. Башында мүйүзү жок.

Алыбек чыгырык мүйүздүү узун куйрук, чоң ак койду карап койду (Жантөшев). Мүйүздүү болом деп, кулагынан ажыраптыр (макал). Кырманга түлөө кылам деп, Ай мүйүздүү эчки калды («Манас»). Мүйүзсүз теке. Мүйүзсүз уй.

мээримдүү – заардуу

Кайрымдуу, күйүмдүү, Ачуулуу, каардуу,
мээрбан. жаалдуу, катаал.

Иминахундун мээримдүү жүзү күлүмсүрөп мага карайт (Абдукаимов). Жылдызкан мындан мурда да энесинин мындай аянычтуу, мээримдүү сөзүн нечен ирет уккан (Байтемиров). Аташ эмнегедир мээримдүү жылмайып турду («Жетиген»). Эне деген ошондой күйүмдүү, мээримдүү, чыдамкай, кенен зат (Байтемиров).

Жыландын заардуу уусуна чыдай албай так түйүлдү (Абыкеев). Качанкы бир бала кезинде чечектин заардуу тагы оймологон чаар жүздүү ак көңүл Назар устага жолукту (Бейшеналиев).

мээримдүү – мээримсиз

Кайрымдуу, күйүмдүү, Кайрымсыз, күйүмсүз,
мээрбан. таш боор, катаал,
ырайымсыз.

Мээримдүү тиктеген аялдын өңүн карап туруп чыдай албады. («Ала Тоо»). – Жылдыз! – деп чыккан жигиттин мээримдүү коңур үнү токтотту (Байтемиров). Токтор аксакалдын буурул мурутунан күлүмсүрөгөндүк байкалып, мээримдүү көздөрү бир аз жүлжүйө түштү (Абдукаимов).

Тууганбай ушундай мээрисиз киши экен ээ, - дешип тургандар өздөрүнчө кейий баштады (Каимов). Шордуу жаш кыз туткундалды, мээримсиздер мал алды (Аалы). Каштын мынчалык калындыгы анын көздөрүнө көлөкө түшүрүп, ... мээримсиз кылып турат (Абдукаимов).

Н

наама-сабаттуу

Окубаган, карангы, Окуп-жаза билген, кат
сабатсыз. тааныган, сабатсыздыгы
жоюлган.

Наама адамдар.

Элдин бүгүн толук баары сабаттуу(Аалы).

нагыз-жалган

Кандайдыр бир Нагыз чыныгы эмес,
кошумчасы жок, анык, жасалма, нукура чындыкка
чыныгы, нукура. негизделбеген.

Нагыз элдик обонго салып, кайруусун бийигирээк көтөрөт
(Сыдыкбеков).

Акмандайга Керкибайды шылдындатпоо үчүн жалган жооп
кайрыды (Каимов). Жалган кагаз, күбөлөрдү даярдап, кээде
шумдар тазаланып кала алат (Аалы).

назик-орой

Бирөөлөргө жасаган Бирөөлөргө жасаган
мамилеси, жүрүш-турушу мамилеси, жүрүш-турушу
өзүнө өтө сыпаа, көңүлдү сылык-сыпаа эмес,
тарткан сүйкүмдүү, сүйлөгөнү одоно, кыялы
сүйлөгөнү сылык, кыял- корс.
жоругу жагымдуу.

Эркелеп бала чагындай Эмилбек назик сүйлөдү
(Бөкөнбаев). «Жолдош» деп назик сүйлөшкөн Шипширин сонун
сөздөрү (Бөкөнбаев).

2. Ылайыксыз, орунсуз,
жөнү жок, дурус эмес.

2. Ылайыктуу, орундуу,
жөндүү, ырас, дурус.

Анын өзүндөй ага тике орой мамиле этсең тайсалдай калат
(Сыдыкбеков). Кээде эси жоктук кылып орой сүйлөйсүң,
Татыбек (Байтемиров)

найүмүт – үмүттүү

Кандайдыр бир Кандайдыр бир
нерседен үмүт кылбаган, нерсенин келечекте
ишенчилиги жок, үмүтсүз. болоруна ишенген, үмүтү
бар, ишеничи бар.

Найүмүт адам калбасын, Артык дүйнө, күткөн мал, Азапка
мени салбасын («Манас»).

Жол карап дале үмүттүү ой бар (Абдраманов).

найынсап – ынсаптуу

Ынсабы жок, алсам, Токтоо, ток пейил,
жесем деп турган сугалак, жулунуп-жутунбаган, кой
ынсапсыз. маарек, ынсап сактаган
сабырдуу.

Найынсапка кашык салсаң – беш ууртайт (макал).

Ынсаптуу бол, тобоо деп жүр.

намыстуу – намыссыз

Ар намысын сактай Ар намыска, уят болуп
билген, ар намыс үчүн каларына карбаган, ар
абийир-барк үчүн эч намысын сезбеген, арсыз.
нерседен кайра тартпаган.

Намыстуу жигит бол көр. Наалатын алай элиндин!
(Бөкөнбаев). Адыкенин тоотпой отурушу намыстуу мергендин
ызасын кайнатты (Сыдыкбеков).

натуура – туура

1. Жаңылыш туура 1. Жаңылыш эмес, ката
эмес, терс. эмес, түз багытта.

Токтор балдардын жүрүш турушундагы натура
көрүнүштөрдү. Өз айыбын жашыруучулукту байкаган кезде өтө
кылдаттык менен түшүндүрөт. (Абдукаримов).

Токтоо болуп ойлонуп чечилген маселе ар дайым туура
болот (Байтемиров).

2. Ылайыксыз орунсуз

Татыбекке ким эмне айтса, анын баары натуура угулуучу (Байтемиров).

Эл Алымкулдун сөзүн туура табышты (Абдукаимов).

натыйжалуу-натыйжасыз

Кандайдыр	бир	Кандайдыр	бир
иштелген	иштин, көрүлгөн	иштелген	иштин, көрүлгөн
чаранын,	аракет-демилгенин	чаранын,	аракет-демилгенин
жыйынтыгы	жакшы,	натыйжасы	жок,
ийгиликтүү,	жемиштүү.	жыйынтыгы	начар,
		ийгиликтүү эмес.	

Биригип кылынган эмгек натыйжалуу жолго коюлду («Фабула»).

Кылган иши жок болуп, күткөн үмүт натыйжасыз болгондуктан, Алым абдан зерикти (Жантөшев).

начар-мыкты

Абалы,	күч-	Абалы,	күч-
кубаттуулугу,	сапаты,	кубаттуулугу,	сапаты,
деңгээли, иши ж.б. жагынан		деңгээли, иши ж.б. жагынан	
алганда дурус эмес,		алганда абдан жакшы,	
алсызыраак, ортодон төмөн,		башкалардан	артык,
төмөнкү деңгээлде.		жогорку деңгээлде.	

Начар экен, бат онолсун бала деп, шашып турдуң чала уйкулуу ордундан (Осмонов). Жалкоолуктун натыйжасында сабагынан да начар (Таштемиров).

Саламаттыгы мыкты, алдуу-күчтүү балдар чоюн эритүүчү цехке которулду (Сасыкбаев). Шахтага мыкты инженерлер келе баштады (Сасыкбаев). Осмон экскаватордо мыкты иштегендиги үчүн сыйланды (Сасыкбаев).

начарла-жакшыр

Ден соолугу, ал-абалы,
иштин жүрүшү ж.б.
уламдан-улам төмөндөй
баштоо, начар боло баштоо.

Ден соолугу, ал-абалы,
иштин жүрүшү ж.б.
уламдан-улам жакшы боло
баштоо, мурдагы абалдан
улам түзүк болгон абалга
келе баштоо.

Ажардын абалы күндөн-күнгө начарлады (Баялинов).

Канча өзүн таза жүрсөң ошончо, көңүл сергип саламаттык жакшырат («Миң түркүн кеңештер»).

негиздүү- негизсиз

Таяныч боло турган
негизи бар, орчундуу,
ылайыктуу фактыларга
негизделген, жүйөлүү.

Олуттуу далилдери,
фактылары жок жүйөлүү
себептери жок, үстүртөн.

Балдарыбыз илимди негиздүү алышы үчүн көрүлө турган чараларды Бегалиев бизге ачык-айкын баяндады (Сыдыкбеков).

Негизсиз айыптоо. Негисиз ашыра мактоо.

никелүү – никесиз

Никеси бар, нике
кыйылган, үйлөнүү ырым-
жырымына ылайык баш
кошкон (мусулмандык салт
боюнча).

Нике кыйылбаган,
мусулмандардын үйлөнүү
ырым-жырымына ылайык
баш кошпогон, закондуу
эмес.

Бүгүнкү күн биздин никелүү бүлө экенибизге күбө болсун (Абдукаримов).

Никесиз алган аялы.

ноокас – соо

Оруу, оорулуу.

Дени сак, оору эмес.

Адыл деген уулум өткөн күздөн бери ноокас (Жантөшев).

Узакка ооруган киши оорусун соо кишиге айта берүүдөн тартынат (Сыдыкбеков). Кечээ эле соо өңдөнүп чуркап жургон

жаным бүгүн этим от-жалындап чыдай албай чабалактап чыктым (Сыдыкбеков).

нымдуу – нымсыз

Ным баскан, кургак Нымы жок, кургак.
эмес, нымдалышкан, нымы бар.

Түндөгү жаандан кийин али тоборсуй элек жол бети кадимкидей нымдуу (Сыдыкбеков).

Айдалган жер какшап калган, нымсыз.

нысаптуу – нысапсыз

Алкын агытпаган, Ичсем-жесем, алсам-
жулунуп-жутунбаган ток жутсам деп турган алкы
пейилдүү, ач көздөнбөгөн бузук, алдым- жуттум,
токтоо. каниет кылбаган, ач көз,
сугалак.

Ал экөө тең нысаптуу немелер (Байтемиров).

Нысапсызга кашык салсан-беш ууртайт (макал). Нысапсыз барга конбой, жокко көнөт (Үмөталиев).

Одоно мамиле одоно жүрүш-туруш оройлук. Сылык мамиле адептүүлүк сыпайлык.

О

одоно – сылык

Сүйлөгөнү бирөөгө Сүйлөгөнү, бирөөгө
карата мамилеси орой, карата мамилеси адептүү
сылык эмес. сыпайы.

Одоно сүйлөп күрсүлдөп Орой болбо жашыңда (Барпы).

Кишиге көрсөткөн сый, сылык мамиле ушинтип эсте калат тура (Сыдыкбеков).

ОДОНОЛУК - СЫЛЫКТЫК

Одоно мамиле, одоно Сылык мамиле,
жүрүш-туруш, оройлук. адептүүлүк, сыпайылык.

Сен ошол жолугушууда, кандайдыр одонолук менен мамиле кылыпсың (Сооронбаева). Ордо сылыктыгын тепсеген мындай өктөмдүктү эч жерден көргөн эмес болучу (Касымбеков).

ой – дөң

Айлана-чөйрөдөгү
жердин деңгээли менен
салыштыра караганда
төмөнүрөөк, чункурураак
келген ой жер.

Айлана-чөйрөсүнө
салыштыра карганда
жондонуп көтөрүлүп турган
дөңүрөөк жер, дөң
сыяктанып бир аз көтөрүңкү
чыгып турган кеңири аянт.

Биз конгон ошол күнү таң эртеси, үйлөрү тээтиги ойдо экен, баргын дешти (Осмонов).

Айдар өз имаратын тетигил ойго атайы боорондун оозуна салдырган (Сыдыкбеков).

Айылдын маселелери ушул дөңдөн чечилет (Каимов).
Омор абышка дөңдө, биздин чабак урганыбызга карап, өз алдынча сүйлөп отурду (Сыдыкбеков).

ой-тоо

Айлана-чөйрөгө
салыштыра караганда бир
кыйла чункурураак келип
төмөнүрөөк деңгээлде
турган жер, ойдун жер.

Айлана-чөйрөдөгү жер
деңгээлинен дөңсөлөрдөн
алда канча көтөрөлүп турган
бийиктик.

Эки ортодогу түзөндөрдө жогортон ойго карай жазда көгөрүп, кыштын агарып жатчы доболор кок болучу (Сыдыкбеков).

Андан берки жапыз кара тоолордун күнгөйү ачылып, тескейлеринде кар эми ала чоку боло баштаган.

ойгон-укта

Уктап жаткан абалдан Уйкуга кетүү, уйкуда ойго абалга келүү – уйкусу болуу. ачылуу.

Сергек Зарыл күндөгүсүндөй эрте ойгонуп, эрте турду (Сыдыкбеков). Уйкудан Манас ойгонду, оң жагына толгонду (Манас).

Укта уктап ал айланайын, мен деп кыйналдың (Өмуркулов). Чынтемир үйдүн көлөкөсүндө күн көтөрүлгөнчө уктады (Иманкулов).

ойгот-уктат

Уктап жаткан абалдан Уйкуга кеткен абалга ойго абалга келтирүү, жеткирүү. уйкусун бузуу.

Болотбекти эртең мененки кобур-собур ойготту (Жусупов). Самсакун Каныбекти тартып ойготту (Жантөшев).

ойдуң - дөңсөө

Айлана-чөйрөдөгү	Айлана-чөйрөсүнө
жердин деңгээли менен	салыштыра карганда
салыштыра караганда	жондонуп көтөрүлүп турган
төмөнүрөөк, чуңкурураак	дөңүрөөк жер, дөң
келген ой жер.	сыяктанып бир аз көтөрүнкү чыгып турган кеңири аянт.

Башында Ысык-Көлдүн бир ойдуң бар, Солкулдайт менменсинген топ камыштар (Маликов) машиналар бирде кыйгырча жымырылып ойдунга киришип селого карай кетип баратышты (Жантөшев).

Ордоп барган жерди дөңсоо, бир жагы кокту сымалдуу (Баялинов).

ойпоң-дөңсөө

Бир аз ойдунураак
келген, оең тарткан жер.

Айлана-чөйрөсүнө
салыштыра карганда
жондонуп көтөрүлүп турган
дөңүрөөк жер, дөң
сыяктанып бир аз көтөрүңкү
чыгып турган кеңири аянт.

Кыштактын түштүк жагындагы ойпоң жерде салынып бүтпөгөн бир там үй турат (Баялинов). Асманды булут каптап ойпонду туман басты (Жантөшев).

Базарбайдын тамынын алдында бир доңсөө бар болчу (Элебаев).

Дөңсөө жердеги калың шактуу талдар желге термелет (Абдукаримов)

олдоксон-сылык//сыпаа

Кыймыл-аракети,
жүргөн-турганы, бирөөгө
карата мамилеси анчалык
сыпайы эмес, эби жобуурак,
копол.

Сүйлөгүнү бирөөгө
карата мамилеси, жүрүш-
турушу адептүү, сыпайы.

Кечирип коюңуз, Калбүбү эже, ошондогу менин олдоксон мамилеми (Мавлянов)

Жай гана элге карап Мүзүрөтбек, Сөз айтты кичипейил, сылык, элпек (Абдыраманов).

Жигит айтаар кебин белендеп, сыпаа туруп, ”карындаш ” - деп бурулат (Сыдыкбеков).

оң - бузук

Машинанын, прибордун
ж.б. жүрүп турган, бузулбай
иштеп турган абалы.

Машинанын, прибордун
ж.б. жүрбөй калган,
иштебей же кыймылга
келбей калган абалы.

Бул сепаратор оң эле. Орноштуруп иштетүү гана керек.
Жүрбөгөн бузук машина. Бузук тараза.

оң – сол

Дененин сол жагына карама-каршы тарабы же бет алган багыттын сол тарапка карама-каршы жагы.

Дененин жүрөк орун алаган тарабы, оң жак тарапка карама-каршы тарап же бет алган багыттын оң тарапка карама-каршы жагы.

Адатынча күрөшкө чыкчудай он жеңин чыканагына чейин түрүндү (Бейшеналиев).

Орто-Жардын он жагына өтпө. Сол жагына салып кете бер! – деген узатарда Тиекбай (Сыдыкбеков). Зуулдап машинада кара жолдо, караймын көзүм тойбой оңго, солго (Шүкүрбеков).

оңдо-буз

Кандайдыр бир нерсенин, машинанын, аппараттын, прибордун ж.б. бузулуп калган жерин, тетиктерин ж.б түзөтүп, жөнгө салып, кайра калыбына келтирүү.

Кандайдыр бир курулушту, машинаны, аппаратты, приборду, толук жарактуу нерсени ж.б. кыйраган, жүрбөй же иштебей калган, жараксыз абалга келтирүү.

Айтбаев шамдагайлык эпчилдик менен машинаны оңдоп жатты (Сасыкбаев). Димитрий чоната арба деле жазайт, сокону деле ондойт, аттарды такалайт (Сыдыкбеков).

Каракчылар эшикти буза тамга кирип, кайра чыгышты (Сасыкбаев).

оңой-кыйын //оор

Аткарылышы, жасалышы, ишке ашуусу ж.б. анчалык кыйын эмес, бир кыйла жеңил.

Аткарылышы, жасалышы, ишке ашуусу ж.б., Бир кыйла татаал, жеңил эмес катаал.

Чыйыр түшө электе илбээсиндердин издери бат табылат жана аларды атуу да оңой (Каимов). Ушунча оңой ишдейби, Артисттик деген кесипти (Маликов).

оттуу- отсуз

Мал оттоого Мал оттогудай,
ылайыктуу, мал оттогудай жайылгыдай чөптүү эмес,
чөбү арбын. жетишерлик оту, чөбү жок.

Бул жерлердин эли өйдөлөп, малга жайлуу, оттуу жайыттарга көчүп кетишкен экен (Касымбеков). Мен кеткенде койдо калган Алайман бая мен байыр алган оттуу төргө кайра барбаптыр (Өмүрбаев).

Отсуз какыр чөлдөр мал багууга ылайыксыз.

Ө

өгөй -өз

Өз баласы эмес же өз Өзгө эмес, өгөй эмес,
ата-энеси эмес, өз боору бөлөк-бөтөндүгү жок, өтө
эмес, өз эмес бөлөк-бөтөн. жакын.

Же мен байкуш силерге, өгөй белем, айтчы энем (Турусбеков). Камчыбек өгөй атасынын тарбиясында кала берди (Сасыкбаев). Сурасам: нан бергин деп, өгөй энем, Каргады, урду, ачынды шордуу денем (Үмөталиев).

Өз баламды жамандап, Күйгүзмөк болду - жанымды («Семетей»). Өз атасы Солтонбай Атын койду («Олжобай менен Кишимжан»). Эски студенттер институттун өз баласы, а биз өгөй бекенбиз (Бейшеналиев).

өз- жат

Кандайдыр бөтөн бирөө Жакындыгы же
эмес, өзгө эмес, туугандыгы тааныштыгы жок, бөлөк-
же ой-санаасы жагынан бөтөн, өз эмес, башка
жакын. чоочун.

Өз урук тууганыңдын санжырасын жакшы билсең, өзгөнүкүн да үзүлүп түшүп үйрөнөсүң (Бейшеналиев). Душманга өздөй караба, тийбей койбойт зыяны (макал). Ал жак да өз эл, өз жерин болуптур (Сыдыкбеков).

Жакшы жүргөн адамга Жат болсо да өз болот (Осмонкул).

өйдө-төмөн

1. Жогору, жогору жак,
улам бийиктеп кеткен тарап.

1. Ылдый улам
эңкейштеп кеткен тарап,
ылдыйлап кеткен жак.

Колот өйдө өр тарткан жолдо карышкырча жортуп жүрүп отурду (Абдырахманов). Айылчиев карагандын алдынан өйдөнү көздөй жөрмөлөп өтүп, аны ээрчиген Темирге жебиреди (Жусупов).

2. Сапаты, даражасы,
жөндөмдүүлүгү же башка
белгилери, өзгөчөлүгү
жагынан жогору.

2. Сапаты, даражасы,
жөндөмдүүлүгү же башка
белгилери, өзгөчөлүгү
жагынган тең эмес, кем же
начарыраак.

Карышкырдын териси бир койдун баасынан өйдө болот (Иманкулов).

Башка жолоочулардын өздөрүн бөтөнсүтүп, төмөн санагандай (Сыдыкбеков).

өйдөкү-төмөнкү

Жогору жактагы, улам
жогорулап кеткен же
белгилүү бир чектен
жогорку.

Ылдый жактагы, улам
эңкейштеп кеткен же
белгилүү бир чектен
ылдыйкы тараптагы.

Өйдөкү айыл, ылдыйкы айыл болуп бөлүнүшүп, ат чабышып, ордо атышчу (Жусупов).

Төмөнкү имерилиштен бир киши көрүндү (Жантөшөв).

өйдөлө-төмөндө

Улам жогорулоо, өрдөп,
улам өйдө тарапка,
бийигирээк

Улам төмөн түшүү,
төмөн карай багыт алуу.

Машина кыбырап өйдөлөдү (Жусупов). Бул жерлердин эли өйдөлөп малга жайлуу жайыттарга көчүп кетишкен экен (Касымбеков).

Ээр белдей дөбөдөн Төмөндөп ылдый түшкөндө Күл азык оозун ачты эми («Эр Төштүк»).

өйдөтөн – төмөнтөн

Жогору тараптан, Ылдыйкы тараптан,
жогору жактан, эңкейиш төмөн жактан, өр тараптан.
тараптан.

Өйдөтөн ылдый келатып, өткөн жылы жайында (Осмонкул).

Төө султаны кызыл нар Төмөнтөн көзгө көрүнөт («Эр Төштүк»).

өйүз – бүйүз

Өзөндүн, агын суунун, Өзөндүн, агын суунун,
жылганын, кокту- жылганын, кокту-
колоттордун бет маңдай колоттордун өзү турган
келген экинчи тарабы, берки бети.

Отрядчылар суудан кечкенде тигилер өйүздөгү адырды таяна берди (Сыдыкбеков). өйүздө туташ карагайлар (Жусупов).

Өйүз менен бүйүздөн Конушту тандап кончу эле (Тоголок Молдо).

өкүм – жоош

1. Атырылган курч, 1. Атырылган курч
жүрүш-турушу өктөм, эмес, өктөм же жулкунган
атырылып жулкунган өткүр. өткүр эмес.

Айылчиевдин аты өкүм экен, а дегенде эле атып кетти (Жусупов).

Жоош кулундар эчак эле желеге байланыптыр (Өмүркулов).

2. Бирөөгө карата 2. Бирөөгө катуу
мамилеси өктөм, атырылып айтпаган, өкүм сүйлөбөгөн,
катуу тийген, өктөм каяша сүйлөп каршылык
сүйлөгөн. көрсөтпөгөн момун.

Мамбеткулду өз күчүн сезген өкүм адам деп болжоого болот (Каимов).

Аз сүйлөп камырыбас Бегаалы андан бетер жоош
(Сыдыкбеков).

өл-тирил

Дүйнөдөн кайтуу, Өлүм абалынан же эс-
жашоосу токтолуу, өмүр акылын жоготкон абалдан
сүрүүдөн калуу. кайра кайтуу, кайрадан жан
кирүү, жандануу.

Ачкалыктан курбум өлүп бул жерде, Калган эле
көмүлбөстөн денеси (Турусбеков). Кысталгандан өлсөм дейм,
Кымбатын кыйбайм жанымдын (Токтогул).

Бир кеткен кайра тирилип келип бербейт, – деди чал
ондонуп отура (Жусупов). Кыпчагынын үнү кубат бердиби,
Мусулманкул кадимкидей тириле калды (Касымбеков).

өлтүр – тиргиз //тирилт

Өлүмгө дуушар кылуу, Өлүм абалынан алып
өмүрүн кыйуу. чыгуу, үмүтсүз абалдан
алып калуу, жан киргизүү,
жандандыруу.

Элимден айдап бөлгүдөй, Эр өлтүргөн мен белем?
(Токтогул). Бул балбанды өлтүрсөң, Максат колго тийгени («Эр
Төштүк»).

Эми, – деди сөзгө келип карыя, Сөзүң менен жарат, тиргиз
адамды (Акаев).

Иса Коноевич Ахунбаев ошондон бери далай адамды кайра
тирилтип, жаңыдан жан салган («Жетиген»).

өлүү – тирүү

Өлүп калган абал, өлүк, Өмүр сүргөн абал, жаны
жаны жок, тирүү эмес. бар, аман-эсен, соо.

Ошол бойдон Бегайымдын өлүү же тирүү экени дайынсыз
(Жантөшөв).

Менин атым – тирүү киши! Тирүү киши жол азабынан
коркпойт! Тирүүнүн жолу түгөнбөйт (Өмүрбаев).

өңөр – учкаштыр

Ат үстүндө же унаага
мингенде баланы же башка
бирөөлөрдү, нерселерди
асты жагына алган абалда
жүрүү.

Ат үстүндө же башка
унаага мингенде башка
бирөөнү арт жагына
катарлаш мингизип алуу.

Азыр эле атасы өңөрүп барып апасына берип кеткен Азатбек атасынын көзүн албай, ээрчип үн салууда (Сасыкбаев). Көч катары менен жигиттер кызыл бешик өңөргөн келини бар топко жандашты (Касымбеков).

Курган жаны ай, баламды учкаштыра кетпей деп көгөргөн энеме мен аябай таң калдым (Сыдыкбеков).

өөдө-төмөн

1. Жогору, жогору жак
улам бийиктеп кеткен тарап.

1. Ылдый, улам
эңкейиштеп кеткен жак,
ылдыйлап кеткен тарап.

Ашыр сыңар тизелей калып, чырагын өөдө көтөрөт (Сасыкбаев). Каран калган Торучаар өөдөдөн өксүп калыптыр («Манас»).

Камчы басып атына, төмөн карай жарышат («Эр Табылды»). Калсын деп басып ордумду, Кеттинби төмөн бакчага (Маликов).

2. Сапаты, даражасы,
жөндөмдүүлүгү же башка
белгилери, өзгөчөлүгү
жагынан жогору,
артыкчылыгы бар.

2. Сапаты, даражасы,
жөндөмдүүлүгү же башка
белгилери, өзгөчөлүгү
жагынан тең эмес, кем же
начар.

Азыркы комуздардын үнү жана сырткы көркөмдүгү мурунку комуздардан бир кыйла өөдө (Иманкулов). Айбандардан өөдөрөк, Адамдардан көп төмөн («Эр Төштүк»).

өрдө – ылдыйла

Өйдө карай, өр тарапты
көздөй жүрүү, улам өр
тартып кеткен жер менен
өйдөлөп, жогорулап жүрүп
отуруу.

Төмөн карай, эңкейиш
тарапты карай багыт алуу,
төмөндөө, улам төмөндөп
жүрүп отуруу.

Көч капчыгай өрдөп, сууну тепчип баратат (Касымбеков).
өзүңөр билесинер, балык жазында, жайлы-жайлата агын сууну
өрдөйт (Аралбаев).

Айдай ордуна туруп, асканын түбүн көздөй ылдыйлап
жөнөдү (Каимов).

өрдөш – эңкейиш

Улам жогорулап өр
тартып кеткен жер,
коктунун, колоттун улам
бийиктеп жогорулап кеткен
жери.

Улам төмөндөп эңиш
тартып кеткен жер,
коктунун, колоттун улам
төмөндөп кеткен жери,
тарабы.

Чолпон-Ата өрдөшү арал саз эле, Бөксөлөрү чекенделүү таш
эле (Иманкулов). Аттарды өрдөшкө чыгарып жиберип, бута
атышып, тамаша кылып жата беришти (Иманкулов).

Жол ийри-буйру болуп, бирде эңкейиш, бирде өр тартат
(Касымбеков). Эңкейишке киргенде Коңурбайдын Алгара
Эликтей колу сайылат («Манас»).

өрөксөөл– сыпаа

Бирөөгө карата
мамилеси, жүрүшү-турушу
орой, одоно, чеки.

Бирөөгө карата
мамилеси, жүрүш-турушу
адептүү, сылык.

Өзүн эркин сезип калган Манапбай сакалдуулардын
алдында бут сунганын өрөксөөл дебейт (Сыдыкбеков). Көк
сүлөөсүн кундуз бөрк Чалдары сыпаа кыргыздын («Семетей»).

өртөө – өчүр

Өрт чыгаруу, өрт Өрттү, алоолонуп күйүп
каптоо, от коюп күйгүзүп жаткан отту күйүүдөн
жиберүү. токтотуу, өрттөнүшүн
басуу.

Кемегеден от тутанып, өрттөп кеткен бүт эле (Аалы).
Туткунга алып далайын, Тутантып өрттөп сарайын (Калык).
Өрттү суу гана өчүрөт (Касымбеков). Өрт өчүрүп эчен кирдим
түтүнгө (Нуркамал).

өткүр – жалтак//жалтан

Тайманбаган батымдуу, Батымдуулугу жок,
тартынбаган чечкиндүү, тартынчаак, чечкиндүү эмес,
жазганып-жалтайбаган жалтайлаган өтүмсүз.
өтүмдүү.

Жүрөгү күйүп турган өткүр Жунуш Кезенди ачууланып,
эрдин тиштеп (Аалы). Өткүр Алма баатырың өрдөктөй мойну
узарып («Манас»). Анын жаштайынан жалтак өскөндүгү адат
болуп, дале биротоло сөөгүнөн чыга элек да (Сыдыкбеков).
Жүрөгү жок жалтандын Жакында иши курулбайт (Токтогул).

өткүр – жоош

Тайманбаган батымдуу, Бирөөгө катуу сөз айта
тартынбаган чечкиндүү, албаган тартынчаак,
жалтайлабаган өтүмдүү, чечкиндүү жооп кайтара
бетке айткан, курч. албаган момун,
батымдуулугу жок, өтүмсүз.

Эмнеге мен тиги балдардай өткүр эмесмин деп өзүмдү өзүм
жемелейм (Сыдыкбеков). Калман кемчиликти тартынбай дал
таамай айткан өткүр жигит (Элебаев).

Сен эң жоош көрүнөсүң. Минтип сөлдөйсөң окууга
өтпөйсүң (Сыдыкбеков).

өткүр – мокок

1. Кескенде, чапканда
жакшы өтө турган курч.

1. Кескенде, чапканда
жакшы өтө албаган, курч
эмес.

Ташка тийип кетилди, Далай болот өткүр миз (Токтогул).
Колундагы кайлонун Курчтугу өткүр болоттой (Осмонкул).

Кычандын кайлонун чачы кытырап мокок устарага күч
менен баш ийүүдө (Бейшеналиев).

2. Тайманбаган,
тартынбаган, өтүмдүү,
батымдуу.

2. Батымы жок,
оюндагыны бетке айта
албаган өтүмсүз,
тартынчаак.

Зыйнат ачык-айрым, кепти жалтанбай бетке тике айткан
өткүр кыз болучу (Сооронбаева).

Береги менин Орусбегим мокок белем (Сыдыкбеков). Акмат
туруп сүйлөдү, сөзгө мокок тоң жигит («Эр Табылды»).

өтүмдүү-өтүмсүз

1. Тайманып
тартынбаган, сүйлөгөн сөзү,
бирөөгө карата мамилеси
курч, алымдуу.

1. Өтүмдүүлүгү жок,
тартынчаак, сүйлөгөн сөзү,
бирөөгө карата мамилеси
бошоң жоош.

Инсинин элге аралашып, ага-буга өтүмдүү боло
баштаганына жан-алы калбай кубанып жүрөт (Абдукаимов).
Адам жалкоолонбосо баарын жеңгендей, анда сөзүн да өтүмдүү,
жүзүң да жарык тура (Жусупов).

Чынында эле Молдокасым мени аяйт. Мен ага караганда
келегеймин. өтүмсүзмүн (Сыдыкбеков).

2. Тез өтүп тез сатылып
кете турган (көбүнчө
товарга карата).

2. Оңой менен өтө
койбогон, тез өтпөй турган
(көбүнчө товарга карата).

Сабиз-пияз бул жерде саттыкка абдан өтүмдүү
(Абдукаримов). Өтүмсүз мал. Өтүмсүз товар.

II

пайда-зыян

Кандайдыр бир Кандайдыр бир
жумуштан, окуядан ж.б. нерседен тарткан залал,
болгон киреше, натыйжа. болгон чыгым чыгаша.

Жакшынын пайдасы, жамандын кесепети тиет (макал).
Пайда жегич кишиге, Малыңды берип саттырба (Осмонкул).
Кем берип, ашык алып, пайда тапты, Тапканын баягы чөнтөккө
катты (Борбугулов).

Чочубаңыздар эч кимге зыяныбыз жок! (Жантөшев). Мунун
баарыбызга тиет зыяны, Айдап жоготуу керек аны
(Борбугулов). Майда бадалдарды оруп, малга жедирүүнүн
зыяны болбойт (Убукеев).

пайдалуу –пайдасыз

Пайдасы тийген Эч кандай пайдасы,
керектүү бир нерсеге кереги тийбеген,
жараган. натыйжасыз.

Адамзатка пайдалуу Түрдүү жандар жаралган (Токтогул).
Илим-билим пайдалуу, Окугула балдар ай (Барпы). Мен
пайдалуу иш үчүн умтулуп жатпайынбы, апа (Байтемиров).
Арашан менен Жети-Өгүз адамга дары, пайдалуу (Бөкөнбаев).

Өткөн өтгү, өкүнүүчү мен эмес, Эч пайдасыз өзүн-өзү
жемелеш (Шүкүрбеков) Тыкылдай басып, Акылы сасык,
Пайдасыз. Мүнөзү чоркок айласыз (Элебаев).

пайдалуу - зыяндуу

Пайдасы бар, пайдасы Адамга, ишке ж.б.
тийген, керектүү, бир зыяны тийген тескери
нерсеге жараган. таасир берген.

Ошентип пайдалуу ишимди мугалимдик менен баштадым
(Сыдыкбеков). Жалпы журтка пайдалуу, Жакшылап чексең
тегирмен (Токтогул)

Сасыкбай зыяндуу киши, зыяндуу болмок түгүл балакет
болуп кетсе да, колунан эмне келет (Байтемиров). Экинчи

каталыгым: сенин зыяндуу кылыктарыңды көрүп, мурунтан тыюу сала албагандыгым (Жантөшев).

пас – бийик

Бийик эмес, жапыз, Жапыз, төмөн эмес,
төмөн, ылдый, акырын жогору, катуу чыккан үн
чыккан добуш, үн, аваз. добуш, дабыш.

Кийиктер ... кары жеңил пас тарапка ооп кетишти (Касымбеков). – Өттү, – деди берки пас добуш менен (Мавлянов). Нүзүп жолдо эч ким менен сүйлөшпөдү, маанайы пас болуп, ой басып келди (Касымбеков).

Бүркүттөр өтө бийикте жүрүшөт (Абдыраманов). Ушул бийик дабанды Байымбет үчүнчү жолу таянышы (Бейшеналиев). Адам тосуп алыптыр кийик чыкчу бийигин («Манас»). Калыктын бийик үнү жер дүйнөнү өзүнө багынтып алгандай ... өкүм сүрдү (Сыдыкбеков).

питир – март

Колунан эч нерсе Бир нерсесин эч кимден
чыкпаган, башкага эч нерсе аябаган, зыкым, сараң эмес
бербеген, сараң, зыкым. берешен.

Шарип битин сыгып канын жалаган зыкымдар жөнүндө ойлоно кетти (Бейшеналиев).

Анан калса, ошол жай менин көзүмө кишилер жапырт март меймандос болуп кеткендей көрүндү (Сыдыкбеков).

пандуу-плансыз

Алдын ала түзүлгөн иш- Алдын ала белгиленген
чаралар боюнча бир планы жок, баш-аламан,
тартипте, ыраатуулукта ыраатсыз, бир тартипте
жана аткаруу мөөнөтү эмес.
белгилүү дайын, чектелген.

Арыкты казууда айып жок, пандуу иштешкен кеп суунун аздыгында турат (Таштемиров). Бул ишканада бирдиктүү бир планда иштелген иш көрүбөйт («Асман пресс»).

Плансыз иш.

Р

расход – доход

Ар кандай иштин Ар кандай жумуштун
аткарылышына керектелген аткарылышынан түшкөн
каражат, чыгым. киреше, пайда.

Миңеген жараксыз илмектерди жасап чыгаруу үчүн
заводдо канчалык расход кетти (Сасыкбаев).

Ишкана быйыл жакшы доход алды.

С

саар – кеч

Эртең менен жерге Күн баткандан кийинки
жарык түшүп, бирок али күн күүгүм талаш, көз
чыга электеги мезгил, таң байланып, караңгы түшкөн
эрте, таң ата, эртең менен мезгил.
эрте.

Саар менен жукарып келаткан таты уйкунун кучагындагы
Саяк темир комуз күүсүн кулак учу менен чалды (Абдраманов).

Салый райкомдун бюросунан кеч, көз байланганда чыкты
(Жусупов). Кеч да кирди. Эртең жол тартасыздар
(Бейшеналиев). Биздин күткөнүбүз да кеч, корконубуз да кеч
(Өмүрбаев).

сабаттуу – сабатсыз

Кат тааныган окуп жана Кат тааныбаган, кат-
жаза билген. сабагы ачылбаган.

Жер-жерлердеги кат сабаттуу жаштар «Эркин тоонун»
көрөгөч көзү, сергек кулагы болуп калышты (Абдыраманов).
Таза адабий тил менен сабаттуу жазылган макалалар көбүрөөк
жарыяланып жатат («Жарчы»). Салима бирден-бир сабаттуу кыз
зле (Абдукаримов).

Азыр биз илгеркидей сабатсыз же чала сабат койчулар
змеспиз (Абдукаримов). Ал кездеги сабатсыз келинчек тургай

китеп жазып жүргөн биз өзүбүз али... кол жазманы барктоо, сактоо эмне экенин көп учурда эсибизден чыгарабыз (Сыдыкбеков). Барпынын укмуш поэзиясын кайра-кайра окуганыбызда андагы чеберчилик өзгөчөлүктөрү көзү азиз, өзү сабатсыз Барпы Алыкул уулуна жаратылыш берген акындык касиеттен экендигин көрөбүз («Адабий гезит»).

сабырдуу – сабырсыз // жеңил

Ар кандай кайгы, жоготуу, корстук, ачуу ж. б. терс көрүнүштөргө чыдамкай, көтөрүмдүү, чыдамдуу.	Турмуштук ар кандай кырдаалдарда өзүн токтото албаган, чыдамкай эмес, чыдай албаган, чыдамсыз.
---	---

Сабырдуу болсоң – озорсун, сабырсыз болсон, – осолсуң (макал). Сабырдуу жетер муратка, сабырсыз калар уятка (макал). Сени Николай абакем укмуштай бек, сабырдуу, кайраттуу дечү эле (Бектенов).

Сабырдуу болсон сабырсыздын миңине татыйсың (Жантөшев). «Сабырдын түбү сары алтын, саргарган жетер муратка, сабырсыз калар уятка» – деген сөздү унутпа (Абдукаримов).

сакалдуу – көсөө

Сакал баскан, сакалы коюу, сакалы бар.	Сакалы жок, мурут чыкпаган.
---	--------------------------------

Домбу кыркма кара сакалдуу майланышкан чалыр көз киши эле (Касымбеков). Ак кийиздин жанында өңкөй ак сакалдуу кишилер бар болучу (Касымбеков). Кайып кыл сакалдуу ээгин жулуп алгандай ишара менен кекенди (Сасыкбаев).

Көсөө чалдын өнү ар убак купкуу, кабагы бүркөө (Мавлянов). Өнү катындын өңүндөй, сакал-муруту жок көсөө, өзү жоон бир эркек кемеге түштү («Ала-Тоо»). Ал көсөө киши болучу (Сыдыкбеков).

сакы – сараң

Сараң эмес, берешен, Берешен, март эмес,
март. колунан эч нерсе чыкпаган.

Ал өтө эле сакы адам. Адамдын сакысы.

Байлардын канчалык байлыгы арткан сайын ошончолук сараң, ач көз, ырайымсыз боло башташат (Абдукаримов). Азыркы айрым бир байлар сараң, питир, орой, кишинин акысын жегенден коркпойт («Кыргыз Туусу»). Мындан башка кандай олжо акынга? Мен турмушка, сараң, ач көз эмесмин (Осмонов).

санаалуу – санаасыз

Санаа баскан, санаасы Эч нерсеге
бар, ой басып убайым капаланбаган, санаа
тарткан. тартпаган, кайгы, убайымды
билбеген.

Кыздын бул карашында: «Мыскалжан санаалуубу?» эчтеме эмес дарттуу жүрөк – жазылат» деген талдоо бар (Сыдыкбеков). Суктанган жандай тигилип көккө, Санаалуу жатып уктады көпкө (Абдыраманов).

Санаасыз, ойсуз бир кезде, Балалык өттү зуулдап (Элебаев).

сапаттуу – сапатсыз

Жасалган буюмдун Сапаты начар, талапка
сапаты, бүтүшү мыкты, жооп берерлик эмес.
жакшы, талапка жооп
берерлик.

Тигүүчүлөр улам барган сайын сапаттуу тиге башташат («Леди KG»). Бул сапаттуу бөөк Бишкектин чачтарачтарында жаңыдан колдонула баштады («Бишкекчанка»). Саан саап, сүт берген, Сапаттуу ишин бүткөргөн. (Осмонкул).

Чала бүткөрүлгөн, сапатсыз иштерди кайра жасоодон мамлекетке 16,6 мин сомдук зыян келтирилгендигин эсептөө палатасынын текшерүүсү көрсөттү («Эркин Тоо»).

сарамжалдуу – сарамжалсыз

Дайымал камылгалуу, Камылгасыз,
жыйнактуу, жыйынчактуу. жыйнактуу эмес, илээнди.

Жылдын кургак болгондугуна байланыштуу, кыштан малды аман-эсен алып чыгуу үчүн тоютту сарамжалдуу пайдаланыш керек («Кыргыз Туусу»). Бул үйдүн ичи ар убак таза, сарамжалдуу (Мавлянов).

Сарамжалсыз киши. Сарамжалсыз калган короо-жай.

сараң – берешен

Март эмес, дүнүйөгө Март, зыкым эмес, эч
өтө эле кароо, зыкым, бирөөдөн эч нерсесин
колуна эч нерсе чыкпаган. аябаган.

Байымдын аты Байкашка Адамдын жаткан сараңы (Осмонкул). Пейили бузук сараңдан, Бербесе да март жакшы (Тоголок Молдо). Берип берен болгончо, бербей сараң бол (макал).

Көзү курч, көкүрөгү бек уландары, Пейли кең, берешен кол адамдары (Осмонов). Мүдөөңөрдү кандырып алып, силер эми берешен болбой эле койгула («Ала-Тоо»). Берешен да, колу ачык да болду. Көңүл ала жүрүүдөн да аянган жок («Жетиген»).

себептүү – себепсиз

Белгилүү шарт, себеп Себеби жок, себеби
боюнча, себеби болбосо да.
болгондуктан, себеби бар.

Дыйкан табияты – кылган эмгегинен билинет. Ошол себептүү дыйкан чыныгы мээнеткеч жан болсо, жыл жыйынтыгы эч качан жер каратпайт («Эркин Тоо»).

Окууну себепсиз калтыруу.

семиз – арык

1. Эттүү, майлуу (жан-жаныбарга карата), болук, эткел, (адамга карата).

1. Эти качкан, семиз эмес толук (жан-жаныбарга карата), сүлдөрү калган, өңү азган (адамга карата).

Зоо инженер малды кеселден сакайтып, семиз асыроого, тукумун асылдандырууга милдеттүү (Сыдыкбеков). Семиз токтуунун этин бүтүндөй майда тууратып, кууртуп кургаттырды (Бейшеналиев). Төркү үйдөн семиз сары аял жиндене чыкты (Жусупов).

Аа, акмагым, малдын-жандын эмне үчүн арык болгонун кийин-кийин чоңойгонуңда билесиң. (Сыдыкбеков). Момураптан, калып караганым тиги арык кара бала (Сыдыкбеков).

2. Топурагынын минералдык составы жакшы, кара топурактуу (жерге карата).

2. Топурагынын минерал составы начар, минералдары азайган.

Тондурма кылып айдоо жердин семиз болуп, мол түшүм берүү шартын түзүү милдетин чечет («Кыргыз Туусу»). Жер семизин тандашып Айдашкан элди карачы (Токтогул).

Жер арык болуп быйыл буудай болбой калды.

семир – арыкта

Эт алуу, эти толугу.

Этинен түшүү, арыктоо, арык болуу.

Семирген экен челектей, Кетпептир, чиркин, жазылып (Борончиев). Манасым, сага келгени, Арык элек, семирдик, Ачыккан элек, тоюндук («Манас»), Арык семирет, ач тоюнат (макал).

Баягы кара жүзү жууган чүпүрөктөй кубарып, бет сөөгүнүн чүкөсү билинет, аябай арыктап калган эле (Абдыраманов).

соо – оору

Дени таза, ден соолугу чың, оорусу жок.

Сыркоо, ноокас.

Эмдеген бала эки-үч күн эти ысыган менен өмүр бою куландан соо жүрөт имиш (Бейшеналиев). Соо чакта а-бу дешет, ...жанга жабыр түшүп, кара башка күч келгенде, алыс менен жакындын ортосу ченелип, ...достун кадыры билинет экен (Касымбеков).

Окуу менен билишип, Оорунун атын табышкан (Осмонкул).

– «Ооруну жашырса, өлүм ашкере кылат» деген кеп бар (Абдыраманов).

– Чыгыңыздар, тынчтык керек, Оору уктап эс алсын! (Жунусов). Карып оорусунан жакшы болду (Жантөшев).

сугарма – кайрак

Сугарыла турган, суу Сугарылбаган, суу
иче турган, сугарылуучу, чыкпаган, сугарма эмес.
кайрак эмес (жерге карата).

Сугарма талаа. Сугармада бышкан буудай.

Айдалчу кайрак болуп жердин теңи, Өксүтчү далай элди суунун кеми (Бердибаев). Төштөгү апай беттин баары кайрак (Турусбеков). Жемеден шыркырап чубурган кайрактын кызыл буудайы үбөлүп аппак ун болуп, чоң яүикке эленүүдө (Сыдыкбеков).

сулуу – серт

Өңдүү-түстүү, мүчөсү Сулуу эмес, кебете-келишимдуу, татынакай. кешпири ыраңы суук.

Айжан сулуу болгон менен эси жок эле (Бейшеналиев). Кара көздүү сүйкүм сулуу Кайда жүрөт болду экен? (Бөкөнбаев). Өңү ушунчалык сулуу, ушунчалык сүйкүмдүү көрүнөт (Байтемиров).

Өңү да анча серт эмес (Сыдыкбеков). Анын иреңин серт көргөзгөн оң жагындагы уржук-буржук болуп айыккан тырыгы бар («Ала-Тоо»).

– Жылдыз чанбаңыз мени. Ырас, менин өңүм серттир (Байтемиров).

суулу – кургак

Суу баскан, кургак Суу баскан эмес.
эмес.

Жибек эшиктен чыккан үндү утурлай суу баскан чачын жоолукка бастырып чыга келди (Өзүбекова). Суулу жерде күрүч өстүрүлөт эмеспи («Эркин тоо»).

суроо — жооп

Жооп талап кылган Берилген суроо, соболго кайрылуу, собол. болгон баяндама.

Ал эми курулушту ийне-жибине чейин карап, анан кабыл алууга тийиш болгон мамлектик кабыл алуу комиссиясынын мүчөлөрү деги кай жакты карашкан деген суроо пайда болот («Кыргыз Туусу»).

Жоопкерчиликтен кутулуунун айласын таап дегендей ал мекемеге келип түшкөн билдируу кагазды катып коюп, райондук ички иштер бөлүмүнө чара көрүлдү деген жалган жоопту жөнөтүп койгон («Советтик Кыргызстан»). – Аны мен кечээ эле көрдүм, андан көрө тайсалдатпай мага жооп берсең? (Мидин).

суук – ысык

Төмөнкү Жогорку
температурадагы аба, аба температурадагы аба, аптап,
ырайы, төмөндөгөн үп.
температура.

Ашуунун белиндеги муз менен кардын суугу кышкы сууктан эч айырмасы жок (Иманкулов). Күн көзүн көргөн суукка тоңбойт (Касымбеков). Ашияхан суукка чыдабай мурдараак чуркап келди (Абдыраманов).

Шаар мындан да ысык (Сыдыкбеков). Жай ысыгы жанга өтөт. Мейли чекем тердесин (Осмонов). Кыштын күнү кара бороон, жайдын күнү адам чыдагыс ысык болот (Бөкөнбаев).

суукчан – ысыкчан

Күчтүү тамак ичпесе Организм жалаң мүнөз
ден соолугу начарлаган, тамак ичүүгө көнгөн, күчтүү
жалпы дайыма күчтүү тамак организми тамак ичсе ооруп
ичүүнү талап кылган калган (адамга карата).

Суукчан киши. Суукчан бала.

Ысыкчан киши. Ысыкчан бала.

сылык – орой

Адептүү, маданияттуу, Адепсиз, олдоксон,
орой эмес, сыпайы, сыпаа. корс, сылык, сыпайы эмес.

Кишиге көрсөткөн сый, сылык мамиле ушинтип эсте калат тура (Сыдыкбеков). Балдар сылык өссө, көңүлүң көтөрүлүп калат (Абдукаримов). Оокатым мол, мейман күтөм, март турам, Досторуман жылуу, сылык сөз угам (Осмонов).

Орой кишинин оюну да олдоксон (Бейшеналиев). Береги сол көзү таңылган бултук – орой неме экен (Сыдыкбеков). Эмне үчүн орой мамиле кыласың? (Жантөшев).

сыңар – кош // эгиз

Жалгыз, кош эмес, Түгөйлүү, жалгыз,
түгөйү жок. жалкы эмес, экөө, жуп.

Азыр андайлар жок, ээ? – деди Чогулдур сыңар чокоюн кийип (Жусупов). Жалгыз терезеси сыңар көз кишидей жылтыраган кепе сыяктуу жапыз там (Бейшеналиев). Бекназар сыңар тизелеп... былк этпей катып отурду (Касымбеков). Биз келаткан сыңар көчөнүн таманы кагыраган шагыл (Сыдыкбеков).

Жетип барып кең омууроосу менен коюп өттү да, артын сала берип, кош аяктап капталга тепти (Айтматов). Эртесинде кош жээрде чегилген солкулдак араба менен жол тарттык (Сыдыкбеков).

Эңкейип эгизди төрө, толгонуп тогузду төрө (Абдыраманов). Коендон окшош козусу, Коюңар тууган эгизден (Маликов).

Т

таалайлуу – таалайсыз

Бактылуу, ырыстуу, Бактысыз, ырыс-кешиги
ырыс- кешиги мол, бактысы жок, таалайы тайкы,
бар. шордуу.

Бактылуу, таалайлуу болгула садагалар («Ала-Тоо»),
Москва азыркы таалайлуу жаштардын гүлдөгөн ордосу болду
(Сасыкбаев). Таалайлуу,ырыстуу балдар биздин мамлекетте
(«Ай данек»).

Таалайсыз катын дегизбей, Тай талашпай чыгып кел
(«Семетей»), Бул мен байкуш, мен таалайсыз эмне?
(Турусбеков). Таалайсыз тагдыр мага да туш болгон бейм?
(«Ала-Тоо»).

таамай – калпыс

Туптуура, так, дал, түз. Жаздым, таамай эмес,
орунсуз, оңтойсуз.

Мусулманкулдун чытыйган күйүттүү кабагын Алмамбет
эми таамай көрдү (Касымбеков). Так айтын, таамай иштеп,
кыска мөнөттө узун ишти бүтүрүш керек (Сыдыкбеков).
Жеткире иштелген таамай автордук баяндама («Ала-Тоо»).

Мунусу калпыс жооп экенин өзү сезип турат (Жакыпбеков).
Кечиргиле, чайпалтты, Чоркок колдун калпысы (Аалы).

таамайла – болжо

Дал келтирүү, түздөө, Чамалоо, чамага
дал болгудай кылып ылайык кылуу, божомолдоо,
тууралоо. боолголоо, бүшүркөө.

Балбанын кан майданда томолотуп, Таамайлап Өлөр жерге
сайгын деди (Маликов). Табылды бала айлансын, Таамайлап
айткан сөзүндөн («Эр Табылды»). Таамайлап Жапар кармады,
Танка атар сүрдүү мылтыгын (Бөкөнбаев).

Караанды болжоп бир алып, Качырып калды сочунан («Эр
Табылды»). Ал тек гана болжоп айтып койду окшойт (Аалы).

нерсеге алмаштырууга болбойт («Жетиген»). Кыргызстандын түгөнбөс табигый ресурстары бар («Кыргыз Туусу»).

Жакында бул кооздуктун баары суунун – жасалма деңиздин алдында калат (Өмуркулов). Күч менен чыккан жасалма күлкү – кошомат күлкүсү (Сыдыкбеков). Балдардын колунан тургузулган жасалма дөбөчө (Каимов).

табышмак – айкын

Жашыруун, белгисиз, Белгилүү, ачык,
даана эмес, сыры бар. жашыруун эмес, даана, так.

Кишинин өз дүнүйөсү өзүнө табышмак белем, чынында (Сыдыкбеков). Табият кыйын табышмак, Таң калам дайым карасам (Аалы). Алардын сөзү Айдайга табышмак болуп калды (Каимов).

Андагы эн, айкын касиеттердин бири – боорукерлик, адилеттик (Абдукаримов). Тактап ойлоп, айкын жообун бериңиз (Аалы).

тажа – дегде

Жадоо, кызык көрүнбөй Самоо, ынтызар болуу,
калуу, кызыгы кетүү, көңүл кызыгуусу артылуу,
калуу, убара болуу, көксөсү каалоосу чаппай күчөө, ак
калуу. эткенден так этүү.

Кечке кайыгып туруп, тажаганда кеткенбиз (Бейшеналиев). Каарына чыдабай, Калк-калайык тажаган (Тоголок Молдо). Көп сөздөн менин көңүлүм да тажады («Чалкан»).

Же болбосо бир талын канатыңдын, Берип кеткин, жүрөйүн сени дегдеп (Акаев). Ашыр туулуп-өскөн жерин сагынып, дегдеп калыптыр (Сасыкбаев). Оюнду дегдеген кыз-келин, уландар бая эле чогулган (Жантөшев).

таза – кир

Булганч эмес, кирсиз, Булганч, ыплас, таза
ыпыр-сыпыры жок. эмес, ыпыр-сыпыры көп.

Талкалап буудай тактасын, Эң асылын, тазасын (Осмонов). Шаарга караганда абасы таза, салкын (Сыдыкбеков).

Китепкананын ичи өзүнчө эле касиеттүү, таза жай (Сыдыкбеков).

Көйнөк кирин жууса кетет, көңүл кирин айтса кетет (макал). Кийимдин калыңы кир көтөрүмдүү, жигиттин калыңы сөз көтөрүмдүү – дешет карылар (Сыдыкбеков).

тазала – кирдет

Кирин кетирүү, чөп Кир кылуу, булгоо, чардан, ыпыр-сыпырдан кирге батыруу, булганч арылтуу. абалга келтирүү.

Жан бүткөндүн баарысын, Тазалаган не болот? (Тоголок Молдо). Ышкынаалы аттардын алдын тазалап жаткан (Байтемиров). Колхоздун кампасынан кечке чейин үрөн тазалап, кечке маал келатты (Байтемиров).

Борчо-борчо көйнөгү Ботколонуп кирдеди (Осмонкул). Буурулду минип тердеткен, Буулумду кийии кирдеткен (Токтогул). Эми сага таарыныч көп, көөнүмдү жаман кирдеттиң (Тоголок Молдо).

тазалык – ыпластык

Булганч эместик, Булганч, булгангандык, аруулук, кирсиз, чаң-чуңу чаң-чуңга баткандык. жок.

Тазалык менен ыпластыктын тазалык жагын жактаган дөө менмин – дегенсийт тамылжыган Бартакун молдо (Сыдыкбеков). Баладагы асыл мөлдүрлүк кишиге тазалыкты, демилгени күчөтүп, шыкты өнүктүрүп турат (Сыдыкбеков). Тазалык – урмат, чоң байлык, Эсинизге алыңыз (Осмонов).

Баары тегиз барышып, Элдиярды бошотуп («Эр Табылды»). Туткунда жаткан элдерди, Биздин туйгундар барып бошотту (Үсөнбаев). Бошотчу бул капкандан бир гама сен, Арыз айтар, акыл айтар башка ким бар? (Үмөталиев).

тайыз – терең

Тайкы, көп терең эмес, Бийиктиги бир кыйла,
жазы жайык. чуңкур.

Катуу келдим минген атым кара тер, Сүрдүү кең Түп, Тайыз
жериң кайсы жер? (Осмонов). Тиги тынч жаткан дарыя – терең,
берки – тайыз, (Борбугулов). Акылы тайыз бала экен («Эр
Табылды»).

Ала-Тоо, Ысык-Көлдүн сыры терең, Тереңдеп термелсе күү
угар белең! (Турусбеков). Суу аккан терең сай менен, Ар бир
сонун жай менен (Үсөнбаев). Терең салып – тилип жерди
тасмадай, Тегиз сээп бермет данын жайнаткан (Осмонкул).

так – жуп

Жуп эмес (мисалы: 1,3,5,7,9,11,13, ж.б.), экиге бөлүнбөй турган сандар, түгөйү жок сан.
Так эмес (мисалы: 2,4,8,10,12,14, ж.б.), экиге бөлүнө турган сан же сандар, түгөйү бар.

А так деген бирөө. Же сенде калышы керек, же ал сенден
бир күнү тартып алышы керек (Касымбеков). Чын эле дүйнөдөн
так өтөмбү? (Каимов).

Мырза уул өлсө куп болсун калкым, Ак Саткын менен жуп
болсун, калкым (Осмонов). Расписание боюнча үчүнчү жуп
сабак (Бейшеналиев).

талаптуу – талапсыз

Талапкер, үмүткер, Максатка умтулуусу
талабы бар, максатка жок, үмүт-тилеги жок же
умтулуусу бар, дилгир. белгисиз, дилгир эмес.

Ошонун үчүн анын үнү дымактуу, талаптуу да чыгат
(Абдыраманов). Талаптуу киши бар болсо, Таштап бирин
калтырба («Эр Табылды»). Ар ким ойлойт жакшылык Талаптуу
ишке жетүүгө (Токтогул).

Сен бир талапсыз неме окшойсуң («Ала-Тоо»).

талкала – бириктир

Ташын талкан кылуу, Чачылганды чогултуу,
быт-чытын чыгаруу, бөлөк-бөлөк болгонду
бүлүнтүү, ойрондотуу, топтоо, чачкынды баш
барды жок кылуу, кырып- коштуруу,
жоюу. данакерлештирүү.

Тарсылдатып ок атып, Талкалайлы – кыралы (Тоголок Молдо). Талкалап жоосун кыйратып, Намысын алып келишкен (Осмонкул). – Ме! өз колуң менен талкала! (Аалы).

Бүт дүйнөгө – Жер жүзүнө, Ишибизди, күчүбүздү – бириктирип көрсөтөлү (Үмөталиев). Экөөнү бириктире бек кучактап, Өпкүлөп, кириптирмий мен да барып (Абдыраманов). Ажар эки-үч алтыгананын башын бириктирип коюп, улам тышка кулагын түрөт (Жантөшев).

тап – жогот

Жоголгон нерсени Көздөн кайым кылуу,
кезиктирүү, көздөн кайым барды көздөн алыстатуу,
болгонду көзгө көрсөтүү. учуратуу, көзгө көрсөтпөө.

Болотбек айдын жарыгында эшик алдындагы балтаны тапты (Жусупов). Дагы бир нече күн сандалып жүргөндөн кийин аталаш туугандарын тапты (Абдукаримов). Тиги айылга барып, Кулбатыр акени тап (Касымбеков).

Эмне болсо да эл менен болгон жакшы эмеспи, жоготчу ушул атты (Жакыпбеков). Ошентип күйкөнү жоготуп, салбырай бастырып келаткан элек (Сыдыкбеков). Бороондуу күндө жоготуп, Издетпедим Ботойду (Тоголок Молдо).

тар – кең // кеңири

Кууш, кысылыш, жайык Жазы, жайык, эни чоң,
эмес, энсиз, эни кыска. кенен, кууш эмес, кысылыш
эмес.

Элге кенен бол, тарлык – тар кишинин кылар иши (Касымбеков). Айырмасы түндүгү жок, ичи тар, абдан эле тар (Сыдыкбеков). Байларга кең, кедейге, Тар болгонсуң, замана (Токтогул).

Туура айтат! Тартипсиздерди аеосуз жазалоо керек (Байтемиров). Он чакты үйдөн аппак жумурткадай, Тартипсиз күлкү чыгат тыным албай (Үмөталиев).

тартыш – кенен

Жетиштүү эмес, Арбын, жетиштүү, кең-кемчил, жетишсиз, кесири, мол.
молчулук эмес.

Жакада отун да тартыш (Мавлянов). Ансыз деле тамак тартыш (Сыдыкбеков). Анда кездеме тартыш кезек (Өмүрбаев).

Элге кенен бол, тарлык тар кишинин кылар иши (Касымбеков). Агызып терди мандайдан, Аштыкты кенен салалы («Манас»). Акылга кенен, кулун сындуу кумар көз болсун (Жантөшев). Жайыты кенен, абасы салкын, атактуу Муз-Төр ушул (Каимов).

татына – серт

Жакшынакай, көзгө Иреңи суук, сулуу эмес, сүйүмдүү, жагымдуу, көркөмү жок, жагымсыз элестүү. жагдай тартуулаган.

Жанаша чыккан эки гүл – Кызыл, сары татына (Үмөталиев). Окуудагы татына Жаштарыма кубандым (Осмонкул).

Бүркүт тыткан жерлери кара тырык болуп айыгып, өңү өтө серт көрүнүп калган (Касымбеков). Чындыгында Тентинин өңү анчалык деле серт эмес болчу («Жетиген»). – Жылдыз, чанбаңыз мени, ырас, менин өңүм серттир (Байтемиров).

тегин – акылуу

Бекер, акысыз, акылуу эмес.

Бекер эмес, акы төлөнө турган.

Олуя жакшы көрөбү Бекер оокат тегинди? (Токтогул). Кабылга бирөөнүн тегин тамагын ичиш кыйын болчу (Элебаев).

Отурган үйдүн орду, малдын жайыты акылуу болду (Элебаев).

тентек – токтоо

Шок, бейбаш, Сабырдуу, оор
шайкелең, ээн баш, басырыктуу, токтомдуу,
бууракандаган, тынчы жок, байымдуу, салмактуу, анча-
тири карак. мынчага көңүл бурбаган,
жоош, момун.

Узун бойлуу, тынчы жок тентек улан сыяктанды
(Сыдыкбеков). «Дагы кандайын каалайсыңар» деп кеңешкендей
айбанат-канаттуулар, тентектер байлардын эсирген
өспүрүмдөрү жөнүндө казалдатуусун өтүнүшкөн
(Бейшеналиев). Тентек чокмор жыят (макал).

Сабырдуу, токтоо, чыдамкай бол (Жантөшев). Өзү сөзгө
катышпаган менен Аскар салабаттуу, токтоо (Сыдыкбеков).
Токтоо мүнөз, жайдары, Күлүмсүрөп турчу эле (Аалы).

теоретик – практик

Илим-билимдин, Турмушта, тажрыйбада
адабияттын, искусствонун өз ишин жакшы билген
жана башканын, теориялык киши.
маселелери боюнча иштеген
адис.

Ал – улуу педагог, театр искусствосунун акылман теоретиги
(«Жетиген»).

Жаш окумуштуулар практиктерге жардам көрсөтүшсүн
(«Алиби»).

термет – токтот

Чайпалтуу, Кыймыл-аракетти
кыймылдатуу, ары-бери болтурбай коюу жүргүзбөй
кыймылдатуу, аркы-терки коюу, жылдырбоо,
жылдыруу. козголтпоо.

Кол мээрин, жүрөк мээрин бирге берип, Терметип жатат
энеси (Эралиев). Жумшак гана жел согуп, терметип турду
(Элебаев). Замбирек, мина, пулемет Заңгырап жерди терметти
(Аалы).

Кары адамдын таптаза аппак сакалы, акылдуу жылуу үрөйү Нүзүптү токтотту (Касымбеков). Саал бара түшкөндө Чоро кайра токтотту (Айтматов).

терс – оң

Тетири, тескери, Демейдегидей,
демейдегиден башка, турмушта кабыл
адаттан тышкары, алынгандай, адаттагыдай,
ойлогондон бөлөк, туура көрүп-билип
эмес. жүргөндөгүдөй.

Ошо уруу-урууга бөлүнүп союлдашуу небаккы бир болуп өткөн терс жосун (Сыдыкбеков). Ал кезде сен да терс карап, Сындырдын далай шагымды (Бөкөнбаев).

Эгерде Мамбеткул жай сөзгө бир жолу эле келсе, иш оңуна түшмөк (Каимов). Деги киши кишинин жаман жагын эле көрбөстөн, анын оң сапатын да көрө билүү парыз дечи (Сыдыкбеков).

тескей – күнгөй

Көлөкө жак, күн аз Күндү караган жак, күн
тийген тарап, жер. көп тийген тарап, жер.

Тескейдин күнү баткан жок, Теңтуштан мага айткан жок (Тоголок Молдо).

Күнгөйгө батпай кой-жылкы Карды тээп чыктуу чөп жешет (Токобаев). Күнгөйү күнгө чагылып, Тескей жагы көлөкө (Шүкүрбеков). Өзүм да ушул күнгөйдө байдын малый багып жүрчүмүн (Сасыкбаев).

теш – бүтө

Көзөнөк кылуу, оюу, Түзөтүү, тосуу,
жылчык чыгаруу. туюктоо.

Жок, бирок, ал өлгөн жок, жараланды, Ок тешти көкүрөгүн кайран эрдин (Үмөталиев). Кебелбөө кайран баатырдын, Денесин тешти, калбырдай (Бөкөнбаев).

Мектептин терезелери айнектелип, каалгалары бүтөлүп, жакшы жылууланган («Жетиген»).

тигил – бул

Аркы, ары жактагы, Мына ушул, мына ошол, ошонун өзү. мунун өзү.

Мыскал тигилердин эч бирин тааный албады (Сыдыкбеков). Мен тигил чыйрак балдардай өткүр эмесмин, деп өзүмдү өзүм жемелеймин (Сыдыкбеков).

Бул бешөөбүз уялаш («Эр Табылды»). Булардын экөө элүүлөргө аяк басып калышкан эркек (Сыдыкбеков).

тилде – макта

Жемелөө, жектөө, Көңүлүн көтөргөн урушуу, сөгүү, тил жылуу пикир жакшы сөз тийгизүү, жаман сөз айтуу. айтуу жакшы жактарын белгилөө.

Улууга жаман айтпаган, Кичүүнү тилдеп какпаган, Биздин, биздин башкарма (Осмонов). Жеңи жок жалаң чепкен кийген күнүм, Байбиче кошо тилдеп, күйгөн күнүм (Барпы).

Ал киши мени мактаганда актыны орусча жазганыма ыраазы болду го дегеним (Сыдыкбеков). Ал мени мактайт (Сыдыкбеков).

тоголок – сүйрү

Шарга окшогон, топ Сөлпү, капталы-сымал, жалпак эмес. туурасы кууш, узун, тегерек эмес.

Ал бир сындырым кара нанды же бир тоголок картошканы кагазга орой, чөнтөгүнө салат (Сасыкбаев). Кара көз, кара тору, тоголок бет (Үмөталиев).

Кебез салып жасаган сүйрү жаздыктан экөөнү кабаттап таштады (Байтемиров). Солондун түрүн сурасан, Сокудай сүйрү башы бар («Манас»).

толтура – бөксө

Ичи толгон, ичи толук. Жарым, толо элек,
толтура эмес, толук эмес.

Толтура көмүр жүктөлгөн паровоз безилдеп келе жаткан болот (Сасыкбаев). Бол, казанга толтура суу куюп, ылдам кайнат (Жантөшев). Толтура кеме толгон алтын дан (Аалы).

Бөксө чайнек катуу кайнайт (Убукеев). Энеси пияладагы бөксө сууну уулуна сунду (Сасыкбаев).

томаяк – бай

Жарды, колунда жок, Мал-мүлктүү,
кедей, кембагал. дүнүйөлүү, колунда бар,
оокаттуу, оокат-тиричилиги
жакшы.

Сүт үчүн колунда жок томаяктар, Байларды ээрчип жүрчү жай учуру (Бердибаев). Экөөбүз куйгандай томаякпыз (Жусупов). Томаяк эрди карып деп, Торго таштап кетпеңер (Барпы).

Элетте эле бай деген Жунушбай кадимки боз тончон (Сыдыкбеков). Адилетсиз замана элди бай менен жардыга бөлдү (Бейшеналиев). Өзүм да ушул күнгөйдө байдын малын багып жүрчүмүн (Сасыкбаев).

тоң – эри

Муздаган, муз болуп Жылуулуктун,
калган, суук кармап катуу ысытуунун ж.б. таасири
болуп калган. менен суюктукка айлануу,
уюлуп же көлкүлдөп
жибип кетүү.

Буудан ат ташыркабайт тоң болбосо (Барпы). Менин ага деген мамилем муз болуп, тоңуп калган эле (Даникеев). Сыртынан тоң көрүнгөнү менен жүрөгү жумшак (Турсунов).

Жаз келип, карлар эрип, жер чымырап, Көк чыгып, торгой сайрап, курт кыбырап (Турусбеков). Ийилбеген темир жок, Эрибеген болот жок (Үмөталиев).

тумсак – чыйрак

Активдүү кыймыл-Чыдамкай, бышык,
аракетке көнбөгөн, жумуш аракеттүү, тыкан, тың,
кылып көрбөгөн тез бүйрө, өткүр, өтүмдүү.
чарчоочу, ыкшоо, бош,
жүүнү бош.

Адамдардын көздөгөнү да ошол экен, үстүндөгү кожоюн тумсак санды ачыштыра камчы чаап, өпкөсүн ургулай курч такасы менен тепкилейт (Айтматов). Азырынча колдо багамын Атымдын ыкшоо, тумсагын (Маликов). Демейде кибиреген тумсак Керез күлүк Кычанга да караандатпай жөнөдү (Бейшеналиев).

Чыйрак өс балам! – дейт энем (Сыдыкбеков). Бала да көндү суукка, кайра чыйрак болчудай көрүндү (Жакыпбеков). Мен тиги балдардай чыйрак, өтүмдүү болоюнчу (Сыдыкбеков). Өтө чыйрак дилгир бул жигит иш үстүндө күйүп жанды (Абдукаримов).

тун – кенже

Эң, биринчи, алгачкы, Эң кичүү, соңку,
туңгуч, баштапкы, муруңку. акыркы, кийиңки.

Тун уулу Насирдинбек – Мырзанын эрке жигити (Касымбеков). Тунумдан кийинки – Тургумбек (Токобаев). Адамдын из түшө элек тун жүзүндө чукул келген эсейгендик дароо эле билинет экен (Айтматов).

Тогуз уул, сегиз кыздын кенжесимин (Сыдыкбеков). Тогуз уулдун кенжеси, Элемандын эркеси («Манас»). Кенже уулум эр жетти (Абдукаримов).

тунук – киргил

Таза, күңүрт эмес, ылай Күңүрт, кири бар, таза
эмес. эмес, киргилт.

Абасы аңкыма, суусу тунук (Сыдыкбеков). Суу тунук эмес, киргил (Сыдыкбеков). Ажарың күзгүдөн да тунук, Ак селде тоолор сага каранышат («Кыргыз адабияты»).

Бйлады, жашы акты киргил суудай, Жүрөктө муңу күчөп, алсыз сүйлөп (Акаев). Чекеден, эки жаагынан жылжыган киргил терди жеңи менен аарчыган сайын бети-башы чамбыл ала боло берди (Абдукаримов).

тур – бас

Бир орунда туруу, Бир орундан козголуу,
ордуна кыймылдабоо, кадам таштоо, адымдоо,
кадам койбоо, козголбоо. ордуна жылуу.

Жамгыр ээринө өбөктөгөн бойдон туруп калды (Касымбеков). – Тур. Тур дейм! – деп бакырып ийип, жүгөн менен атты башка салып калды (Айтматов). Саяк дал чокунун кырында турду (Абдыраманов).

Назаров туура көчө менен жогорулай басты (Убукеев). Өзүнө тааныш каптал жол менен жогорулап басты (Абдыраманов). Тынч түндө мага угулат Аркы-терки басканы (Бөкөнбаев).

туруксуз – туруктуу

Бир калыпта турбаган, Дайыма бир калыпта
өзгөрүлүп кетме, туруктуу турган, өзгөрүлмө эмес.
эмес, дайыма бирдей
турбаган.

Мукабат жок, туруксуз байдын кызы, Сүйгөнгө чын жүрөктөн бере албады (Үмөталиев). Бул жумуш туруктуу кишилерге, сендей туруксуздарга туура келбейт, ошондуктан башкача аракет кыл («Жетиген»).

Ал убактагы кыштактарда туруктуу кино кайда – жылына бир-эки жолу келип калар эле (Абдыраманов). Албетте, бул кыйла таза, күчтүү жана абдан туруктуу боорукердик (Сыдыкбеков). Анын сүйлөгөн сөзүнөн туруктуу экендиги байкалды (Сасыкбаев).

Арзыматтын арызы таптакыр жалган (Жантөшев). Албетте о дүйнөнүн бар экендиги жалган дечи («Чалкан»). Э, койсоңчу, жалган сүйлөдүн (Жантөшев).

туюк – ачык

Түп, андан ары Жабылбаган, андан ары жүрүүгө, барууга мүмкүн жүрүүгө, барууга болбогон, жабык; ачык эмес, мүмкүндүк болгон, туюк жашырын. эмес; жашырын эмес, айкын.

Тиги бала жылкыны туюк жардан айдап чыгарууга кеткенде гана аялы акырын унчукчу (Айтматов). Бирок ээси кысталыш кыйноодо экенин туюк сезчу (Айтматов). Жылкыны таап, жар туюгуна камап турушту (Айтматов).

Азыркы кыздар жигиттерин аскер кызматына узатып, сезимин жашырбай ачык жүрүшпөйбү (Жакыпбеков). Ачык терезеден нымдуу муздак жел уруп турат («Кыргыз Туусу»). Ачык жол айкындатып айтып кеткен (Абдукаримов).

түбөлүк – күндөлүк

Дайыма, такай, өмүр Дайыма эмес, такай бою, ар качандан бир качан, эмес, күнүңкү, кыска биротоло, көп мезгилге, узак мезгилге гана туура келген, менен белгиленген. кыска мөөнөт убакка ченелген.

Түбөлүк жашап каласың, Эмгегиң сиңсе заманга (Шүкүрбеков). Ойлору анын туптунук, Согуш билбей түбөлүк («Кыргызстан маданияты»), Тим эле күнү бүтүп, жарык дүнүйө менен түбөлүк коштошуп жаткан немече өмшүндөйт (Абдукаримов).

Революциядан мурунку жумушчулардын тагдыры, күндөлүк турмуш-тиричилиги азаптуу эмгегине гана байланышкан (Сасыкбаев). Күндөлүк турмуш өтө берет тура («Кыргыз Туусу»).

түндүк – түштүк

Жер шарынын төрт тарабынын бир жагы – түштүк тараптын карама-каршы жагы. Жер шарынын төрт тарабынын бир жагы – түндүк тарабынын карама-каршы жагы.

Эгерде түндүк тарап менен айланып бара турган болсок, он үч километр жол басып өтүшкө туура келет (Сыдыкбеков). Өлкөнүн баатыр уулдары түндүктүн муздуу жерине учкандыгы жөнүндөгү жаңы окуяны күтүшөт (Сыдыкбеков). Бул жерде алар түндүктүн айдарым шамалынан жана аптаптан корголуп турат («Кыргыз Туусу»).

Ай асмандын түштүгүндө тептегерек болуп турган кези (Аралбаев). Мына түштүк жакта бою асман тиреген чалкыган тоо жатат (Байтемиров).

түнкүсүн – күндүзүн

Түн ичинде, түн Күндүзгү учурунда, убагында, түндөсү. Күндүзгү маалда, күндүзү.

Түндүн иши түн да, түнкүсүн жол арбыбайт (Өмүрбаев). Курсагы тоюп, түнкүсүн жамбашынан сыз өтпөсө, кой жарыктык кыштын суугуна да моюн бербейт (Убукеев). Түнкүсүн тынч уктабай, Тополоң басты айылды (Жантөшев).

Жайлообаев күндүзүн шокшоюп жол тосуп, турганы турган (Жусупов). Түн ичинде уйку алба, Күндүзүндө тынч алба («Эр Төштүк»).

түпсүз – түптүү

1. Түбү жок, терең.

1. Түбү бар, түбү чоң, тектүү, теги мыкты.

Түпсүз деңиздей, түнкү асман көгөрөт (Жантөшев). Терең түпсүз көлдөргө Темир тон кийип түшө алдык (Нуркамал).

Түптүү чымды аңтара салыш үчүн, Мөкүш күч менен кетменди шилтеп-шилтеп калды (Таштемиров).

2. Тексиз, теги жок,
кайдан келгендиги белгисиз,
ата-теги дайынсыз.

Түпсүз кул.

Ал түптүү жерден.

2. Теги бар, кайдан
келгендиги белгилүү, ата-
теги белгилүү.

түссүз – түстүү

Өңү жок, өңсүз,
кандайдыр бир түстө
экендиги байкалбаган, өңү
даана эмес.

Кандайдыр бир түстө
(мисалы, кызыл, кара, сары)
экендиги байкалган, өңү
даана көрүнгөн.

Ал – сууктук, түссүз («Кыргызстан аялдары»). Ис газы – түссүз, даамсыз жана жытсыз газ («Ден соолук»).

Ачык түстүү эрин ден соолуктун жакшы экенин билдирет («Ден соолук»). Чаңдап жаткан карып талаа, Макмал түстүү кулпунат («Ала-Тоо»). Оюу-чийүүлөр бир түстүү эмес, ар түрдүү боөктор (Сыдыкбеков).

түшүмдүү – түшүмсүз

Асылы көп түшүмү
жакшы, түшүмү мол, бар.

Асылы жок же аз,
түшүмү көп эмес, түшүмү
төмөн.

Жери асыл, ар жыл сайын – түшүмдүү жыл, Түз – ою, текши буудай баары бир кыл (Осмонов). Жылдан жылга түшүмдүү. Жерибиз бар данга бай (Нуркамал). Дагы бир неберем. Аскар колхоздун эгини түшүмдүү болсо деп үрөндүн өнүмүн текшерет (Сыдыкбеков).

Түшүмсүз талаа. Бедеге түшүмсүз аянт. Түшүмсүз жер.

түшүнүктүү – түшүнүксүз

Түшүнөрлүк, түшүнүгү
ачык, белгилүү, байкоого
боло турган, назарга түшө
турган.

Түшүнүктүү эмес,
байкоого болбой турган,
белгисиз, назарга
илинбеген.

Түшүнүктүү чыгар тамсилдин сөзү, Белгилүү го өзүнөн өзү (Шүкүрбеков). – Тушунуктуу, тушунуктуу! – деп отургандар

чур эте тушуп басылышты (Жантөшев). Токтот, Жылдызкан!
Баары түшүнүктүү (Байтемиров).

Анын айткандары түшүнүксүз болду («Ала-Тоо»).
Түшүнүксүз сүйлөгөндүктөн, оозубузду ачып көпкө отуруп
калыптырбыз («Кыргызстан маданияты»). Ырыңызды
түшүнүксүз жазыптырсыз, түшүндүрүп койсоңуз («Ала-Тоо»).

тыкан – былжырак

Чыйрак, тың, жүргөн- Бош, жүүнү бош,
турганы жыйнактуу, баскан-турганы жыйнактуу
бышык. эмес, көпшөк.

Таза кийинип таранган, Тыкан уулун ким жактырбайт
(Акаев). Шыгай жигерденип тыкан иштөөчү (Сасыкбаев).
Классташтарынын ичинде дептерлерин андай тыкан кармаган
бир бала жок эле («Ала-Тоо»).

«Үфу, үфүлө» үстүнө үйрүлө беришип, балдарын арпа
жарманын каймагындай былжырак өстүрүп алышат
(Сыдыкбеков).

– Былжыраксың, тур ары, – деди («Чалкан»).

тымтырс – уу-чуу

Жымжырт, тыптынч, Ызы-чуу, уу-дуу,
кулак-мурунду кескендей кыйкырык өкүрүк
тынч, бейкутчулук. аралашкан үндөр баш
аламан чыккан дабыш.

Айлана заматта тымтырс боло түштү («Ленинчил жаш»)
Тамдын тегереги жан жүрбөгөндөй тымтырс (Сыдыкбеков).
Унтердин сөзүнө эч ким жооп кайтарган жок, эч нерсе
болбогондой тымтырс иштеп жатышат (Жантөшев).

Самый жанындагы Жайлобаевди карагысы келбей,
ресторандагы уу-чуу болуп жаткандарга карады (Жусупов).
Ошол кишиге кирер замат эле уу-чуу болуп ыйлап ийгиле
(Абдукаримов). Кечки күүгүмдөгү уу-чуу бара-бара басандап,
бейпилдикке жол берилди (Абдукаримов).

У

убал – сооп

Аянычтуу, оор, кыйын
болгон абал.

Аянычтуу, кыйын
абалда калган адамга
боорукердик кылып
көрсөткөн жардам, жакшы
иш.

Эки адамдын убалы уктатабы сени! (Касымбеков). Кыздын убалына карабай мазактайбыз (Жусупов).

Мээрбандык жардамыңызды көрсөтүп, бир бечаранын сообуна калыңыз (Абдукаримов). Карган чалдан айырып, Кала көр кыздын сообуна (Осмонкул). Сонунда сендей жан болбос, Соопко белин байлаган (Тоголок Молдо).

ударник – жалкоо

Эмгектин жогорку
өндүрүмдүүлүгүнө
жетишип, нормасын ашык
аткарган социалисттик
өндүрүштүн алдыңкысы,
эпкиндүүсү.

Эмгекти жакшы
көрбөгөн, эмгектен качкан,
ак кол, жатып ичер.

Ударник экен дедиртип Экөөбуз орок оролу (Осмонкул). Жол үстүндө жаңы салган тамы бар, Дал өзүндөй жакшы ударник жары бар (Осмонов).

Жалкоодо амал көп болот, Жалакай өскөн жашында (Тоголок Молдо). Жалкоого шылтоо көп болот (макал).

узак – жакын // жуук

Алыс аралык, ыраак.

Алыс эмес аралык,
ыраак эмес, чукул.

Кишиге ак күчүн аябай эч бүтпөс узак жолдо жетегинде түз басып көнгөн касиеттүү мал (Сыдыкбеков). Эр Жунуш Узак жолго жөнөп кетти (Токомбаев).

Эки аттуу тердеп-кургап, биз турган жерге жакын келип калды (Жантөшев). Күн батууга жакын калды (Жантөшев).

Саяпкери келишсе Аргымак аттын жакшысы Алыс, жуукту ыл-габайт (Жеңижок).

узун – кыска

1. Белгилүү узак аралык чен, алыс.

1. Узун эмес аралык, келте, жакын.

Гулсары жоргосун кызый салганда чаңы куйрук улаш жүрө албай, узунунан узун чубалып калар эле (Айтматов). Колу-буту тартайган, узун бойлуу, тынчы жок тентек улан сыяктанды (Сыдыкбеков).

Акылдуу адам билбейби, Алыс менен кысканы (Осмонкул). Амалым жок жол кыска, Ойлонуп жатып зарыгам (Элебаев).

2. Узакка созулган мезгил, убакыт.

2. Узак эмес мезгил, убакыт.

Узун кыштын оорчулугу кол караган мал түгүл тоодогу айбанаттарга да катуу өткөн эле (Касымбеков). Куп дебей, жарайт дебей, же жок дебей, Тунөрүп күзгү узун түн түнөргөндөй (Осмонов). Убайымсыз, кайгысыз, Узун жашоо бир кызык (Осмонкул).

Түн кыска болгондуктан бат эле таң атты (Иманкулов). Чынында эле ошондой экендигин биз ушу эң кыска жана машакаттуу өмүрүбүздө далай жолу байкадык (Сыдыкбеков). А бу деген менен өмүрү кыска экен да (Мырзаев).

улан – үзүл

Токтолуп, үзүлүп калбай алга, кийинкиге арылоо, жалгана берүү.

Токтолуп, үзүлүп калуу, алга, кийинкиге арылабоо, уланбоо.

Сөзүмдү сөзгө улантып, Сөз капкасын ачуучу (Тоголок Молдо). Бактылуу турмуш жаркырап, Жеңишке жеңиш уланды (Осмонкул).

– Биздин кайрат улана берет, – деди Байсалов сөзүнүн акырында (Сасыкбаев).

– Кокту, колотторубуздан жел аргы үзүлбөй дайым жүрүп турат (Убукеев). Жүз жылдык жолго жүрсө да, Үзүлбөгөн аккан

Алымандын удаа тереген жанагы эки эркегинин бирөө беште, бирөө алты жашар экен (Өмүрбаев). – Жандыктын артында жүрөбү? Эркек бала да. Мал ээси да (Касымбеков).

уч – баш

Заттын, нерсенин, Заттын, нерсенин,
буюмдун түгөнгөн, токтогон буюмдун башталган жери.
чеги, эң эле чети.

Аман сөөмөй учу менен сыйпалап китебин окуй баштайт (Абдыраманов). Тенти карандашынын учу менен партаны тыкылдатып, балдарды тартипке чакырды (Бейшеналиев). Сыйыртмак салган аркандын Учун талга илди эми (Алымкул). Кана, мындай болгула! – Деди Ашыр, учу бөрү тил... узун бургуну алып келип (Сасыкбаев).

Көп өтпөй карагайчылар карагай башын ээктешип, экиден сүйрөтүп үйлөрүнө жөнөп калышты (Жусупов). Узундугу он кулачтай желенин эки башына эки жыгач казык какты (Абдыраманов).

уч – кон

Асманда учуу, сызуу, Учкандан кийин жерге
калкуу кайкуу (канаттуу, түшүү (канаттуу, самолет ж.
самолет ж.б. карата). б. карата).

Аба жиреп учуп ойноду (Барпы). Күн мемиреп көпөлөк учуп жүрсө өзү курдуулар бейкапар алышып-күрөшүп жатышса, ал оюндан четте калган бала аз (Сыдыкбеков). Алар темир канат болуп учарга жакындаганда бир кыйынын үйгө алып келемин (Сыдыкбеков).

Бир бутактан бир бутакка коно коюп жүргөн куштардын үнү угулат (Абдукаримов). Бирок ага көпөлөк эмес чымын да аз конот (Сыдыкбеков). Аба жарып асмандан, Айга барып кономун (Үсенбаев).

Ү

үз – ула

Узун буюмду (мисалы, Эки же андан көп жип, аркан ж.б.) эки же бөлүктөргө үзүлгөн буюмду андан көпкө бөлүү, кайра бириктирүү ажыратуу. жалгаштыруу.

Бала жанына келе бергенде, тигил келин.. эки карыштай май чучук үзүп берди (Аалы). Атгарды чылбырынан кармап откорор чөп эмес, чымчып үзүп берер, чөп жок (Жантөшев). Танапты тартып үзө албай, Карап турган жайың бар (Тоголок Молдо).

- Ой Аттокур, улап кой, Атың үздү тизгинин! («Мендирман»). Ташты чегип кынаган, Бнр-бирине улаган (Үмөталиев). Узун менен кыскасын Улап жаткан турбайбы (Токтогул).

үйлүү – үйсүз

Үйү бар, имараттуу, Үйү жок, имаратсыз, жайлуу. жайсыз.

Балам үйлүү болду деп, Мамырап калды энеси (Тоголок Молдо). Аппак үйлүү, Зоот уйлуу – Колу иштүү, Малдуу, баштуу, Ошо мен, жеңкемди сагынам! (Маликов).

Үйсүз киши. Үйсүз селсаяк.

үшү – жылы

Сууктан муздоо, Ысыктан жылуу, жылуу муздаган абалга келүү. абалга келүү.

Комузчулардын колу үшүп күү черте албады (Убукеев).

– Кана аксакал, үшүп калгандырсыз, чай ичип ийиниз,— деди Ражаб (Абдукаримов). – Жылдыз, үшүгөн жоксузбу? (Байтемиров).

Топурак жылып, жан-жаныбардын тиричилири башталды (Сыдыкбеков). Чыйрыккан Жылдызкан мындай ылымта жерде кадимкидей жылый түштү (Байтемиров). Тонгондорду эритем, Үшүгөндү жылытам (Тоголок Молдо).

Ч

чабал – күчтүү

Кайраты аз, кайраты Кайраты кеп, кайраты
жетишпеген, алсыз, күчсүз, толуп-ташып турган, алдуу,
начар, кубатсыз, кайратсыз. кубаттуу.

Бергенин алган — жамандын иши, ичкенин кускан –
чабалдын иши (макал). Чабал десем Табылды, Баатыр болгон
турбайбы («Эр Табылды»). Ал берки экөөнө Караганда
чабалыраак, бою да пас (Бейшеналиев).

Өзүнүз жакшы билесиз, ким күчтүү болсо – эл ошонуку да
(Касымбеков). Анын көзү өткөн сон, өзүлөрүн тектүү, күчтүү
сезген ар бир уруу башчысынын дүнүйө, мансап үчүн
кармашуусу башталды (Касымбеков). Күчтүү болсун арак деп,
Күчаладан салыптыр («Манас»).

чабалдык – күчгүүлүк

Кайраты жетишсиздик, Каруусу бардык,
алсыздык, күчсүздүк, алдуулук, кубаттуулук,
начарлык, кубаты жоктук, дармандуулук, кайрат-күчү
кайратсыздык. жетишерлик.

Жылдызкан өткөн жылы пахта терүүдө жаштык, чабалдык
кылган (Байтемиров). Барпы Шабыраалынын чабалдыгын сезет
(Байтемиров). Колунда дүйнө жок болсо, Чабалдыктын белгиси
(Токтогул).

Байрактагы; орок-балка нур жылдыз, Эрк таалайдын,
кучтуулуктун элеси (Аалы). Ал менден күчтүүлүк кылды
(«Алиби»), Күүлөнүп, күчтүүлүктү көрсөтөйүн деп келген («Ай
данек»).

чала – толук

Толук эмес, аягына Жетиштүү, аягына
чейин эмес, жетиле элек, чейин, бөксө же аз эмес,
анчалык эмес. кемчил же чала эмес
жетилген.

Бирок сиз мени менеи чала таанышсыз («Ала-Тоо»). Сөзүмдү чала бүтүп,өйдө турдум («Ала-Тоо»). Чала ачыган бозодон, Ачымал жакшы ун чалган (Осмонкул).

Алтымыш уулум сынатып, Акысын толук беремин («Эр Табылды»). Токтолбостон кайтып кел, Толук кабар айтып кел («Эр Табылды»), Эн бир толук камдалган, Элдин курал шайманы (Үмөталиев).

чалкасынан – үстөмөнүнөн

Бети өйдө болуп, бети Бети менен жерди
асманды карап, жүзү менен карап, бети ылдый болуп,
көктү карай. жүзү менен жер тиктеп.

Бакай чалкасынан жатты (Өмуркулов). Кыздын бул сөзүнө негедир ыраазы болгон Ысак жаткан жеринде кулген бойдон чалкасынан оонап, көктөгү алыскы ала булутту көрдү («Кыргыз Туусу»).

Алымкул сербейген эки жантактын ортосунда үстөмөнүнөн түшкөн бойдон жаткан экен (Касымбеков). Желдеттер аралап кеткен жерлерде үстөмөнүнөн, чалкасынан түшүп, өз канына өзү чыланып, бейкүнөө кишилер томурайып, карарып жатып кала беришти (Касымбеков).

чалпоо – жоош

Үркүнчөөк, азоо чалыш Үркүнчөөк эмес, азоо
(көбүнчө малга карата). эмес (көбүнчө малга карата).

Тегерете тийиштин. Тебеген чалпоо жылкыдай (Токтогул). Жаш кулундар эчак эле желеге байланыптыр, чалпоолору ноктосу менен колго тийбей, качып жүрөт (Өмүрбаев).

Жоош аттар тушоодо, кай бир аттар уч бутталган (Жантөшев). Жылкы болгону менен абдан жоош мал эле («Алиби»).

чанда – дайыма

Сейрек, кээде, кез- Ар качан, ар убакта, ар
кезде, анда-санда, бирин- качандан бир качан,
серин. үзгүлтүксүз.

Жөө жарышта менден озгон балдар чанда (Сыдыкбеков).
Анда азыркыдай үй салгандар чанда (Жусупов). Теңи арпа, теңи
буудай ундан жасалган жарты тоочту чанда бир күндү гана
берет («Классташ КГ»).

Ал оюнду ар дайыма көңүлдүү өткөрөт (Абдукаримов).
Садык досунукуна дайыма эртең базар деген күнү гана келет
(Каимов). Жума таятам картайып калгандыктан ага дайыма биз
менен жүрүү оор болор эле (Жантөшев).

чапчан – кашаң

Кыймыл-аракети	Кыймыл-аракети
шамдагай, тез, ылдам, шайдоот, тетик.	кыбыр, жай кыймылдаган, акырын аракет кылган.

Ал өзүн тетик карман, чапчаң алып жүрдү (Абдыраманов).
Мындай чалкеш учурда өз ордун, өз таасирин бу чапчаң жүз
башыдан өйдө сактап калууга чакырды (Касымбеков). Чапчаң
кыймыл менен дубал боорундагы кош ооз мылтыкты жулуп
алып, сыртты көздөй жүгүрдү (Абдыраманов).

Ырчы бол ылдам элирген, Ылдамдан кашаң чыга албайт
(Токтогул). Он эки чапса бир баспас, Ошондой кашаң ал экен
(«Манас»). Тилди болсо үйрөнүп жатышат: бири – кашаң, бири
– ылдам (Бейшеналиев).

чаржайыт – иреттүү

Баш аламан, туш келди, ирети жок, чачкын, чалды- куйду.	Баш аламан эмес, тартиби бар тартипке салынган, ырааттуулугу сакталган чалды-куйду эмес.
---	---

Бизди көрүнгөн жумуштарга эле чаржайыт жумшай
беришет («Жетиген»). Чарбачылык жумуштары чаржайыт
(«Чалкан»), Малды жайыттарга чаржайыт баккан («Ала- Тоо»).

Үйлөр ушунчалык сулуу, иреттүү салынган (Байтемиров).
Иреттүү бак-дарак, жээгине ак тал менен мырза терек кырка
толгон (Касымбеков).

чачкын – чогуу

Бытыранды, баш Бирге, чачынды эмес,
аламан, чачынды, чогуу бүт бардыгы, жалпы баары,
эмес, бири-биринен алыс, жапырт, бирин-серин эмес.
тымтыракай.

Кыштакта үйлөр бири-бирине жанаша турбастан, ар кайсы жерде чачкын турат (Абдукаримов). Алар чачкын жашашат («Ала-Тоо»).

Оболу аттар чогуу журду эле, анан бара-бара каркырадай чубалды (Айтматов). Бүгүн баары чогуу (Сыдыкбеков). Алар чогуу жүрөт (Бейшеналиев).

чачыра – бирик

Тароо, туш-тушка Чогуу болуу,
жайылуу, бириндеп кетүү, уюмдашуу, бирге баш
бөлүнүп чачкын болуу, кошуу, бөлүнбөө, чачырап,
чачыранды болуу. жайылып кетпөө.

Темирди жанчып жатат талкан-талкан, Чачырап кызыл учкун ар тараптан (Бөкөнбаев). Кызыл учкун чарыктан шыр-шыр этип чачырады (Сасыкбаев). Кагаздын майда тытындылары чачырап, учуп кетти (Сасыкбаев).

Бир туугандар бириктик, Бир жумушка кириштик (Үмөталиев). Кол кармашкан Олжобай, Дүнүйөдө бар бекен, биргелешип жүрөрүм («Олжобай менен Кишимжан»). Төрт Маамыт менен биригип, Жоргобуздун этине, Чогулуп баары тоюптур («Эр Төштүк»).

чебелекте – чыда

Тынчы кетүү, Байымдуулук көрсөтүү,
чыдамсыздануу чебеленүү, туруктуулук кылуу,
ою уйгу-туйгу болуу. туруштук берүү.

Бйласа чебелектеп калдастайсың, Кыйылып башка адамга карматпайсың (Бердибаев). Ал чебелектеп чуркап эшикке чыкты (Байтемиров). Урмамбетов чебелектеп жиберди («Ала-Тоо»). Карагайларды тамдын түбүнө таштагыла, – деп алдыңкыларга жай көрсөтүп чебелектейт (Жусупов).

Брас, андай ишке Чородой гана азамат чыдамак (Айтматов). Үшүк уруп калабыз го деген элем, чыдадык (Абдыраманов).

чеки – туура

Туура эмес, натуура, Чын, жалган эмес, ката ката, орунсуз. эмес, болгонун болгондой, орундуу.

– Сен Жамгыр куда, чеки сүйлөгөн жоксуд (Касымбеков). Биздин келишибизди чеки көрбө (Жантөшев). Ушул турган калайык, Же менин бул айтканым чекиби? («Манас»).

Туура айтат аксакал, Мен өзүмдөн көргөмүн («Мендирман»). Анташкан шертим ушул деп, Айтты го сөздүн туурасын (Үсөнбаев). Акылыддан айланайын, туура айтасың (Каимов).

чексиз – чектүү

Чеги жок, учу-кыйры Чектелген, чек коюлган, жок, эбегейсиз, болжолсуз. чеги бар, болжолу бар.

Чексиз асман көк айнектей мелтиреп, Окшошконсуйт биздин жашыл жер менен (Аалы). Аялы чексиз кубанычка бөлөндү (Абдукаримов). Бул көрүнүштү карап туруп, Таластагы автовокзалга «Чалкандагы» сүрөттөгүдөй сыйымдуулугу чексиз автобустар керек окшойт деп калдым («Классташ КГ»). Чектүү аракет. Чектүү жооп, Чектүү тапшырма.

ченемдүү – ченемсиз

Ченеми бар, белгилүү Ченеми жок, ченем бир ченемге ылайык, көп жетпей тургандай көп, абдан ашыкча эмес, чектелген. мол.

Анда биздин ишибиздин өлчөмү да ченемдүү эле («Кыргыз Туусу»). Мактанган менен ченемдүү элемин («Жетиген»)

Ченемсиз балбан мен болом («Эр Төштүк»), Чегинен адам өтпөскө Ченемсиз бекем кылдырган («Эр Табылды»), Алардын көрүнүшү сүрдүү, көздөрүндө ченемсиз ачуу (Жантөшев).

Күндөр күндү кубалады ченемсиз, Эчен түркүн эстегилер эскирди (Аалы).

чепей – челкей

Кичине көрүнүштө Сөлөкөттүү болуп
болуу, жеңил, арык көрүнүү, бараандуу, чоң
(күбүнчө кишинин (көбүнчө кишинин
курсагына карата). курсагына карата).

Шадыкан чепейген арык чырай гана сары киши (Элебаев).
Чегиртке ыгын келтирсе чепейип төрдө олтурмак (Сыдыкбеков).
Бою кары тепейген, Кантип ушул чепейген («Классташ КГ»).

Бээлери турат челкейип, Эшик төрдөй суналган (Осмонкул).
Ооруну жашырсаң өлүм ашкере кылат дегендей, акыры эле
билинет да ичин, челкейип чыга келгенде (Мавлянов).
Челкейген байкуш кайда батырып жатат? (Сыдыкбеков).

чеч – байла

Байланган (түйүлгөн, Нерсени таңуу, чырмоо,
таңылган) нерсени бошотуу, бекитүү, бириктирүү,
ажыратуу, чыгаруу, чечилгенди ороо, ажырабай
оролгонду жандыруу. турган кылуу.

Жамгыр таңылчагынын бирин чечип жпберип, шырдак,
төшөк алып, аларды сайма алачыктын жанына жая салды
(Касымбеков). Галстугун мойнунан алды чечип, Кызыл туудай
көтөрдү желбиретип (Шүкүрбеков). Кыя тартпай үй чечип,
Кыбыратпай суу кечип («Манас»).

Эи, мурун өзүнө кең келген шымыныи ычкырын өйдөрөөк
байлады (Абдыраманов). Шамыянын шайлатып, Кош өгүзүн
байлатып, Жетти Жакып желиге («Манас»). Таң атканча чөп
жебей, Жата берет байлатпай (Осмонкул).

чогул – тара

Бирге болуу, жыйналуу, Туш-тушка бөлүнүү,
топтолуу, бытыранды бириндеп кетүү, бытыроо,
болбоо. бөлүнүү, таркоо.

Чондук – кичинелик

Зор экендик, улуу Зор эместик, улуу экендик, көрүнүшү, көлөмү эместик, көлөмү, көрүнүшү жагынан ири экендик, жагынан чоң эместик, кенедейлик. көрүнгөндүк.

Пай-пай-пай, үйлөрдүн чоңдугун айтпа!.. (Байтемиров). Чоңдугу борчук сеңирдей. Кармаша кеткен адамды, Тири койбой жегидей («Эр Төштүк»), Параходдун чоңдугу, Малжаны менен бир район, Бүтүн батып кетчүдөй (Үсөнбаев).

Кичинелик абалдан жапа чегүү. Кичинеликтин кесепети. Ал өзүнүн кичинелигине капа болду.

чоңой – кичирей

Зор, улуу, ири болуу, Азаюу, кичине болуу, көлөмү көлөмү жагынан жагынан артылуу, көбөйүү. кемүү.

Мусулманкул элетте чоңоюп, туугандарына эрезеге жеткенден кийин келиптир (Касымбеков). Көзүнө чоңоюп көрүндү (Сыдыкбеков). Кетмен-Төбө базары кенен тартып чоңойгон (Токтогул).

Анын али наристе болпойгон жүзү жымың этти да, тегерек көздөрү кичире түштү (Өмурбаев). Шерали кысынып, басынып, арбагы учуп, өзүнөн өзү кичирейип отурду (Касымбеков). Бара-бара Саяктын калтасы кичирейип, эң аягында коргошун куйдурган кичинекей кыпкызыл эңкеси гана калды (Абдыраманов).

чөк – калкы

Суюктуктун түбүнө, Суюктуктун бетинде астына батып кетүү, түшүп кетүү, астына түшүп көрүнбөй калуу. кетпөө, үстүндө, чөкпөгөн абалда болуу.

Карагайдай балыктар, Суу түбүнө чөгө албай, Калдалактап калыптыр («Семетей»).

Жатасың Кара деңиз кенен чалкып, Бетинде каз-өрдөгүн батпайт калкып (Акаев). Гүлдүн бир талы көлдүн бетинде калкып турат («Ой гүлдөрү»).

чөл – аббат

Суусуз ээн талаа, Эл орношуп жашоо
жамгыр аз жаай турган же жакшырган аймак, гүлзарга
жашоого шарты жок аймак. айланган элдү тургун жай,
гүлгө, бакка оронгон
кыштак.

Көчтү жеткиргенден эртеси чөлгө кеткен (Мавлянов). Ошентип, алар чөлдө он эки күн жүрөт экен («Мавлянов»). Байларды чөлгө жайлаттың, Жипсиз колун байлаттың (Тоголок Молдо).

Барган жерин кулпунтуп, Абат кылат аккан суу (Жецижок). Эл бар жердин шаары Абат болот турбайбы (Барпы). Жүргөн жерин баары абат, Шириндигиң аккан суу (Барпы).

чукул – алыс

Жакын, ыраак (алыс) Ыраак, узак, жакын эмес. эмес.

Жол чалып жүргөн отрядчылар аны бугуп жатып чукул келгенде кармап алышыптыр (Сыдыкбеков). Жаш хан бутун чийинден өткөрүп эле чукул барып алып, чүкөнү тооруй баштады (Касымбеков). Тойчубекке чукул жерден жолугуптур («Баялинов»).

Түнкү үндөр алыска-алыска угулат (Жусупов). Менин алыска саякатым тоо арасынан башталган (Жусупов). Шаарга чейинки эки ара кыйла алыс сыяктанды (Сыдыкбеков).

чыдамдуу – чыдамсыз

Туруштук бере турган, Туруштук бере албаган,
ар кандай кыйынчылыктарга ар кандай
чыдай алган, байымдуу кыйынчылыктарга,
чыдамкай. туруштугу жок байымсыз.

Топоздор суукка өтө чыдамдуу келишет (Абдукаримов).
Келечекки адистер ушул баштан ысык-суукка чыдамдуу болушсун деген тура (Сыдыкбеков).

Чыдамсыз экендигин белгилешти («Кут Билим»)
Кубанычбек мындай ишке чыдамсыз (Сыдыкбеков).

чыдамкай – жалакай

Ар	кандай	Кыйынчылыктарга,
кыйынчылыктарга	оош-	оош-кыйыштарга чыдамы
кыйыштарга чыдай алган,		жок, чыдай албаган,
чыдамы бар, көтөрүмдүү,		туруштугу жок, чыдамсыз,
байымдуу.		туруксуз, тийип-качмай
		байымсыз, көтөрүмсүз.

Баатырбек аябагандай эле чыдамкай экенсиң («Жетиген»)
Канчалык чыдамкай болсон, ошончолук береке табасын
(Жантөшев).

Анысынан да жалакай жаштарды арына келтирбедикпи
(Өмүрбаев). Жалакай болсон, жашындан Өмүрүндү дат басат
(Акаев). Жалкоодо амал көп болот, Жалакай өскөн жашында
(Тоголок Молдо).

чымыр – көпшөк

Көпшөк эмес, чың, Чымыр эмес, бош,
чыйрак, бышык. борпон, болбурак.

Эр мүчөсү уютуп койгондой чымыр, теше тиктеген көздөрү
учкун атып курч (Айтматов). Эртең менен муздак сууга жууну
өтө пайдалуу («Миң түркүн кеңештер»). Эзелден эрегишкен
жоосун жеңген, Ак калпак, чымыр өскөн элиң күтөт (Акаев).

Сапар силердей көпшөктөрдөн алда канча тыңмын деп,
моюн бербейт (Бейшеналиев). Түртүп койсо жыгылчудай
көпшөк көрүнөт (Байтемиров).

ЧЫН – КАЛП

Анык, даана, туура, Жалган, төгүн, туура
ырас, негизи реалдуу. эмес, чын эмес,
реалдуулукка жатпайт,
негизи жок.

Ушунтип эле кантип калптын казаны кайнап, чындык жөн эле тебеленип калсын («Де Факто»). Чын сөздү туура айтуудан тайманбастык эр адамдын иши («Алиби»). Урматтуу төрага мен чынды чын деп, калпты калп деп айткандарды жакшы көрөмүн («Айтматов»).

Калптан көрө чын дурус болорун ошондо бир байкадым (Сыдыкбеков). Калк айтса, калп айтпайт (макал). Калптып казаны кайнабайт (макал).

ЧЫНЫГЫ – ЖАСАЛМА

Жасалма эмес, Табигый эмес, чыныгы
кошулмалуу эмес, анык, эмес, тубаса эмес,
таза, нака, нактай. кошулмалуу, аралашма.

Демек, алардын чыныгы аттары Сакадай, Анархан (Жантөшев). Терең сезим бар жерде гана чыныгы поэзия келип төрөлөт («Ала-Тоо»). Эмгектенүүнүн натыйжасында гана чыныгы эмгек эмне экендигин сезүүгө болот («Асман пресс»).

Бүгүнкү күндө балык өстүрүүнү жасалма тосмолор менен курчалган көлмөлөрдө жүргүзүшөт («Алиби»). Учурда шаарыбыздын соода түйүндөрүндө жасалма кийиизден жасалган калпактар басымдуу («Кыргыз Туусу»).

ЧЫРАЙЛУУ – ЧЫРАЙСЫЗ

Өңдүү, түстүү, сулуу, Өңү-түсү серт, сулуу
татынакай, жылдызы эмес, чырайы начар,
жанган, жылдызынан нур сүйкүмдүү эмес.
чачыраган.

Кыз баладай чырайлуу, Кызыктуу көлдүн өзү экен (Маликов). Нур чырайлуу кызыл бет, Уйгу-туйгу жаш кетип

(«Эр Төштүк»), Чырайлуу болот кыз деген, Сылыктын сөзү – сиз деген (Барпы).

Чырайсыз болуп көрүнүү. Чырайсыз кыз. Чырайсыз болуп калган аял.

Ш

шакмар – таза

Өтө булганч, кир, таза Кири жок, булганч эмес,
эмес, какмар. шакмар эмес.

Каралбаганга го, шакмарланган кир («Адабий гезит»). Түлкү болуп шимшип, Түн ичинде шакмарга, Тумшугунан малынып, Түшөт бир күн капканга (Тоголок Молдо).

Таза кийимим, мына кийдим, Түндө иреттеп койгонмун (Нуркамал). Тазасың, таштан аккан тоо суусундай, Жарыксың Күн менен Ай бир чыккандай (Үметалиев). Күзгүдөй таза жалтырап, Көчөнүн сулуу жолдору (Осмонкул).

шалаакы – тыкан

Илээнди, жүүнү бош, Жүргөн-турганы,
тыкан эмес, кыймыл- иштеген иши тың,
аракети жансыз. жыйнактуу, чыйрак, мыкты.

Шалаакы эле кандай алда жүрөт деп, Кейидиңби үстү-үстүнө кайгы жеп (Турусбеков). – Кызык, мындай шалаакы болорбу («Аялзат»), Анын обу жок эрке жана шалаакы болуп өспөшү үчүн алдын ала этияттанганы ушул (Каимов).

Темир өз кесибин жанындай сүйгөн, сергек жана тыкан жигит («Жетиген»). Эгер Үмүт чонойгондо да ушул мүнөзүнөн айныбаса, өтө сарамжалдуу, оокат-тиричиликке тыкан, адамга эң кайрымдуу киши болот (Абдукаримов). Ал өз боюна тыкан болуп, иштин майын чыгара иштеп жүрдү («Ала-Тоо»).

шамдагай – телпегей

Тыкан, кыймылы эптүү, Былбырак, жүдөңкү,
тездик жана кылдаттык баскан -турганы, аракети
менен ишти ыгы менен жансыз, аракет кылган,
жакшы бүтүргөн. иштин ыгын билбеген.

Чырым этип уйку албаган сергек, шамдагай азаматтар тандалуу (Бейшеналиев). Ашыр болсо акыл-эстүү шамдагай жигит (Сасыкбаев). Чалганды чаба ыргыткан, Шамдагай сендей ким чыккан? (Токтогул).

Телпегей бала. Телпегей болуп көрүнүү.

шаңдан – муңдан

Шаан-шөкөткө батуу, Кайгы-капага чөмүлүү,
шаңга бөлөнүү, шаңдуу жүзүнөн кейиш байкалуу,
болуу, көңүлүн шаттык зээни кейигендик сезилүү.
каптоо.

Өзүң билгин: же тебеле, же шаңдан, Алыстабайм ар качан да эркинден (Акаев), өспүрүм балдарыңды кир жугузбай, Шаңдангын! Турмушунду жолго койгун (Акаев). Эми жеттиң максатка камдан кедей, Эркиндикти эске алып, шаңдан, кедей! (Тоголок Молдо).

Жесир болуп жашыңдан, Кайгылуу болдуң муңданган («Ол-жобай менен Кишимжан»), Буйладан кармап буркурап, Муңданып ыйлап чыркырап («Эр Төштүк»), Апам Орозматка өзүнчө муңдана баш ийкеп, балдары көрүнө калчудай тиктейт (Айтматов).

шаңдуу – муңдуу

Шаңга бөлөнгөн, Кайгылуу, капалуу,
шаңданган, шаттуу, кейиштүү, көңүлү чөккөн,
салтанаттуу, шаан- маанайы пас.
шөкөттүү көңүлү көтүрүңкү.

Таңкы сапарга чыккандардын арасы шаңдуу («Де Факто»). Бардыгынын жүздөрүнөн шаңдуу кубаныч байкалат («Де

Факто»). Күнү бүгүнгө чейин куду ошондогудай эле шандуу угулуп жүрөт (Абдукаримов).

Өтө мундуу кошокторду билет экенсиң (Абдукаримов). Ушундай мундуу кошокторуңан ага үйрөтүп кой, айланайын, – деди Алмадай дагы эле көзүн сүртүп (Абдукаримов). Алыстан мундуу үн угулду («Агым»).

шарапат – кесепет // салака

Жагымдуу	таасир,	Зыяндуу	таасир,
касиеттүү	көрүнүш,	каргашалуу	аракет,
жакшылык.		жамандык.	

Жакшынын шарапаты тиет, жамандын кесепети тиет (макал). Анын күңүрт ыргактары болбосо, Алтын күздүн шарапаты угулбайт («Асман пресс»), Күрүчтүн шарапаты менен күрмөк суу ичет (макал).

Атабыз бир кезде аталык болуп турган кезде эки ортодогу шумдардын кыяпаты жетип, кесепети уруп, ордо бузулду (Касымбеков). Каардуу согуштуу кесепети Сүлүктүгө да аябай тийген эле (Сасыкбаев). Кесирдүү Карабектин кесепетин көрчү (Каимов).

Согуштун салакасын жапырт тартып, Турмуштан эл кысылды арып-ачып (Бердибаев). Салакасы башкача Санамкан кирди бир үйгө («Манас»). Кишилер керүп-билип турушуп эле «меникинин» салакасына жеңдирип жатышты (Сыдыкбеков).

шексиз – шектүү

Күмөн саноого негизи	Күмөн пайда	кылат,
жок, шек туудурбайт, анык	шек туудурат,	анык
экендиги талашсыз.	экендиги талаш.	

Токтогул келечектен шексиз үмүт кылган (Бөкөнбаев). Үмүтү кулундун эсеп жеткис, Бар эле толгон тилек сенде шексиз (Аалы).

Бригадир үн чыккан жакка шектүү карады (Таштемиров).
Байымбет шектүү узаган элчиге локуйган муштумун кезеди
(Бейшеналиев). Тигилерди шектүү карады (Мавлянов).

ширелүү – ширесиз

Ширеси бар, маңыздуу, Ширеси жок, маңызы
даамдуу. жок, даамсыз.

Балдар күнүнө беш маал витаминдүү, ширелүү тамактарды
ичишет («Жетиген»). Баасы кымбат, даамы таттуу, ширелүү
(Осмонкул). Багар болсон, – койду бак, Эти кандай ширелүү
(Абдукаримов).

Ширесиз дарбыз. Ширесиз болуп калган өрүктөр.

ширин – ачуу

Таттуу, даамдуу, даамы Даамы таттуу эмес,
жакшы, татымы мыкты. татымы сезүү органдарына
дүүлүктүрүүчү, терс
реакция берүүчү.

Чылкый казы, ширин эт, Жан казанга кайнатып («Эр
Төштүк»). Бир ширин тордомолуу коонун союп (Үметалиев).
Алып калсам нускаңды, Айткан ширин кебинден (Токтогул).

Бул эмне? Даамы ачуу экен? (Жантөшев). Ачуу менен
таттууну, Даамын таткан ким экен? (Тоголок Молдо). Бир күнү
ашын мол кылат, Тузун ачуу шор кылат (Тоголок Молдо).

шыбыргак – борошо

Майдалап, бүртүк- Калыңдап, бороондоп
бүртүк болуп жыш жаап жааган кар.
турган кар.

Шаардын четиндеги талаага келгенибизде булут жирелип,
шыбыргак басылды (Каралаев). Асмандан мөндүр шыбыргак
Борошосу бургулап, каршы-терши ургулап («Манас»).

Борошо болуу. Кар борошолой баштады. Борошо тушташ.
Ысык менен суукка да, борошо менен бороонго да эл эми

чыдамкайлык менен туруштук бере алат (Баялинов). Асмандан мөндүр шыбыргак, Борошосу бургулап, Каршы-терши ургулап («Манас»). Борошонун ызгардуу эпкени Ышкынаалынын уйку түнөгөн көзүн ача алган жок (Байтемиров).

шыктуу – шыксыз

Жөндөмү бар, Жөндөмү жок,
ийкемдүү, ынтаасын койгон, ийкемсиз, ынтаасы жок,
ышкылуу. ышкысыз.

Ал мектепте окуп жүргөн кезинен эле ар ишке шыктуу болгон. («Жетиген»). Музооке бабасы кичинекей Байымбетти жанына үйүр тарттырып, небересинин шыктуу экендигине курсанттанчу (Бейшеналиев).

Шыксыз киши. Шыксыз экени байкалуу. Шыксыз аракет.

шып – пол

Имараттын (үйдүн, Имараттыш (үйдүн,
тамдын ички төбөсү, тамдын ж.б.) төмөн жагы,
потологу, ж.б.) имараттын имараттын асты.
ички төбөсү.

Шыпты тиктеп жатып жашын кургатат (Мавлянов). Уктай албай шыпты тиктеген бойдон чакчайып жата бердим (Абдыраманов). Начальник мырза төбөсүн жер кепенин шыбына тийгизбөөгө этиет боло сылык сүйлөдү (Бектенов).

Полду качырата баскан салмактуу адам келе жатты (Абдыраманов). Полдо ар түрдүү сүрөттөр тартылып калыптыр («Леди KG»). Бир топ куруучулар үйдүн полуна паркет төшөп жаткан экен («Алиби»).

шыпылда – кыбыра

Ыкчам кыймылдоо, тез Жай кыймылдоо,
аракет кылуу, бат жүрүү, акырын аракет кылуу,
иштөө. шашпай жүрүү, иштөө.

ылдыйкы – өйдөкү

Төмөнкү, төмөн, ылдый, Жогорку, жогору
жактагы. жактагы, башындагы.

Өйдөкү айыл, ылдыйкы айыл болуп бөлүнүшүп, ат чабышып, ордо атышчу, эңишке, күрөшкө чыгышчу, жоро, шерине жешчү (Жусупов).

Өйдөкү айыл.

ылдыйла – өйдөлө

Төмөндөө, төмөнгө, Жогорулоо, бийикке,
паска түшүү. өргө көтөрүлүү, жогору
чыгуу.

Сөз сагынып калган Теңирберди күн ылдыйлаганга дейре Сарыбайды жанынан жылдырбады (Касымбеков). Мылтыкты алдым да, ооруган жериме карабай акырындап ылдыйладым (Жакыпбеков).

Бул жерлердин эли өйдөлөп малга жайлуу.. жайыттарга көчүп кеткен экен (Касымбеков). Машина кыбырап өйдөлөдү (Жусупов).

ынсапсыз – ынсаптуу

Алдым-жуттум, Каниеттуу, уяттуу,
бейынсап, каниетсиз, уятты абийирдүү, ток пейилдүү,
кеп билбеген. алдым- жуттум эмес.

«Ынсапсызга кашык сунсаң беш ууртайт» - дегендей. («Алиби»). Аны өлтүрөйүн деген ынсапсыз ушул экен да («Ала-Тоо»). Ынсапсыз кожоюн мындай деп да шарт түзөт (Бөлөкбаев).

Ынсаптуу карыя. Ынсаптуу байбиче. Ынсаптуу бала.

Ыпылас – таза

Кир, булганч, таза эмес. Кирсиз, булганч эмес.

Аккан сууну даана айт, Ыпыласты тазалайт (Барпы).
Ыпылас жерди бастырбай таза баккан эле апасы (Сооронбаева).
Ыстарчындар ыпылас, Эшенге кылба ыкылас («Ала-Тоо»).

Таза суу.

Ыраазы – нааразы

Аткарылган жумушка, канааттанбагандык,
мамилеге көңүлү толгондук, көңүлүнө толбогондук,
канааттангандык.

Аткарылган ишке,
мамилеге

Мамлекетибиздин жогоркудай камкордугуна бардыгыбыз тең жан-дилибиз менен ыраазыбыз (Абдукаримов). Чоро дүкөнгө атайы келип, Танабайды жаны жумушка көндүргөнүнө өзү да ыраазы болуп калды (Айтматов). Өмүрүмдө бирөөгө арамдык жасабадым, ушуга ыраазымын (Жусупов).

– А чунактар! – деди кемпир өтө нааразы болуп (Баялинов).
– Жигит эмес экенсиң. Ашым нааразы боло түштү (Каимов).
Актан топусун ала коюп, башын кашылап, нааразы болгон балдарды карады (Бейшеналиев).

Ыраазылык – нааразылык

Көңүлүнө, купулуна Ыраазы болбогондук,
толгондук, аткарылган ишке алымсынбагандык,
алымсынгандык, канааттанбагандык.
канааттангандык.

Инженер ага ыраазылыгын билдиргендей сүйкүмдүү баш ийкеп койду да, сууну шыңгыта баштады («Ала-Тоо»), Ызакул чын жүрөгүнөн ыраазылыгын билдирип жүрүп кетти (Бейшеналиев). Анда ушинтип кемчиликти бетке айтып, учурунда жардам кылгандыгы үчүн ыраазылыгын билгизген (Байтемиров).

Бардык нааразылыктарыңызды, айтылган иштерди орундаткандан кийин гана келип айтууга акылуусуз (Жантөшев). Кээ бир аялдардын нааразылыктары атасынын жемесине кошумча болду (Бейшеналиев). Чүкөбай буга нааразылык түрүн салып, үнсүз-сөзсүз атын көздөй басты (Баялинов).

ырайымдуу – ырайымсыз

Кайрымдуу, боорукер, Кайрымсыз, таш боор,
жакшылык жасоону жакшылык жасоону
ойлогон. билбеген.

Салык көздөрүн күлүндөтүп, ырайымдуу кебетеси менен Бекенге карайт (Каимов). Зарлыктан көзүн албай, ырайымдуу жылуу жүз менен карап отурду (Элебаев). Айланада тургандардын көз карашы ырайымдуу (Жантөшев).

Душман ырайымсыз жана таш боор (Сыдыкбеков). Сагын атасынан мындай ырайымсыз суук сөздү эч убактында күткөн эмес (Байтемиров). Токтордун үй-бүлөсү, кембагалдар кургакчылыктын ырайымсыз каарын улам барган сайын айкыныраак сезе баштады (Абдукаримов).

ысы – суу

Ысып чыгуу, Муздоо, муздап калуу,
температурасы төмөндөө. температурасы жогорулоо.

Кыздын жеңесинен жигит сөз айттырды. Айзаада уялып, же баш чайкабай, же сезим ээрчитип баш ийкей албай, кан толкуп бети ысыды (Касымбеков). Жаан-чачын болбой күн ысып туруп алды (Абдукаримов). Кокус чекеси ысып, башым деп деп калса – алты үйрүлүп үстүнө түшкөмүн (Сыдыкбеков).

Кечки отгун чогу өчүп, табы кайтып, үй сууп калыптыр (Касымбеков). Меш болсо баягыдан сууп, бозомук тартып калган (Байтемиров). Каны сууп, дени муздап, жүрөк сокпой, Ачкалык алган экен эчак канат (Турусбеков).

Э

эгиз – пас// жапыз

Бийик, бийигинен Төмөн, ылдый, бийик
келген, жапыз эмес. эмес.

Эгизден туруп, пас жакка Шаркыраган аккан суу (Барпы).
Эгиз тоодой сүйөнгөн Туум элең, кыргыз эл (Жеңижок). Эгизи
канча, ой канча Ченеп көрүп өлчөөсүн, Жерин билип жүргөнсүн
(«Манас»).

Кийиктер кары жеңил пас тарапка ооп кетишти
(Касымбеков). Биликтен чыккан биртке ак жалын улам болуп
баратты (Касымбеков). Бою пас болуп калат деп, тайында түгүл
кунанында да үйрөттүргөн жок (Жакыпбеков).

Кат-кат керме тоолордун улам бери жагындагы жапызы
мына береки көк жашыл не дүйүм жапайы жемиш мөмө
дарагы... (Бейшеналиев). Баягы жапыз тамдын башында
жайылган буудайды көзөмөлдөөдө (Бейшеналиев).

эзелки – азыркы

Байыркы, илгерки, Учурдагы, дал ушул
өткөндөгү, байыркы кездеги, дал ушул убактагы.
учурдагы, мурдагы.

Эзелки тааныштардай бажылдашып жыргап келе бердик
(Сыдыкбеков). Эзелештей эрке өскөн Эзелки сырын кеңешкен
(«Курманбек»). Этекте кессең жең, болбойт, Эзелки душман эл
болбойт (макал).

Атактуу койчу атанып, Азыркы кезде даңктанам
(Осмонкул). Бир сырдуу мисирейген бекем Батиштин ушул
оюна, балким, азыркы окуя карт келгендир (Сыдыкбеков).
Азыркы кездеги мен көргөн аттардын тулпары ушул
(Жантөшев).

элдүү – элсиз

1. Эли бар, эл-журттуу.

1. Эли жок, эл-журтсуз.

Эки ат минген кеч калбайт, Элдүү түлкү ач калбайт (Токтогул). Мен дагы элдүү кишимин (Аалы).

Элсиз эр болбойт, Эгинсиз жер болбойт (Борбугулов). Эңсеген элим, аманбы? Ээгимдеги сакалым Элсизде жүрүп агарды (Токтогул). Эшендин кесир саатынаи Элсизге нечен түнөдүм (Токтогул).

2. Эл жашаган, ээн эмес,
абат.

2. Эл жашабаган, ээн,
абат эмес.

Бир күнү элдүү жерге жетпей, Зарлык түнгө калат (Элебаев). Элдүү жерде элек бар (макал).

Элсиз сайга эл кондуруп, Шаң Киргизип, көрк берген (Үмөталиев). Күнүрт, элсиз, какыр чөлдү жайнатып, Нурландырдык эмгек менен («Ала-Тоо»).

элпек – кербез

Ийкемдүү, шамдагай,
дилгир, бир нерсени дароо
аткарган, ыкчам.

Өзүнчө эле керсейген,
куу чирен, көйрөң чалыш,
кердейген.

Журуш-турушум элпек, тез болучу (Сыдыкбеков). Улуу манаптын ирегесине жазуу үчүн жан талашып элпек да, этият да жүрөт (Бейшеналиев). Нары элпек, нары сөзгө дилгир, ары сыры ачыла элек өспүрүмгө.. өзүнүн балалыгынан кеп козгосо болобу (Бейшеналиев).

Кербездин кериле басып баратканын кара (Абдукаримов). Кээде кербез, кээде салкын, айбаттуу, Башка түгүл өзү өзүнө жакпаган (Аалы). Күлсөң боло, күлсөң боло, кербез акын (Шимеев).

эми – анан

Азыр, дал ушул учурда, Кийин, бир топ убакыт
так ушул маалда, азыр эле. өткөндөн кийин, азыр эмес.

Үйгө киргенимде апамдар кечки тамакты эми жеп бүтүшкөн
экен (Мавлянов). Илгерки үзөнгүлөр кагышып, шатыра-шатмай
дуулдап чогуу жургөн жолдоштору эми жок (Айтматов).

Анан келин экөө бирдемени жайбаракат сүйлөшүп, же
эчтеме сүйлөшпөй жай жүрүп отурушат (Айтматов). Отпускам
аяктап келаткан, анан шаарга кетиш керек болот (Жакыпбеков).

эмки – кийинки

Азыркы, азыркы Азыр эмес, бир топ
учурда, азыр. убакыт өткөндөн кийин,
келерки.

Көрбөгөн эзүү, кордук, армандарды, Бактылуу эмки жашта
арман барбы (Сыдыкбеков). Түшүнбөйм мен силерге, эмки
балдар, Кандайдыр бир башкача ачыксыңар (Осмонов).

Карабек да кийинки жылы жашылча өстүрүүгө киришет
(Каимов). Сейилдоөнү кийинкиге калтырып, көчөгө көңүл
койбой үй тапшырмаларын аткара баштадым («Жаш ленинчи»),
Үйдүн ичи жаандан кийинки ыштык жыттанат (Жантөшев).

эндүү – энсиз

Жазы, тууралуу, эни Жазы эмес, эни жок, эни
кең. тар.

Эшик эндүү ай балта, Жетип барып Алмамбет Чыккыйга
чаап кеткени («Манас»). Саяк эндүү ак тиштерин көрсөтө
жадырап күлүп турду (Абдыраманов).

Энсиз кездеме. Энсиз таар.

Эпкиндүү – жалкоо

Ишке демилгелүү, Ишти жакшы көрбөгөн,
иштерман, эмгекчил, эмгектен качкан, ак капитал,
мээнеткеч, үлгүлүү, өрнөк жатып ичер.
көрсөткөн.

Жардам берип элине, Эпкиндүү иштеп жарышкан
(«Алиби»). Эпкиндүү чабан Алматай, Таластын боюн жердеген
(Осмонкул).

Эмне үчүн кийинки жылдарда кежир, жалкоо болгонун өзү
гана билет (Байтемиров). Иш тапшырба жалкоого, Акыл айтпа
чалпоого! (Токтогул). Бала оюнга тойбойт, жалкоо уйкуга
тойбойт (макал).

Эпсиз – эптүү

Эби жок, ыкчыл эмес, Ыгын билген, жөнүн
эптүү эмес, копол, ыксыз, түшүнгөн, эпчил, эптештире
ылайыксыз. алган.

Эркелер көч үстүндө тамак сурап, Энесин эпсиз жерден
кыйнап турат (Аалы). – Эпсиз эч иш бүтпөйт, – деп, Сартбаев
кошулду (Сыдыкбеков).

– Атаа, жаның чыккан балам ай, калпты эпсиз айтып салдың
(«Жомоктор»).

Молдокасым эпилдете камыр жуурганга келинден эптүү
(Сыдыкбеков). Калык үйүрдү кайрып, тизгинин тартты, ээрге
бекем, эптүү отурду (Өмүркулов).

эрте – кеч

Эртең менен, азандан, Кечинде, күн баткандан
күн чыга, саар. кийинки маал, кечки учур,
көз байлам.

Сабира эртең менен эрте ойгонду (Сасыкбаев). Күн сайын
эрте ойгонгон Күндөй сулуу Ак Зыйнат (Үмөталиев). Эрте
туруп терезеден карасам, Сүттөн бүткөн таза калаа көрүнөт
(Осмонов).

Кеч да кирдп. Эртең жол тартарсыздар (Бейшеналиев).
Самый райкомдун бюросунан кеч, көз байланганда чыкты
(Жусупов). Кеч кирип, күн батты (Сасыкбаев).

ЭЭЛҮҮ – ЭЭСИЗ

Ээси бар, бирөөгө тиешелүү, таандык.

Ээси жок, эч кимге тиешеси жок, эч кимге таандык эмес.

Ээлүү короо-жай. Ээсиз үй. Ээсиз мал.

Кыргыз тилиндеги антонимдердин көрсөткүчү

Кыргыз тилинин антонимдеринин көрсөткүчү алфавиттик тартип менен түзүлдү. Алфавитте омонимдик көрүнүш болгон учурда бул тартип андан кийинки тамгага карай жайгаштырылды. Мисалы: азыр – к. бая; азыр – кийин; бар – жок; бар – кел; бай – жарды//кедей; бай – жоксуз; бай – кул; бай – к. томаяк.

Антонимдик синонимдер дагы алфавиттик иретке салынды. Мисалы: аарчы – сыйпа//сүйкө; ардакта – корсунт//кордо; бейкут//бейпил – тополоң//дүрбөлөң; баатыр – жоомарт//март. Мындагы ар бир сөз өзүнчө реестерге берилип, негизги алфавите турган антонимге шилтеме жасалды. Синонимдердин арасындагы (//) белгиси көрсөткүчү түзүүдө да сакталды.

А

Аарчы – сыйпа //сүйкө	адилеттүү – адилетсиз
Абат – чөл	адыр – түзөң
Абийирдүү – абийирсиз	ажаан – жоош
Абийирсиз – к. абийирдүү	ажалдуу – ажалсыз
Ага – к. ини	ажалсыз – к. ажалдуу
Агар – карар	ажыра – к. бирик
Агарт – карарт	ажарлуу – ажарсыз
Агыз – токтот	ажарсыз – к. ажарлуу
Агыт – байла	ажыраш – жараш
Адал – арам	ажыраштыр – жараштыр
Адал – к. мөкүрө	аз – көп
Адалдык – арамдык	аз – к. мол
Адамгерчиликсиз –	азай – к. арбы
к. адамгерчиликтүү	азай – көбөй
адамгерчиликтүү –	азай – к. күкүктө
адамгерчиликсиз	азап – жыргал
адаш – табыш	аздык – көптүк
адепсиз – к. адептүү	азоо – жоош
адептүү – адепсиз	азсын – көпсүн
адептүү – к. бейбаш	азыр – к. бая
адептүүлүк – кбейбаштык	азыр – кийин

адилетсиз – к. адилеттүү
азыркы – к. байыркы
азыркы – к. эзелки
азыркы – к. мурунку
азыркы – к. баштагы
азыркыдай – к. баштагыдай
азыртан – к. байыртан
азыртан – к. байыртан
айда – кайыр
айкын – к. арсар
айкын – к. табышмак
айлалуу – айласыз
айласыз – к. айлалуу
айлуу – айсыз
айсыз – к. айлуу
айыпсыз – айыптуу
айрык – бүтүн
айыптуу – к. айыпсыз
айырмалуу – айырмасыз
айырмасыз – к. айырмалуу
ак – кара
ак – токто
акмак – к. акылдуу
алыскы – к. жакынкы
акта – карала
актык – каралык
акыйкатсыз – к. акыйкаттуу
акыйкатуу – акыйкатсыз
акылдуу – акылсыз//акмак
акылсыз – к. акылдуу
акыфлсыз – к. кемеңгер
акылуу – акысыз
акылуу – к. бекер
акылуу – к. тегин
акыркы – к. алгачкы
акыркы – к. биринчи

азыр – к. мурда
аласа – к. бересе
алды – арты
алдыңкы – арткы
алжырак – тыгыз
алка – карга
алымча – кошумча
алыс – жакын
алга – артка
алгачкы – кийинки//акыркы
алгылыксыз – к. алгылыктуу
алгылыктуу – алгылыксыз
алдуу – алсыз
алкыш – каргыш
алп – кичине
алсыз – к. жуук
алыс – к. чукул
алсыз – к. алдуу
алсыз – к. белдүү
алсыз – к. кабелтең
алсыз – к. карылуу
алсыз – к. күүлүү
алсыз – к. күчтүү
алуу – кошуу
алыста – к. жакында
алыста – к. жуукта
алыстан – жакындан
алыстат – к. жакындат
алыстык – к. жакындык
анан – к. эми
аптак – капкара
аптап – зыркаар
араздаш – ынтымакташ
арам – к. адал
арамдык – к. адалдык
арбы – азай

акырын – к. бачым
акырын – катуу
акырын – тез
акырын – к. ыкчам
акырында – катуула
акырында – к. күчө
акырындык – к. тездик
акычыз – к. акылуу
ал – бер
ал – к. кош
армансыз – к. армандуу
арсар – айкын
арсыз – к. ардуу
арт – кеми
арт – түшүр
артка – к. алга
арткы – к. алдыңкы
арты – к. алды
артык – к. кем
ары – бебри
арык – к. семиз
арыкта – к. семир
арыла – бериле
арымдуу – арымсыз
арымсыз – к. арымдуу
асман – к. жер
асты – үстү
астыңкы – үстүңкү
асыртан – көрүнөө//ачык
атчан – жөө
ач – жап

баатыр-коркок
бай-жоксуз
бай-к.томаяк

арбын – аз
ардакта2 – бкорсунт//кордо
ардуу – арсыз
арзан – кымбат
арзанда – кымбатта
арзанчылык – кымбатчылык
аркы – к. берки
армандуу – армансыз
арытан – беритен
ач – к. көм
ач – ток
ачуу – таттуу
ачуу – к. ширин
ачык – к. астыртан
ачык – бек//жабык
ачык – к. бүркөк
ачык – жашырын – тымызын
ачык – күңүрт
ачык – тоюн
ачык – к. туюк
ачык – түнт
аш – кеми
ашык – кем
ашыр – кемит
аягы – к. башы
аягында – башында
аяк – к. баш
аяккы – к. башкы
аякта – к. башта
аял – эркек

Б

бай-жарды//кедей
бай-куд
байла-к.агыт

байла-бошод
байлык-жоктук
байы-жардылан
байыртан-азыртан
бактысыз-к.бактылуу
бакыт-балекет
балакет-к.бакыт
балалык-карылык
балбан-чабал
балбылда-кумсар
балит-газа
бар-кел
барбай-ирбей
бардар-кедей
бас-к.тур
басмырла-көтөрмөлө
басыл-к.жаа
бат-к.жай
бачым-акырын
башкы-аяккы
баштагы-азыркы
башы-аягы
башында-аягында
баятан-азыртан
бейбаштык-адептүүлүк
бейиш-тозок
бейкут//бейпил-тополоң
бейнысап-нысаптуу
бейпилдик- дүрбөлөңдүү
бейтаалай- таалайлуу
бек- к. ачык
бекем//бек-борпоң
бекемде-бошоңдо
бекер-акылуу
бекерчи-күжүрмөң
беки-бошо

байла-к.чеч
байлык-к.кедейлик
байыркы-азыркы
бактылуу-бактысыз
бакый-бүжүрө
бал-уу
балалуу-баласыз
баласыз-к.балалуу
балбандык-чабалдык
балдыра-такылда
бар-жок
барбагай-ирбегей
бардар-к.жармач
бас-токто
басаңда-к.күчө
басмырт-өктөм
басыл-күчө
батыш-чыгыш
баш-аяк
башта-аякта
баштагыдай-азыркыдай
башы-к.учу
бая-азыр
бейбаш-адептүү
бейдарман-дармандуу
бейкам-камдуу
бейкүүнөө-күнөөлүү
бейпил- к. бейкут
бейсарамжал- сарамжалдуу
бейтааныш-тааныш
бек-к.бекем
бекем-морт
бекемдик-бошоңдук
бекер-туура
бекерчилик-күжүрмөңдүк
белгилүү-дайынсыз

белгисиз-к. дайындуу
белдүү-алсыз
берекелуу-берекесиз
берен-наадан
бересе-аласа
берешен-к. дүнүөкор
берешен-к. саран
бериле-к: арыла
берки-аркы
бийик-к. пас
билимсиз-к. билимдүү
бирдиктүү-чачыранды
бирик-к. чачыра
биринде-к. быжыра
битир-жоомарт//март
бодур-к. жылма
божомол-так
бооз-к. кысыр
борпоң-к. бек
босого-төр
бошо-к. беки
бошондо-к. бекемде
бошот-к. байла
бөксө-к. толтура
буз-к. ондо
бул-к. тигил
булганч-таза
бүдөмүк-к. таасын
бүжүй-к. далдай
бүктө-жал
бүркөк-ачык
бүтүн-к. айрык
бүтүт-жарык
бутун-к. курак
быйыл-к. былтыр
былтыр-быйыл

белгисиз-к. маалым
бер-. ал
берекелуу-к. берекесиз
берендик-наадандык
берешен-битир
берешен-к. зыкым
бери- к. ары
беритен- к. арытан
бийик-жапыз
билимдүү-билимсиз
бирге-бөлөк
бирик-ажыра
бириктир-к. талкала
биринчи-акыркы
бимбан-оазис
бодуракай-к. жылмакай
болжо-к. таамайла
борошо-к. шыбыргак
борпоң-к. тың
бош-к. камбыл
бошоң-чың
бошоңдук-к. бекемдик
бошот-к. тут
бөлөк-к. бирге
бузук-к. оң
булга-тазала
бүгүн-эртең
бүжүрөй-к. бакый
бүйүз-к. өйүз
бүкчүй-к. дагдай
бүтө-к. теш
бүтүт-жарты//жарым
бүтүн-к. кетик
быжыра-биринде
былжырак-к. тыкан
бышык-кам

гарантиялуу-гарантиясыз
гүлдө-куура

даамдуу-даамсыз
даана-жаздым
дайыма-к. чанда
дайындуу-дайынсыз
далда-көрүнө
далилдүү-далилсиз
даназалуу-даңазасыз
даңгыр-тар
даңктуу-даңксыз
дарексиз-к. даректүү
дармандуу-к. бейдарман
диалог-монолог
дос-жат
достош-каршылаш
достук-кастык
дөбө-чуңкур
дөңсөө-к. ойдун
дөөлөтсүз-к. дөөлөттүү
дүмөк-жай
дүрбөлөң-к. бейкут

жаа-басыл
жабдыксыз-к. жабдыктуу
жабык-к. ачык
жагдайсыз-к. жагдайлуу
жагымсыз-к. жагымдуу
жагыштуу-жагышсыз
жаз-күз
жазгы-күзгү
жаздык-күздүк

Г

гарантиясыз-к. гарантиялуу

Д

даамсыз-к. даамдуу
дагдай-бүкчүй
дайындуу-белгисиз
дайынсыз-к. дайындуу
далдай-бүжүй
далилсиз-к. далилдүү
даңазасыз-к. даназалуу
даңксыз-к. даңктуу
даражалуу-даражасыз
даректүү-дарексиз
дегде-к. тажа
дос-к. душман
дос-кас
достош-касташ
доход-к. расход
дөң-к. ой
дөөлөт-к. мээнет
душман-дос
дүнүйөкор-берешен
дүрбөлөңдүк-к. бейпилдик

Ж

жаатчыл-калыс
жабдыктуу-жабдыксыз
жагдайлуу-жагдайсыз
жагымдуу-жагымсыз
жагышсыз-к. жагыштуу
жаз-к. бүктө
жаз-сыз
жазгысыз-күзгүсүз
жазжым-даана

жазы-ичке
жазыксыз-жазыктуу
жазыл-к. карыш
жай-жый
жай-ылдам//ыкчам//тез
жайдакта-току
жайдарылаң-муңкан
жайлоо-кыштоо
жайсыз-к. жайлуу
жайра-тирил
жайыл-жыйыл
жака-төр
жакалуу-жакасыз
жакшы-жаман//начар
жакшыр-к. начарла
жакын-к. узак
жакындан-алыстан
жакындык-алыстык
жакынчыл-ыраакчыл
жалакай-к. чыдамкай
жалган-нагыз
жалган-чын
жалгыз-к. кош
жалкоо-к. ударник
жалкы-жуп
жалпы-жеке
жалтан-к. өткүр
жалын-тилде
жалынсыз-к. жалындуу
жаманда-макта
жамгыр-кар
жан-өч
жансыз-к. жандуу
жаннат-тозок
жаңыдан-мурдатан
жанычыл-эскичил

жазы-кууш//тар
жазыктуу-к. жазыксыз
жай-к. дүмөк
жай-кыш
жайбаракат-шашылыш
жайдары-суз//түнт
жайла-к. кышта
жайлуу-жайсыз
жайпак-чуңкур
жайык-кууш
жак-өчүр
жака-этек
жакасыз-к. жакалуу
жакшылык-жамандык
жакын-к. алыс
жакында-алыста
жакындат-алыстат
жакынды-алыскы
жал-куйрук
жалбар-тилде
жалган-к. туура
жалганчы-чынчыл
жалгыз-чогуу
жалкоо-к. эпкиндүү
жалкы-эгиз
жалтак-к. өткүр
жалын-күл
жалындуу-жалынсыз
жаман-жакшы
жамандык-к. жакшылык
жамгыр-мөндүр
жандуу-жансыз
жандыр-өчүр
жаңы-эски
жаңылык-эскилик
жаа-к. ач

жараксыз I-к.жарактуу
жаралуу-жарасыз
жарамсыз-к.жарамдуу
жараш-к.ажыраш
жарашыктуу-жарашыксыз
жарды-к.бай
жаркылда-түнөр
жарык-к.бүтүн
жарык-к.көлөкө
жарытымдуу-к.жарытылуу
жарыя-жашыруун//жашырын
жасалма-чыныгы
жат-дос
жат-тур
жаш-к.картан
жаш-жашамал
жашар-к.улгай
жашык-кайраттуу
жашыруун-к.жарыя
жаян-чабак
жеке-чогуу
жемишсиз-жемиштүү
жеңил-к.жең
жеңил-катаал
жеңил-сабырдуу
жеңил-салмактуу
жеңилүү-жеңиш
жергелүү-жергесиз
жерлүү-жерсиз
жетик-кем
жетишсиз-жетиштүү
жеткилең-кемчил
жибит-катыр
жийиркен-суктан
жогорку-төмөнкү
жогоруда-төмөндө

жараксыз-жарактуу
жарамдуу-жарамсыз
жарасыз-жаралуу
жараштыр-к.ажыраштыр
жардуу-жарсыз
жардылаң-байы
жарты-к.бүтүн
жарык-караңгы
жарым-к.бүтүн
жарытымсыз-к.жарытылуу
жарыяла-жашыр
жасалма-табигый
жат-к.өз
жаткыр-тургуз
жаш-эски
жашар-к.картай
жаштык-к.карылык
жашыр-к.карыя
жашырын-к.ачык
жеке-к.жалпы
желке-маңдай
жең-жеңил
жеңил-кадыбет
жеңил-кыйын
жеңил-оор
жеңилде-оордо
жер-асман
жергиликтүү-келгин
жетилүү-жетисиз
жетишкендик-кемчилик
жетиштүү-к.жетишсиз
жеткиликтүү-жеткиликсиз
жигердүү-жигерсиз
жогол-табыл
жогору-төмөн
жогот-к.тап

жок-к.бар
жоктук-байлык
жоомарт-к.битир
жоон-ичке
жооп-к.суроо
жооптуулук-жоопсуздук
жоош-азоо
жоош-өткүр
жоош-чындак
жорток-к.жорго
жөн-мыкты
жөндүү-жөнсүз
жөнтөк-тентек
жугумталдуу-жугумдуу
жука-калың
жумша-кат
жумшак-катуу
жуп-к.так
жуук-качык
жуукта-алыста
жүктө-түшүр
жүрөксүз-жүрөксүз
жыгыл-жык
жый-жай
жык-жыгыл
жык-тургуз
жылма-бодур
жылмакай-ботуракай
жылуу-салкын
жылындаа-суукта
жымсал-одуракай
жыргал-азап
жыргал-куурал
жыргат-куурат
жыртык-бүтүн
жыш-сейрек

жоксуз-к.бай
жолдуу-жолсуз
жоомарт-зыкым
жооной-ичкер
жоопкерчилик-жоопкерсиздик
жоош-ажаан
жоош-куу
жоош-тентек
жорго-жорток
жосундуу-жоосунсуз
жөндөмдүү-жөндөмсүз
жөнөкөй-татаал
жугумсуз-жугумдуу
жугуштуу-жугушсуз
жукала-калыңда
жумшак-катаал
жумшактык-катуулук
жуук-алыс
жуук-узак
жүйөлүү-жүйөсүз
жүргүз-токтот
жүрөктүүлүк-коркоктук
жыгыл-тур
жыйна-жый
жыйыл-жайыл
жылаңач-кийимчен
жылмай-үтүрөй
жылуу-муздак
жылы-үшү
жымжырт-чуру-чуу
жырга-куура
жыргал-запкы
жыргалдуу-кууралдуу
жырткычтык-мээримдүүлүк
жытсыз-жыттуу
жээн-таяке

Т

Таалайлуу–к. бейтаалай
 Таалйлуу-таалайсыз
 Таалайсыз-к. таалайлуу
 Таамай - калпыс
 Тааныш - чоочун
 Таасын – бүдөмүк
 Табигый-жасалма
 Табыл–к. жогол
 Табыш – к. адаш
 Табышмак-айкын
 Тажал-дегде
 Таза – к. балит
 Таза - булганч
 Таза - кир
 Таза – к. шакмар
 Таза – к. ыплас
 Тазалык–к. ыпластык
 Тыйыз–терен
 Так – к. божомол
 Так - жуп
 Так – к. түкшүмөл
 Такылда – к. балдыра
 Талапсыз – к. талаптуу
 Талкала - бириктир
 Тап - жогот
 Тар –к. дангыр
 Тар – кен//кенири
 Тар – к. жазыл
 Тара – к. чогул
 Тарт – түрт
 Тартипсиз–тартиптүү
 Тартиптүү - тартипсиз
 Тарбыл –к. күкүктө
 Тартыш-кенен
 Татаал – к. жөнөкөй

Тирил- к. Жайра
 Тирилт –к. өлтүр
 Тирилт – к. өл
 Тирил – к. өлүү
 Тоголок – сүйрү
 Тозок- к. Бейиш
 Тозок- к. Жаннат
 Ток- к. Ач
 Токтоо- к. Ак
 Токто-к. Бас
 Токтоо- к. көйрөң
 Токтоо–к. Тентек
 Токтот- к. Агыз
 Токтот – к. Жүргүз
 Токтот-термет
 Толук – к. Чала
 Толтура- бөксө
 Толук –к. Кагелес
 Томак- бай
 Тоюн- к. Ачык
 Тоо- к. Ой
 Тополоң - к. Бейкут
 Төмөн-к. жогору
 Төмөн к. өйдө
 Төмөн – к. өөдө
 Төмөнкү- к. Жогорку
 Төмөнкү- к. өйдөкү
 Төмөндө - к. жогорула
 Төмөнтөн – к. жогортон
 Төмөнтөн – к. өйдөтөн
 Төр- к. босого
 Төр – к. жака
 Төр – к. иреге
 Трагедия – комедия
 Тумолоо – сакай

Таттуу- к. ачуу
Таттуу – к.кыйгыл
Татына – серт
Таяке – к. жээн
Тегин - акылуу
Тез – к. акырын
Тез – к. жай
Тездет – к. маалкат
Тездик – к. акырындык
Телпегей–к. шамдагай
Тентек – к. жоош
Тентек–к. жөнтөк
Тентек- токтоо
Теоретик - практик
Терен – к. тайыз
Термет – токтот
Терс – оң
Тескей – күңгөй
Теш – бүтө
Тигил –бул
Тилде – к. жалбар
Тилде–к. жагын
Тилде - макта
Тиргиз- к. өлтүр
Тирден – к. оңол
Тирил- к. жайра
Түн- к. күн
Түнкү - к. күндүзгү
Түндөсү- к. күндүзү
Түндүк – түштүк
Түнкүсүн- күндүзүн
Түнөр- к. жаркылда
Түнт- к. ачык
Түнт- к. жайдары
Түпсүз –түптүү
Түптүү - к. түпсүз

Тумсак – чыйрак
Тун – кенже
Тунук – киргил
Тур – бас
Тур – к. жат
Тур – к. жыгыл
Тургуз- к. жаткыр
Тургуз–к. жык
Туруксуз-туруктуу
Туруктуу- к. туруксуз
Тут-бошот
Тутан - өч
Тутул–к. кутул
Туура- к. бекер
Туура-жалган
Туура- к. ката
Туура-к.натуура
Туура- к.чеки
Туюк – ачык
Түбөлүк – күнүмдүк
Түбүндө - үстүндө
Түз- к. ийри
Түз-к. кыйшык
Түзөн- к. адыр
Түзөн – ойдун
Түкшүмөл – так
Түрт-к. тарт
Түсүз- түстүү
Түстүү- к. түсүз
Түштүк- түндүк
Түшүмдүү- түшүмсүз
Түшүмсүз- к. түшүмдүү
Түшүнүктүү- түшүнүксүз
Түшүнүксүз-к. түшүнүктүү
Түшүр- к. арт
Түшүр- к. жүктө

Тыгыз- к. ылжырак
Тыкан - илээнди
Тыкан- к. шалаакы
Тымтырс-уу-чу
Тымызын- к. ачык
Тыштал-к.ичтел

Тынчтык- к. согуш
Тың- к. борпоң
Тыш-к.ич
Тышкы-к. ички
Тыяк- к. быяк
Тыштат-к. ичтет

У

Убал-сооп
Ударник-жалкоо
Узак-жакын//жуук
Узун-кыска
Укта-к. ойгон
Уктат- к. ойгот
Ула-к. үз
Улан- үзүл
Улгай-жашар
Улуу- кичүү
Улуу- к. кенже
Ургаачы-эркек
Урмат-к. кордук

Учкаштыр- к. өңөр
Уу-к. бал
Уу-чу – к. тымтырс
Уч – кон
Учу –башы
Учсуз- учтуу
Учтуу-к. учсуз
Учураш-к. коштош
Ушак- к. ири
Уяң - өткүр
Уятсыз- уяттуу
Уяттуу-к. уятсыз

Ү

үз -ула
үзүл – к. улан
үйлүү - үйсүз
үйсүз – к. үйлүү
үмүтүү - к. найүмүт
үтүрөй – к. жылмай

үстү - к. асты
үстүндө - к. түбүндө
үстүңкү - к. астыңкы
үшү – жылы
үүшү - к. камык

Ч

Чабак- к. жаян
Чабал-к. балбан
Чабал- к. кабелтең
Чабал- күчтүү
Чабалдык- к. балбандык

Чогул- тура
Чогуу- к. жалгыз
Чогуу-к. жеке
Чогуу-к. чачкын
Чон- кенедей

Чабалдык- күчтүүлүк
Чакыр-к.куу
Чала-толук
Чалкасынан-жүзтөмүнүн
Чандаяк- к. жоош
Чапчан-кашан
Чаржайыт-иретүү
Чач-к.жыйч
Чукул- алыс
Чункур- к. дөбө
Чункур – к. жайпак
Чуру-чуу – к. жымжырт
Чыгаша – к. киреше
Чыгашалуу – к. кирешелүү
Чыгыш – к. кириш
Чыгыш – к. батыш
Чыда – к. чебелекте
Чыдамдуу- к. чыдамсыз
Чыдамсыз- к. чыдамдуу
Чыдамкай –жалакай
Чыйрак – к. камык
Чыйрак- к. тумсак
Чымыр – көпшөк
чын–к. жалган
Чынчыл – к. жалганчы
Чыныгы - жасалма
Чырайлуу - чырайсыз
Чырайсыз – к. чырайлуу

Шакмар - таза
Шалаакы - тыкан
Шамдагай – к.кыбыр
Шамдагай-телпегей
Шаңдан – муңдан
Шаңдуу – муңдуу

Чон- кичине
Чон-к.майда
Чондук – кичинелик
Чоной – кичирей
Чоочун-к. тааныш
Чөк- калкы
Чөл- абат
чачкын-чогуу
Чачыра-бирик
Чачыранды-к. бирдиктүү
Чалпоо-жоош
Чанда-дайыма
Чебелекте-чыда
Чеки-туура
Чексиз-чектүү
Чектүү - к.чексиз
Челкей-к. кындый
Челкей- к. чепей
Ченемдуу-ченемсиз
Ченемсиз-к.ченемдуу
Чепей-челкей
Чеч-байла
Чеч-к. кий
Чечиндир-к. кийиндир
Чечинт-к.кийинт
Чын – к. бошон
Чобур – к. күлүк

Ш

Шектүү- к. шексиз
Ширелүү ширесиз
Ширесиз – к. ширелүү
Ширин – ачуу
Шыбыргак – борошо
Шыксыз –к. шыктуу

Шарапат–кесепет//салака
Шашылыш – к. жайбаракат
Шексиз-шектүү

Ый- к. күлкү
Ыйла – к. күл
Ыйламсыра – к. күлүмсүрө
Ыймандуу-ыймансыз
Ыймансыз – к. ыймандуу
Ыксыз - ыктуу
Ылдыйкы - жогорку
Ылдыйкы - өйдөкү
Ылдыйла – к. жогорула
Ылдыйла –көкөлө
Ылдыйла - өйдөлө
Ылдыйтан - жогортон
Ылдыйла – к. өрдө
Ынак – к. каршы
Ынсапсыз-ынсаптуу
Ынсаптуу–к. найынсан
Ынсаптуу – к. ынсапсыз
Ынтымакташ – к. ыраздаш
Ыплас – таза

Эгиз - к. жалкы
Эгиз – пас //жапыз
Эгиз – к. сынар
Эзелки - азыркы
Экспорт- к. импорт
Элдүү - элсиз
Элсиз – к. элдүү
Элпек - кербез
Эпкиндүү - жалкоо
Эркек–к. аял
Эркек – к. ургаачы

Шыктуу – шыксыз
Шып – пол
Шыпылд – кыбыра

Ы

Ыктуу- к. ыксыз
Ыкчам – акырын
Ыкчам- к. жай
Ылдам – к. жай
Ылдый – к. жогору
Ылдый - өйдө
Ыпыластык – тазалык
Ыраазы – нааразы
Ыраазылык – нааразылык
Ыраакчыл – жакынчыл
Ырайымдуу- к. жырткыч
Ырайымдуу- к. каардуу
Ырайымдуу – ырайымсыз
Ырайымсыз – к. ырайымдуу
Ысы – суу
Ысык – к. муздак
Ысык – к. суук
Ысыкчан – к. суукчан

Э

Элпек – к. кыйык
Эми – анан
Эмки – кийинки
Эндүү – эгиз
Энсиз – к. эндүү
Энөө - к. камбыл
Энкейиш – к. өрдөш
Эски – к. жаңы
Эски – к. жаш
Ээлүү – ээсиз

МАЗМУНУ

Антонимдер жана аларды сөздүккө камтуу.....	3
Сөздүктүн курулушу.....	14
А.....	22
Б.....	54
Г.....	85
Д.....	85
Ж.....	93
З.....	125
И.....	128
К.....	134
М.....	170
Н.....	175
О.....	179
Ө.....	185
П.....	194
Р.....	196
С.....	196
Т.....	201
У.....	225
Ү.....	230
Ч.....	231
Ш.....	242
Ы.....	247
Э.....	252
Кыргыз тилиндеги антонимдердин көрсөткүчү.....	257

КЫРГЫЗ ТИЛИНИН АНТОНИМДЕР СӨЗДҮГҮ

Редактору *Осмонова Ж.*
Компьютердик калыпка салган *Салиев Э.Ж.*

Терүүгө 10.11.2015-жылы берилди.
Басууга 03.12.2015-жылы кол коюлду.
Форматы 60x84 ¹/₁₆. Көлөмү 17 басма табак.
Нускасы 500 даана. Заказ № 43.

«Бийиктик+» ЖЧК басмаканасында басылды
Бишкек ш., Абдырахманов көчөсү, 170 А